This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

WIDENER LIBRARY
HX D9Y2 M

HARVARD COLLEGE LIBRARY

EX LIBRIS

Albert Bates Lord, '34

1912-1991

1952-1972 Associate Professor, Professor of Slavic Languages and Literatures

1972-1983 Arthur Kingsley Porter Professor of Slavic and Comparative Literature

ZABAVNA KNJIŽNICA „MATICE HRVATSKE“.

SVEZAK CCCIII—CCCIV.

IVAN LEPUŠIĆ:

PUSTOLOVKA.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU
1908.

I(2)

IVAN LEPUŠIĆ:

PUSTOLOVKA.

Medica Zjorčić 1909

U ZAGREBU.
IZDALA „MATICA HRVATSKA“
1908.

L 97 * 97

U književnoj ostavštini pokojnoga Ivana Lepušića — Matičina člana-radnika — nadjen je rukopis pod naslovom „Pustolovka“ s oznakom, da je napisan g. 1897. Po svemu se vidi, da je pisac taj roman počeo pisati mnogo prije, ali da ga je dovršio istom spomenute godine.

Teške patnje, s kojima se je morao boriti malo ne svega svoga vijeka, bijahu razlogom, te nije dospio, da taj svoj rukopis pregleda i dotjera osobito pogledom na obseg i dijalog.

Odbor „M. H.“, da se oduži uspomeni patnika pokojnika i da izpuni želju njegove udovice, odlučio je, da to posljednje djelo Lepušićevo izdade, da ne izgine netragom.

Rukopis je pregledao i samo u tehničkom pogledu (izostavivši suvišnosti prvoga nacrta) s velikom ljubavlju i marom za tisak priredio pokojnikov jedan prijatelj. Oblik i sadržaj djela ostao je dakako netaknut.

„M. H.“

PRVI DIO.

I.

Imade nedjelja dana, što se nad dućanskim vratima na udarcu prometne ulice nalazi napis „Čedomil Zlatković", gdje bijahu za vrijeme od tri mjeseca zatvorena vrata i spuštene kapke, olijepljene modrim i crvenim plakatima, a nedavno skinuše za uvijek onaj napis kratkotrajne tvrtke „Švarc i drug."

U Zlatkovićevoj trgovini sjedi knjigovodja i poslužuje pet momaka. Mušterije dolaze kano na jagmu. Dašto, trgovina je nova, krcata raznolikih stvari, što ih treba gradjanska i velikaška kuća, od najobičnije stvarce do skupocjenih specijaliteta. A Zlatković je poznata ličnost u nižim i višim krugovima gradjanstva. On prijazno dočekiva i otprema mušterije, pomno nadzire pomoćnike, da zadovolje svakomu ; a svu brigu je usredotočio na radnju mladoga knjigovodje u omalenoj poslovnici do vrata.

Zlatković prima već nedjelju dana od raznih visokih ličnosti čestitke i naručbe. Vidi se, da nije novajlija u gradu.

Večeras se nešto užurbao u poslovnici. Ne će ništa da odgodi na sjutra. Utržak prebroji i spremi, a dućan zatvori tačno u označeno vrijeme. Istom započe jesenje vrijeme, no ipak je neobično zahladjelo. Zlatković obuče ogrtač, uze štap i otputi se na glavni trg, gdje su u dva reda stajale kočije. Sjedne u najmljenu karucu i dade se odvesti. Rad bi da dočeka vlak iz Siska.

Zlatkoviću imade 35 godina, srednjeg uzrasta, plećat, plavih velikih očiju izpod visoka čela, plavih brkova i

kratke brade ; riječ mu tihana, no u stanovitim časovima glasna i oštra — pače ijetka. Obličja je ozbiljna, premda se nadje u njega na pretek humora, kojim znade živo pecnuti, a opet osmjehom zavije i prikrije, da ne bi ma čije srce ranio.

U kočiji zapali smotku i toliko se zaglibi u razne misli, da nije na susretu zamijetio poznatih prolaznika, koji ga pozdraviše.

Istom u drvoredu blizu kolodvora trže se i osvanu mu na ozbiljnom licu tračak osmjeha, te htjede da fijakera na nješto upozori, — no opet se sustegnu, kano da nije siguran u uspjeh namišljene dosjetke.

Njegov tijesni prijatelj Feliks Dominić, uvaženi književnik i novinar, otputovao još prije tri tjedna u Biograd, a nefaljeno bi još koju nedjelju tamo ostao, da ga Zlatković nije pozvao žicom i naglasio, da se u njegovim poslovima dogodio nenadani prevrat. A danas mu prijatelj iz Siska javlja žicom, da je stigao iz Zemuna ladjom i dolazi večernjim vlakom u Zagreb.

Još Zlatković u drvoredu, a već zvono kucne i javi dolazak vlaka. — To je sisački, pomisli Zlatković, pak htjede, silazeći s kola, da fijakeru nešto kaže ; no opet se predomisli i reče, neka ovdje pričeka. A htjede mu za pravo reći, da ga na povratku vozi ravno pokraj dućana, kako će prijatelja iznenaditi onaj napis nove tvrtke.

Istom Zlatković stupi u čekaonicu, a već ga prijatelj traži očima i rukuje se sad s jednim, sada s drugim znancem.

— Dobro došao, Felikse !

— Bolje te našao, prijatelju Čedomile !

Ogrle se i do tri puta izljube !

— A ti postao svoj goso : „Čedomil Zlatković. Broj 9.“

— Kako li ti sazna ? — upita začudjeno.

— A gle ! Zar misliš, da Srbija ne čita hrvatskih novina ?

— Ja nisam oglasio.

— Znadem tvoju skromnost. Ali to je redakcija objavila... znadeš... Čestitam, čestitam... bilo sretno!.. Premda nije u redu, što mi ne pisa o toj stvari, već istom nakon prevrata, pa tako potanko, je l' de? žicom... u sedam riječi...

— Zar nakon gotova prevrata? Moj Felikse, ta to je istom početak, a nastavak slijedi; to jest radnja je započela, a čuvstva uzavreše — —

— Možda se, junače, ženiš?

— Dašto. Kratka je to crtica, ali ipak zanimljiva.

— A nu! Što si trgovinu na svoju ruku otvorio — to je već svršeno, — to ne bi ni bio razlog, da odgodim posao u Biogradu, ali u tim tvojim poslovima treba prijateljskoga saučešća, — je l' de?

— Misliš sažaljenja?

— Oslobodi Bože! Medjutim, prihvaćaš li ti moj predlog?

— Drage volje.

— Ja sam se u kolima već sav ukočio, hajdemo pješke, pak ćemo se ukloniti bučnoj ulici.

— Pristajem. Ali tvoja prtljaga?

— Evo iskaznice —

— Fijakeru predaj, on će podići — reče Zlatković i pokaže do vrata fijakera, s kojim se on dovezao.

Prijatelji se uhvatiše ispod ruke i krenuše pokrajnjom ulicom, da ih toliko ne smetaju mnoga kola i ljudi.

— Daklem, ti se ženiš...

— Bez sumnje bit će prvi prevrat važniji.

— A koja je ta sretnica?

— Nije žena izravno povod prvomu prevratu, ako inače i igra važnu ulogu u cijeloj stvari.

Zlatković stane navraćati razgovor na trgovački posao. On bijaše punih deset godina u ortakluku sa poznatim

Stjepanovićem. Vodili za to vrijeme solidnu i najprometniju radnju svoje vrsti u gradu.

— Ti znadeš, Felikse, kako je često naš Stjepanović nesnosan, čudnih hira, je l' de ?

— Kad što i previše.

— Meni je bila uvijek pred očima radnja, a ne njegova ćud. Mi se sastasmo prije desetak godina i otvorismo radnju. On je imao tri hiljade kapitala, a ja sam bio doduše bez novčanoga kapitala, ali sam imao duševni, kojim je on sebi za to vrijeme obogatio trgovačko znanje i povećao svoj kapital. Mi načinismo — kako neki govorahu — čudnovat ugovor. Neki su prigovarali njemu, što je stupio u društvo sa drugom neimatnikom i uložio svoj kapital u zajednicu ; a neki su korili opet mene, šta se združih sa Stjepanovićem, koji nema gotovo ni pojma o pravoj trgovini. Kako je naš posao napredovao, to ti potanko znadeš, a to dokazuju i resultati našeg obračuna.

Dne 10. rujna iznajmi on preko puta podrum, ne rekavši prije meni ni riječi o tom, već kada sam ga upitao, čemu taj podrum preko puta, odgovori mi, da sa svojim novcem radi, što hoće, i nadoveže, da je stupio u savez s jednom trgovačkom kućom izboritih vina. U taj posao, reče meni odlučno, ne treba da ti ulažeš svoj kapital, ni tvarni, ni duševni. To je moja prćija — i moja glavna radnja, a ova zajednička radnja bit će mi istom nuzgredna. — Oho ! pomislim, — daklem sam i ja nuzgredan !

Uzmem šešir i odem — kano nijem, slijep i gluh, — vjeruj mi, da nijesam opazio na putu ni najboljih znanaca.

Pred kućom broj 9. sustavi me gospodin pukovnik Rožić. A pred tom kućom skupilo se mnogo svijeta, muškaraca, žena, a ponajviše djaka. Upravo su taj čas skidali napis „Švarc i drug." A u dućanu započe sud razprodaju. „Gospodine Zlatkoviću !" — progovori pukovnik, — eto gledajte ! „Zar ne bi ovdje dolikovao napis : Čedomil

Zlatković ? pak zlatnim pismenima — ha ? — Neka Hrvatina radi, a ne crnac . . , A gore imade i krasan stan : pet soba — i štošta."

Starac to reče kano u šali, ali ozbiljno mišljaše — i one riječi bijahu značajne. A to se dogodilo u onaj jek, — istom što me je drug uvrijedio.

Odem gore kućegospodaru i namah mu nabrojim 600 for. za pol godine unaprijed. Uzeh prostorije u najam na šest godina.

U dućanu nadjosmo nekoga Rosenberga, trgovca iz Osijeka, koji je imao nakanu, da uzme ove prostorije. Rosenberg nakrivi lice i stane me rječito pitati za moje prilike i kritizovati lokal.

No ja mu se izvinim, da ćemo se poslije opširno razgovarati. Kako sam čuo, svi su mislili, da će on kupiti Švarcovu ostavštinu na toj dražbi ; no najednom ga nestane iz dućana.

Kano da sam o toj stvari tri dana prije promišljao, tako sam sve hitro izradio. Samo pomisao na onaj prostran stan sjeti me, da sam ipak načinio golemu glupost ; a čim to ljudi saznadu, ne mogu drugo ni pomisliti, već da se Zlatković ženi.

— Ha, ha ! — nasmije se Feliks. — Doista gluposti !

— Doista, brate ! Odoh u naš dućan bez ikakve uzrujanosti. Bio sam miran — kano da već obračunah sa drugom svojim. Rekoh mu, kako bijasmo još trgovačka djeca, kadno se sastasmo u društvo. Ali je minulo već desetak godina. Mi nevješti znadosmo postojalu glavnicu ne samo sačuvati u cjelini, već povećati, trgovinu proširiti tako, da je danas glasita u gradu. Nudjalo nam osobni kredit u Beču, Pešti i Trstu, ali mi smo svaku ponudu veselije otklonili. Od trgovačke djece postali smo ozbiljni trgovci — dorasli svomu pozivu, da možemo danas svaki na svoju ruku raditi. A tvoj podrum, rekoh, živim

je dokazom, da se osjećaš doraslim i bez svoga druga trgovati.

„To je istina, ali nije nužno. Mi možemo i glede toga da se sporazumimo", reče mi Stjepanović, kano da me želi umekšati, a bio je vanredno iznenadjen.

Taj dijalog svršismo u dućanu u nazočnosti momčadi. A momci stadoše muklo izmijenjivati posmjehe. Mrze ga, a uvidješe, da se je ujeo za jezik. — „Zar doista, Čedomile ?" — saleti me, a ja mu rekoh : ‚Doista. Hajde da načinimo račun. Meni je dozvoljeno, da istupim, kada me volja. A vaša je obveza, rekoh njemu i ženi, da mi isplatite pripadak u gotovini."

Stjepanovićka bijaše jadna i pozelenjela kano krastavac. Vidi ona, da ono njihovo nadmetanje ne urodi dobrim plodom ; a ni to nijesu njima prvine. Tražilo njeno umno oko ovdje, ondje neke osobine, što sam često opazio — i gledao, kano da ne vidim. No nikada ne izbi njihova namjera tako jasno — kao sada, kada u našem ortakluku osnivaju sebi prćiju, — ali tako, da Stjepanović stupa podjedno u toj grani trgovine u novu svezu. Mislio sam, valjda sam im dodijao, — pak hajde da se razdružimo. Krivo sam mislio, jer me Stjepanovićka stade navraćati, neka i ta radnja bude zajednička. Tako su i mislili. Ona govori. Mušterije dolaze kano i jučer. A svatko nekako čudno gleda, što stvari premećemo, brojimo, važemo i cijenimo, pak bilježimo jedno te isto na dvije strane — sve mirno — mehanički, kano da ona ni ne govori, i kao da je nema u dućanu. O podne zaključasmo dućan, da u jedan sat nastavimo. Kano da podnevna zvona objaviše cijelomu gradu novu trgovinu. Istom dodjoh u dućan, a Stjepanovićka se podboči objema rukama, pa na mene, kano da imade kakva derana pred sobom : da je moja namjera već davno klila, da sam se već

zaručio, da nešto nova pokrećem na ostacima tudjega — nečistoga posla... A ja šutim; vidim, da ona više znade, nego li ja. „Ha, gospodine Zlatkoviću! Čestitam, čestitam!... Daklem vi se ženite... čestitam!.. Stjepanoviću, gledaj ti potajnika!... Tko bi i mislio... On već dva mjeseca potajno snuje i radi“...

„Ali gospodjo, nemojte tako!“ stadoh je miriti molećim glasom. No ona ne prestaje, već hoće da dopjeva pjesmu svoju. „A koja je ta sretnica? Mora da imade zlatom pokrivenu kuću... No, kažite, gospodine... nije to valjda diskretno!“ — „E, možda se je već rodila“, odgovorim joj nehajno. —

„Dakako, dječarac od 35 godina, pak mu se sudjenica istom rodila — ili će se tekar roditi... ha-ha-ha!“

Brate moj, tako ona iskreše puna sarkazma, a Stjepanović gladi onaj brk, što se u stanovitim prilikama lukavo smiješi, pak se ponosi umnom ženom.

Mi uredismo poslove istom sjutradan o podne.

— A kako? To me zanima, — primijeti Feliks.

— Sav imetak sa tražbinama iznosio 24 hiljade, a meni pripade sedam hiljada for.

— Dobro si isplivao, ali, duše mi, on još bolje!

— Naručim namještaj za dućan. Glavom odoh u Beč, Peštu i Trst, da naručim svakovrsne robe, kakove ne imasmo ni u zajednici, da se baš ne kaže — tobože da na ostacima Švarcovim osnovah trgovinu. A priložio sam i svoju prijašnju gotovinu — one četiri hiljade. Licem na Miholje otvorih radnju.

— A kako posao napreduje?

— Čini mi se, kano da radim u zajedničkoj trgovini i veći dio onih mušterija kod mene kupuje, a pridolazi i novih lica.

— A jesi li stan uredio?

— Jednu sobu, što bi ju štapom okružio, a ostale su prazne, zatvorene, no ključ je u ključanici...

— Kaži: mislim se ženiti...

— Dašto!

— Gle moga Čedomila! Pak što okolišaš? Kaži iskreno svomu prijatelju!

— Za to i dozvah prijatelja u pomoć.

— Ta nijesi nikada o ženidbi govorio, baš kano ni ja....

— Medju nama je golema razlika. Ti se neprestano ženiš, a nikada se još nijesi odlučio; a ja nikada na to ni ne pomislih do onoga dana, dok nijesam onu ludost počinio, iznajmivši prostran stan. A sve mi čestitalo prije, nego li pomislih na to. A možda je to ludo — recimo, smjelo — čestitanje nagoviještalo porod moje prve namisli na ženidbu; ili je onoliko čavrljanje dalo povoda — ili je napokon bio puki slučaj. Ali svakako — čim se misao rodila, odluka bijaše gotova.

— To je obilježje poduzetnih duhova. Kakav slučaj!

— Koliko me puta Stjepanović uzrujavaše, a ja preturih. Zar ne bijaše slučaj 10. rujna, kada me drug uzrujao, pak sam kano bez očiju naišao pred kuću broj 9, upravo, kada su skidali onaj napis propale tvrtke „Švarc i drug“? Zar ne bijaše slučaj, što se je tamo desio stari pukovnik Rožić, i slučajno me upozorio patriotičnom besjedom: „Neka Hrvatina radi na svomu tlu, a ne crnac!“ — Zar ne bijaše i to slučaj? A činila mi se je besmislena ona preporuka: da imade krasan stan od pet soba, gdje pukovnik znade, da sam ja neženja, pak me izvrže ruglu — zar ni to nije slučajno, da me baš on izvlači iz ruga?

Onaj dan, kada otvorih radnju, prolazio je mimo dućana g. pukovnik sa nekim nepoznatim generalom. Popostanu pred dućanom, a pukovnik mu veselo pokazivaše firmu i živo stane nešto pripovijedati. A to izazva

u generala veselo odobravanje i pukovnik poprati svoje riječi smiješkom zadovoljstva — ako se ne varam — patriotičnog uživanja.

Taj mah sam gledao u pukovniku najvećega svoga prijatelja i dobrotvora. Niesam se mogao oteti neodoljivoj želji i osjećajima zahvalnosti, već se preruših u 12 sati u salonsko odijelo, navučem rukavice, natučem cilindar na glavu — i ravno odoh u stan pukovnikov, da mu se na dostojan način zahvalim. Ništa me ne smeta, imao sam povoda, pače bila mi je i dužnost da to učinim. Pukovnikova kuća bijaše pet godina naša mušterija u zajednici.

— A ti htjede tim načinom zadobiti izdašnu mušteriju...

— Niti pomislio na to nijesam. Pokucam... Čim stupih u sobu, pukovnik me vrlo prijazno dočeka — ali s osmjehom, kano pobjednik, i reče mi, da mu je dragoj što je danas svojim očima vidio. Ja mu odgovorim, da je to njegova zasluga i da sam mu vrlo zahvalan i držim za časnu dužnost, da mu se eto posebno zahvalim. Pukovnik reče, da mu je bilo milo, što prijateljske njegove riječi padoše na mekano i plodno tlo mojega, kaže, patriotičnog srca. Upita me za prostorije, za onaj krasan stan, a ja ću, da je stan krasan, no sve mi je ipak suviše prostrano — pusto, kao Adamu raj bez — Eve...

A gospodja pukovnikovica i njihova kćerka Vera stajahu do prozora i u sav se grohot nasmijaše, kako me starac namamio na medenu udicu. Tada istom opazih, kako sam bio neoprezan. Ako i ne baš mladić bez brkova, — ali ipak došao sam prvi put u kuću, neoženjen, pak u prisuću gospodje i kćerke! Gospodja je pukovnikova po svoj prilici opazila moju zabunu, pak da me ispomogne, upita me nešto za robu, a ja najpripravnije i vrlo rječito stanem uvjeravati, da ću precizno zadovoljiti svakoj naručbi i želji ovako ugledne kuće, pače i takovim objek-

tima, kakovih se nije našlo na zajedničkom skladištu, a da će i gospodin pukovnik naći neku novost — u bocama odabrana vina sa hrvatskih vinorodnih brd na. Tu dodadem, da upravo danas putujem na Plemenkovac vlastelina Zrinića, da tamo odaberem veću zalihu one glasovite kapljice, a kad tamo, doznam, da su i oni baš pozvani u Plemenkovac na užinu! Reci mi, brate Felikse, nije li i to bio puki slučaj?

— Ako misliš posijati samo proso na njivi — i posiješ, a niklo je proso i struk pšenice, misliš li, da je onaj struk pšenice slučajno nikao?

— Svakako je nikao iz zrna pšenice.

— A da ti nijesi sa prosom onog zrna posijao, ne bi ni struk pšenice nikao. Daklem nije slučajno, već sve imade svoj uzrok, pa kol'ko je sakriven, to nam se čini slučajno.

— Ti, Felikse, filozofiraš ... Znadeš li Plemenkovac vlastelina Zrinića na onom divnom humu?

— Znadem vrlo dobro.

— Premda smo ja i Zrinić dobri znanci već od više godina, nijesam imao nikada sreće, da razgledam njegov dvorac, t. j. nikada me Zrinić ne pozva onamo na čast.

— Ali ni tada nije bilo slučajno.

— Ne. Bit će nješto u savezu s tim, što me pozva u Plemenkovac, jer mi ponudio svoga sina Kreška, da ga primim u trgovinu. Pisao mi je, da je dječak dobar, svršio je tri gimnazijalna razreda, otvoren, rječit i domišljat. A kako sam mu ja saopćio želju, da bih kupio 100 akova vina, to mi posla poruku, da dodjem sjutradan u Plemenkovac. A što će pukovnik sa svojom obitelju onamo, to ne bijaše zagonetno...

— Oni su bliži rodjaci, — primijeti Feliks. — No svakako je to lijepo odlikovanje, što ti tako ugledna kuća nudja svoje dijete u nauku.

— Dječak je već u mom dućanu... Bijaše nedjelja. Oko jedan sat poslije podne sjedoh u kočiju. A vrijeme toplo, ugodno, kano u lipnju. Ne bi ni rekao, da je jesenje doba, ali sva se priroda primakla dozrijevanju. Kukuruz požutio na njivama, otava pokošena i najpozniji usjevi, proso i heljda, požeti, u voćarima voće pobrano, samo još vinogradi nakićeni zelenim lišćem, pod kojim se kriju zrnati grozdovi. Kada minusmo uvalu, eto nas na poljskom putu, što ga seljaci dan prije lijepo uravnaše. Ljepote, mili Bože ! Oni zeleni brežuljci obrašteni šumom vinograda, one rasijane bijele klijeti, a pred svakom se miče vesela čeljad i sprema sudje za berbu. Stoji tutanj bačava, na kojima nabijaju i pričvršćuju obruče, a ovdje — ondje već i podbiru. Onaj Zrinićev dvorac na Plemenkovcu divno se ponio u švajcarskom stilu nad onim seljačkim potleušicama. Velebno bi se dizao na drugome mjestu medju lijepim vilama, a kamo li ne bi ondje, gdje je sve ostalo nisko i jednostavno, a on se na visu svojom umjetničkom vanjštinom ponosito diže.

Pukovnikovi me pretekoše. Na vijugastoj cesti uz brdo opazih kočiju već blizu dvorca. Zagrmlješe mužari u šljivaku u pozdrav gostima, a iz dvora izašla Zrinićeva obitelj u susret. Rukuju se, cjelivaju, a ja im, duše mi, ne zavidjah. I tamo se pripravljaju za sutrašnju berbu. Čas po časak dovukosmo se i mi na zaravanak, a mužari opet zagrme. Pomislih: Bože, ta valjda ne pale meni u pozdrav ?... Ta tko sam ja ? Ničim se još ne odlikovah, istom sam postao svoj gospodar... Možda su to jedine zasluge, što sam pomogao momu kompanjonu, da mu kapital od 3000 naraste na 14.000 forinta ; za to sam se ja dan i noć brinuo, a on bezbrižno sproveo po tri mjeseca u lovu, tri u toplicama, tri pod toplim južnim podnebljem, a istom četvrt godine u dućanu. Za to me napokon Stjepanovićka onako otpremila.

— Grdne nezahvalnosti! Samo sreća, što ne dodje s njima u prijepor, — primijeti Feliks.

— No sada želim, da se požrtvovno zauzmem za svaku svetu, narodnu stvar. Ni do sada sustezao nijesam desnice, no bijah sapet često puta. Oni Stjepanovićevi nazori, da trgovac nije ništa drugo, nego kosmopolita, činili su mi se ludost — skrajnja glupost. To će reći, da trgovac nema svoje osobne narodnosti.

— Da, on je pravi Volapik! U trgovca je posao kozmopolitski, on prometće švapskim, madžarskim, francezkim, talijanskim i t. d. tvorinama i njegove mušterije mogu biti raznih narodnosti; ali obilježje trgovca mora da je narodno.

— Kako ti rekoh, mužari gruvahu doista meni u pozdrav. I meni izadjoše svi u susret.

Bilo je rukovanja i dobrodošlice, no cjelivanja ne bijaše, van što sam ja cjelunuo ruke gospodjama. Glede maloga Kreška hitro se sporazumjesmo. Sada vidim, što se slučaja tiče, da imadeš ti potpuno pravo. Jer ono doista nije bio puki slučaj, što su jutrenji Adam i Eva izazvali kod užine opći smijeh.

— Molim te?

— Najednom reče gospodjica Vera: „Gospodine Zlatkoviću, ala sam se danas nasmijala Adamu u raju!“ — „I ja se iznenadih, opazivši Evu,“ odgovorim. Ta primjedba bila je svakako neumjesna u društvu. Veri se lica zarumenješe, ali opazih na njenim očima pritajeni smiješak. Poslije u vrtu, kada se šetah sa gospodjicom, stanem ju draškati: kada bih ja imao u svom domu takovo biće, kano što je ona, doista bi bio sretniji od Adama u raju...

— A šta ona reče? — upita Feliks.

— Ona porumeni. Angjeoska milina obasja joj one pune jagodice, one zrnate crne oči, na njoj se izražavala neka neobična pojava. Njenu ruku držao sam u svojoj ruci,

a drhtala je . . . A kad ju upitah, bi li gospodjica bila sretna Eva, odgovori, da bi, ali namah primijeti, da u tom odlučuje riječ njezinih dobrih roditelja . . .

— Divno, Čedomile ! Pripovijedaj de dalje . . .

— Hotio sam da onom hitrinom i lakoćom — kako sam postao svoj, da i taj ljubavni proces svršim. No ni za svoju glavu ne bih u tom poslu došao ravno pred njene roditelje. A tebe, prijatelju ne bi ! A takav bi mi valjao, koji umije da kiti i prevrće lijevo i desno, kako to novinari znadu. Tada se sjetih g. Zrinića i meni bi dozvoljeno, da u tom poslu posjetim pukovnika. Treći dan bile su zaruke.

— A vjenčanje ?

— Za koji dan. Zato i pozvah svoga najmilijega prijatelja Feliksa, da mi bude djeverom.

— Čestitam ! Sretno bilo ! Drage volje ! — reče Feliks, i čvrsto prihvati ruku prijateljevu, pak produži : — Ta ljubavna crtica doista vrijedi, da se objelodani . . .

— Istom poslije moje smrti, Felikse . . .

U tom razgovoru stigoše pred kuću broj 9., na kojoj se svijetlio fenjer i rasvjetljivao zlatna pismena : „Čedomil Zlatković.“ Feliks mahne šeširom u pozdrav napisu : — Živio Zlatkoviću ! Tako valja !

U živahnom razgovoru primakoše se gostioni i unidjoše, da večeraju.

— Felikse ! Ovo pismo će te zadiviti — reče Zlatković i pruži mu pismo.

„Gospodine Zlatkoviću ! — Danas sam čitala u novinama veselu vijest, da ste zaručeni sa dražesnom gospodjicom Verom, kćerkom umirovljenoga c. k. pukovnika Rožića. — I ja se pridružujem i kažem : Sretno ! . . . Bez sumnje ove kombinacije zadavahu vam brigu najmanje koja dva mjeseca prije ; jerbo se do takih resultata ne dolazi u krugu ovakove obitelji za dva sata. Vi ste, gospo-

dine, neki dan preda mnom i Stjepanovićem naprosto lagali, jerbo ste zatajili istinu. Sada vidimo i razumijemo, da nije onaj podrum bio povodom, što se raskrstismo. Nije lijepo od vas ! Vi ste radili deset godina s nama u zajednici, kapitalom moga muža postali ste gazdom, pa tako nezahvalno okrenuste ledja našoj kući ! — Dara Stjepanović !"

— To je drzovito pismo ! Možda ti je zagonetno, Čedomile ? — upita Feliks.

— Kako ne ?

— Ha, zar si ne možeš toga odgonenuti ? ... Ta to je jasno, zašto te ona kori, drzovito kori. Ti znadeš, da ona imade kod sebe svoju sestru, djevojku za udaju. A tvoja bijaše dužnost, da ju uzmeš za ženu i tako se odužiš svojim dobrotvorima. U tom grmu leži zec ! ... Zar misliš, da ne će ona praviti kakove spletke ?

— Ne može. To jest može, ali ne će uspjeti. Meni reče pukovnik — budući moj tast — kako je njemu poznato, da sam ja bio stožer u onoj trgovini, i da mene ne bi, odavno bi onaj cimer nad vratima skinulo poput Švarcova. On kaže, da ga je uvijek boljelo, što je Stjepanovićka na mene govorila. Kaže, da je sretan, što me svjetovao u zgodan čas, da se odijelim, a najljepša njegova želja tim je ispunjena, što ću mu biti zetom. „Taj savez može samo Bog raskinuti" — reče.

— E, živio ! I ja sam sretan, što stigoh u djeverstvo tebi, prijatelju Zlatkoviću !

II.

Zlatkovića ne dopade s nevjestom nikakav miraz u gotovini. A niti se on nije upinjao, da tobože time sebi kredit osigura. Protiv toga se je osigurao kano kineskim zidom tvrdom odlukom, da će samo svojom čistom gotovinom trgovati.

No pukovnik se je pobrinuo, da prostorije u stanu svoga zeta zapremi lijepim namještajem, a majka je opremila jedinicu mnogim ruhom i drugim potrebicama. Popularnost staroga pukovnika u gradu donosila je zetu veću korist, nego li da dade kćeri koju hiljadarku miraza. Pukovnik je bio značajna i simpatična ličnost. Stasom je spadao medju najviše ljude, no ledja mu se dobrahno već pognuše pod bremenom godina. Omašitih bijelih brkova, obrijane brade i lica, na kojima je starost utisnula nješto reliefnih pruga, gdje zapremahu mjesto nekada kremeniti zubi kutnjaci i podočnjaci. Pogled mu bijaše izrazit ispod oštrih, dugih vjedja i trepavica, visoka čela, ćelave glave, koju je uvijek uspravno dizao. Govorio je dubokim basom. U izrazu svojih misli bio je uvijek jasan i točan, svaka riječ mu bila umjesna i onda, kada raspredoše razgovor o višim, znanstvenim stvarima. On je bio čovjek svestrano obrazovan, premda se je mnogo zanimao i malenim stvarima u svom okolišu. Rado se je razgovarao o političkim prilikama u Hrvatskoj. Njegova oštroumnost u diplomatskim stvarima bila je izvanredna. On je birao i čitao pouzdane novine, a mogao je namah svoj sud izreći o raspletu kakih svjetskih dogadjaja. Znao je vrlo važne tvrdnje glasovitih državnika oprovrći i dokazima uvjeriti o krivom shvaćanju. Njemu bijahu slučajnosti puke iluzije, te je unaprijed poput proroka označio, što će se u svjetskom koncertu dogoditi, a koji uzroci mogu bud usporiti, bud pospješiti naravni proces. Na patriotske dužnosti tako je uspješno putio svakoga, da je bio uvijek pobjednikom. Hodao je elegantno obučen, u lijevoj ruci nosio je rukavice, a u desnoj štapić od ebanovine, kojim je običavao na šetnji šarati po zemlji, kada je sjeo gdje na klupu. Gdje nadjoše na zemlji našarane pruge i nerazumljiva pismena, to se govorilo, da je pukovnikova karta.

I prije običavaše pukovnik dolaziti u dućan Stjepanovića i druga i tamo se porazgovoriti, ali na kratko vrijeme. Ali sada u dućan svoga zeta dolazi prije i poslije podne, pak se po koji sat zadrži u razgovoru sa zetom ili kojom poznatom mušterijom. Stolac njegov stoji uvijek na jednom mjestu: bliže vratima — naproti tezgi, odakle je vidjeti, što rade momci, što knjigovodja u poslovnici. Ni otraga na ona vrata od dvorišta ne mogaše nitko unići ni izaći, a da ga on ne bi vidio ; a imao je opet izgled na ulicu. Ako nema druga za razgovor, tada su mu novine u ruci, ali mu oči uvijek na oprezu: ni jedna mušterija ne izadje, a da je on ne bi popratio svojim očima, — u dušu hoće da joj zaviri, kakove je volje, da li izlazi zadovoljna ili nezadovoljna. U dućanu imade mnogo pomoćnika, svaki imade svoje hire i naviku, pak može jednom riječi ozlojediti kupca. Imade on na umu odnos izmedju knjigovodje i pomoćnika, pomoćnika i naučnika. To je ona reć bi prirodjena preciznost stara vojnika, koja ga nikada ne ostavi.

U salonu Zlatkovićeva stana, gdjeno je ukusno ponamješteno moderno pokućstvo, Vera provodi živahan razgovor sa kućnim prijateljem Feliksom.

— Vi, gospodjo, tvrdite, da vas više ne zanima glasovir? — progovori Feliks pitajućim glasom, gladeći prstima malu crnu bradicu.

— Baš nimalo.

— Već odavno?

— Imade već nekoliko mjeseci.

— A ja se sjećam, da nije bilo noviteta francuske, talijanske i njemačke glazbene produkcije, što vi ne biste nabavili.

— Odsvirala sam. Eno tamo pune su tri police, sve povezano i složeno — kano u kakovoj registraturi — Ono je sve bilo u mojim prstima.

Feliks se pogne i zaviri kroz dvokrila vrata u drugu sobu, gdje je bio smješten glasovir i uza stijenu police nakrcane notama.

— No ipak je hvale vrijedno, što evo nabavljate i novitete!

— Bože oslobodi! Ja ne. To nabavlja Čedomil. A ja mu već toliko puta rekoh, zašto da rasipava tolike novce na mrtve stvari.

— Na mrtve stvari? — upita Feliks začudjeno.

— Nego... Mrtve za mene, kad nemam volje za njih, a on u opće ne svira.

— A ljuti se za to na vas, što ste zamrzili glasbu?

— Čini mi se, da mu je to odgonetno, od kada je nabavio novi glasovir.

— Novi glasovir? — upita začudjeno.

— Eno ga u onoj sobi, kojim upravlja Klarica. Taj nije na malenim, već na velikim točkovima.

U to se začu krik djeteta.

— Klarice! Zar si zaspala? — Vera zovne i opomene pjestinju, koja stane povlačiti kolica, kano da pilu poteže.

— Daklem taj glasovir mislite?

— Dakako. Zlatković dobro znade, da je Vlatko jedino moje veselje i zabava.

— Mislim, da je i njegovo.

— Ne ću kazati, ali nije onako nježan, kako bi trebalo. On hoće da se dijete nekako prirodno uzgaja . . . Bože moj!

— To i jest prirodno, ako se dijete malo izdreči.

— To je znak umiranja.

— To je djetinji razgovor.

— To su slobodni nazori, s kojima se ja ne slažem.

Na hodniku čuje se krupan razgovor pukovnikov sa Čedomilom. Čedomil otvori vrata i pusti učtivo tasta

preda se. Vera se digne, poljubi oca u ruku, a stari je cjelune u čelo. Feliks se prijazno pozdravi sa obojicom.

— Čedomile, zaman svi moji nagovori, ne mogoh sklonuti milostive, da odsvira Vukelićeve „Zvonjelice".

— Prodat ću glasovir — odgovori Čedomil prostodušno.

— Prodaj, Čedomile, pak nabavi drvena konjića, na kom će se Vlatko njihati.

Čedomil se osmjehnu, a ni pukovnik ne mogaše se oteti smijehu. I Vera smijehom poprati svoju dosjetku, kano da je nešto mudra osjekla. A da znadu, kako uzgaja Vlatka, hitro doskoči:

— Znajte, Čedomile i tato, danas prvi put okupasmo Vlatka u mlijeku.

— U obranom ili sa skorupom? — upita Čedomil, držeći to za šalu.

— Ja ne znam... Klarice! U kakovom mlijeku okupasmo maloga?

— Milostiva, u obranom mlijeku, jerbo je naša suluda Sofija obrala, čim je jutros mljekarica donijela, — odgovori pjestinja.

— Ah, Bože moj, koliko se moram da ljutim... Čedomile, mi ćemo se morati pobrinuti za pametnije čeljade, nego li je kuharica Sofija — —

— Svakako, — odgovori Čedomil, — jer da imade barem kokošji mozak, dala bi radje mlijeko mački da posrče.

— Ali, Vero, gdje si to čula, da se djeca u mlijeku kupaju? — upozori ju pukovnik.

— Bit će Vlatko bolji konjanik — primijeti Feliks, žaleći, što to ne reče barem prije, dok bijaše razgovor o uzgoju.

— Ti se, Čedomile, čudiš tomu; a neprestano govoriš, da valja dijete prirodno uzgajati.

— Voda je za to, a ne mlijeko.

— Mi ćemo kupati svaki dan Vlatka u mlijeku, neka bude dečko lijep ! Tako je i primalja svjetovala.

— Zar si ju pitala za savjet?

— Jesam. Ona mi reče: „Doduše propis jest, da se djeca u vodi kupaju ; ali tko hoće uzgojiti lijepo dijete, tanahne, nježne kože, a ima sredstava, mislim, da je najbolje, ako ga u mlijeku kupa".

— Valjda su nju u mlijeku kupali, za to je tako divan eksemplar, da nas Bog sačuvaj ! — primijeti Čedomil.

— Samo tako, moje dijete ! U mlijeku ga kupaj, u vinu, pivi i rakiji uči ga plivati, pak će narasti krasan konjanik. Zar ti ne znaš pitati svoju mamicu, u čemu je ona tebe kupala? — šaljivo ju opomene pukovnik.

— Sofija !

— Zapovijedate? — odazove se kuharica, unidje i stane do vratiju.

— Donesi šljivovice iz konobe.

Pukovnik stade poniknute glave štapićem šarati po podu; znak, da će sada nešto reći.

Za tili čas donese djevojka šljivovicu.

— Sofija, odakle ste vi rodom? — upita ju pukovnik i stane ju motriti.

— Iz Podravine, . . . z Gjurgjevca.

— Ha, tamo imade dosta vode i pijeska, je l' de?

— Imade.

— U čemu tamo žene kupaju djecu?

— U koritu.

— Da, u koritu, ali ja pitam, da li u mlijeku ili u vodi?

— Moj Bože, u vodi, nego u čemu bi ?

— Kod vas imadu dosta krava.

— Imadu.

— Čudim se, da ne kupaju djece u mlijeku ili u skorupu ?

— Samo kada dobe djeca osip, vidjela sam, da mažu osutu kožu skorupom.

— No eto, sada čujete ! — primijeti Vera. — Zar ću čekati, da dobije dijete osip ? A liječnici kažu, da treba zapriječiti bolesti ... Sofija ! Od danas ne smijete više obirati mlijeko, jer ćemo kupati Vlatka u neobranome mlijeku.

Sofija sažme ramenom :

— Bit ćete služeni, milostiva !

— Sofija ! — poče pukovnik — imadete li vi roditelje ?

— Da imadem, ne bi služila, milostivi gospodine ...

— Pa nije valjda sramota služiti ?

— Nije, ali je sramota svoj zavičaj ostaviti ... Srce tuži, a tamo je sve lijepo —

— Pak i tu je lijepo u velikom gradu ...

— Moguće, ali je i u nas lijepo. Imade u mome mjestu velike gospode : kapetana i majora, pak žive na selu.

— Valjda imadu tamo roditelje, je l' de ?

— Imadu ondje, gdje i ja ... na groblju. Znade se, da su njihovi, jer im postaviše spomenike.

— A šta im bijahu roditelji ?

— Seljaci ... ali roditelji —

— No pa kažite mi jednog od onih najviših časnika.

— Gospodin major V., pravi moj ujak —

— Čuj, čuj ! Poznajem ga vrlo dobro. Živio ! Pa kako je ?

— Zdravi su, hvala na pitanju !

— Jesu li davno vaši roditelji pomrli ?

— Još sam bila nejaka kada mi umrije mati, a otac je umro prošle godine ... Ubogi otac ... Ah, Bože moj ... nesretan ... lud ...

— Zar je bio poludio ?

— Nije baš poludio, ali mi tako kažemo ... On je bio nekad feldbaba. Došao kući, pustio se u kartanje i pi-

jančevanje od podne do druge zore... samo je do podne spavao... Meni je obećao, da će mi sve ostaviti, a kad tamo, sve bijaše već prezaduženo i brzo poslije smrti mu rasprodano.

Vera dade mig Sofiji, da se ukloni i podje za poslom. Sofija je razumjela.

Ali kad je Vera izišla na hodnik, dva puta je zatekla Sofiju, gdje je odskočila od sobnih vrata, kamo je pritisnula uho, da čuje svaku riječ.

— Tako, Sofija ? To je baš lijepo ! Vi ćete prisluškivati i onda raznositi glasove po gradu — je l' de ? Još jednom — i onda mi se krčite.

— O Isuse, šta vi to, milostiva, kažete ! Nijesam ja prisluškivala, već popostala, ako me zovnete, da se namah odzovem, jer znadem, da milostivoj nije milo dvaputa dozivati, a u kuhinju se ne čuje — — —

— Šutite ! Vi ste prisluškivali —

— Nijesam — oslijepjela !

— Još vam nješto kažem: moj gospodin otac star je i vrlo razgovoran, pa ako vas što upita, a vi u kratko odgovorite i ne zastranjujte, jerbo to on ne voli. Baš nije lijepo, što ste onako govorili o svom ocu ! I gospodin Feliks je razgovoran, ali pogibeljna osoba. On je pisac, on piše koledare, pak sve unutra upliće, šta mu je tko pripovijedao, niti imena ne zataji... A znadete, da se koledari šire po cijeloj zemlji, dolaze u gradove i na sela. A kolika bi vam bila sramota, da čitaju u vašem rodnom mjestu, kako je Sofija ozloglasila svoga oca, osramotila sebe i svoj rod !

— Razumijem, milostiva. Hvala na savjetu !

Znala je Sofija, zašto ju gospodja tako svjetuje. Vidjela ona, kada nema ni gospodina kod kuće, da Feliks dolazi i da ga časti, što bolje može.

Sofija bijaše ipak samo mali umetak u razgovoru pukovnikovu s onom dvojicom, jer da nje ne bude, on bi ipak

prekinuo i najozbiljniji razgovor i popunio po običaju kakovom anekdotom iz života kakova čovjekoljuba ili rodoljuba. On je čuvao u svojoj pameti na stotine zanimivih crtica.

— Čedomile ! — poče opet pukovnik, ja se u najnovije vrijeme čudim tvojoj uzrujanosti i ljutavi. Ti si gospodar, tvoja je volja ; no ipak ja ne odobravam one zaušnice, što si ju prilijepio Korugi i Stojšiću. To ne bijaše tvoj običaj, dok si bio sa Stjepanovićem, a momci su i tamo kano pomoćnici posluživali. Valjda si sada naišao na nered ?

— I kakav nered ! Još mi do sada nitko ne spočitnu, da moji ljudi precjenjuju stvari i puste mušterije da prodju, a da i ne kupe ništa samo zato, jerbo istu kvalitetu dobiju u Stjepanovića za nižu cijenu. Ne znači li to narušavati hotimice moj posao ? Zar će moji plaćeni ljudi raditi u prilog konkurentu ? Jedan te isti dan dvije mi mušterije rekoše, da od prvoga ne će više uzimati stvari kod mene, jerbo im pomoćnici izsmjehivaju služinčad, krive usta kano kakove karikature, pa imitiraju držanje i govor. Ja sam jednom za uvijek zapovjedio, da moraju svakoga, pa bio najsiromašniji, ružne vanjštine, makar i nakaza, štovati i solidno poslužiti.

— Izvini, što ti u riječ upadam ! Ja sam nedavno izašao iz dućana na ulicu, a čini mi se, da me je popratio neki hihot, a ja se ogledam — i opazim, kako oni derani okrenuše glave k stijeni. Kano da ništa ni vidio nijesam. No neki dan mi pripovijeda na trgu gospodja, go-spo-dja, pomozi, ona krupna, debela, što imade kuću do glavne pekarne . . .

— Popovićka, — reče Čedomil.

— Da, Popovićka. Ona mi pripovijeda, dan prije, kada je kupovala nješto u dućanu, a Koruga uze štap, pak se zgrbi i stane šarati po podu. Primio sam maloga Kreška na red (rodjak nam je), nu on se stane izvinjavati, kano

da nije vidio, ali reče: da imitiraju držanje nekog umirovljenog direktora. Sada — ma koga bilo, to, Boga mi, nije u redu! Pripovijedao mi je opet inoš nekoga kanonika, da su gradili sprdnju od mene, kako sam koracao na imendan Njegovog Veličanstva u uniformi...

— Je li moguće! — začudi se Feliks.

— Da. Stojšić se maskirao, od papira načinio čaku i metnuo na glavu, te imitirao moje ponašanje, pače i usiljenim basom, da se je naduo kao žaba i stao mahati rukom: Zdravo, Bruder Jovo! Bruder Aco... Moj brate, to je razlog, da ja od neko doba mnogo manje zalazim u dućan, pače nikako, ako tebe nema unutra.

— Sada vidite, tato, da nije čudo, što sam se ja, makar se zvalo surovo, zaletio, pak derane išćuškao!

— Ne odobravam takav postupak. To ne doliči, da učiniš naučniku, a kamo li pomoćniku...

— A ako se pomoćnik gore ponaša, nego li naučnik?

— To je žalosno. Ja bih na tvome mjestu zapovjedio knjigovodji, da imade strogo paziti na ponašanje momčadi.

— Već sam upozorio knjigovodju na te neurednosti; no on mi naprosto reče, da je on knjigovodja, a ne poslovodja, da on imade u poslovnici obilno posla. Znadem ja, koliko je u poslovnici posla... Naša trgovina nije toliko razgranjena vanjskim naručbama. Zato sam odlučio da izmijenim knjigovodju i sve pomoćnike.

— Tako će biti najbolje, — odobri Feliks. — Baš sada trebat ćeš pouzdana knjigovodju i valjane pomoćnike, ako prihvatiš ponudjeni posao, te ćeš mnogo biti vani, a trebat ćeš i kadšto da pošalješ van mjesto sebe knjigovodju. A drugo ne preostaje, već da se i milostiva malo prigleda, jer se na novce nikada ne može dosta paziti. A sada će i milostivoj biti nješto laglje, samo dok ti kupiš konjića, pak će Vlatko odjašiti na šetnju...

— Tako, tako, samo će dotle još njekoliko puta kukavica zakukati, — reče pukovnik.

— Molim, molim! Vlatko, koji se kupa u mlijeku, pak još od danas u neobranom mlijeku, taj će svakako u jednoj godini četiri prevaliti.

Na to se i ozbiljan Čedomil nasmije. A Vera čuvši u drugoj sobi doskočicu, pomoli glavu i reče:

— Po svoj prilici gospodin Feliks piše kod kuće kakovu humoresku za feljton, pak mu ovdje ispade peru taj odlomak...

— Milostiva! Ja ne mišljah vas vrijedjati...

— Bože oslobodi! No ja vas molim, pustite, da ja po svojoj volji i uvidjavnosti uzgajam Vlatka!

— Živjela! Više ne ću ni slova...

— Vrlo mi je drago, gospodine Felikse!

— Sada ću vam, gospodo, pokazati tloris one okoline i troškovnik toga posla.

Feliks izvadi iz žepa svežanj pisama, rasprostre ga na stolu i stane pokazivati. Vera se takodjer približi. Svi pozorno promatrahu one crteže i zanimivu fotografiju čarobnoga kraja i brda Gromilja, podno koga naslikalo idealno kolibu.

Ponudjeni posao bio je jednostavan, a nije zasijecao ni najmanje u zanimanje Zlatkovićevo; ali je mogao donositi znatnu korist. Dva sata željeznicom do varošice u provinciji i dva sata vožnje odanle na kolima bilo je do mjesta i brda Gromilja, u kojem je bilo bezbroj kamenih ploča, koje bi se s neznatnim troškom dale iskapati i uz malu kamenarsku radnju izraditi za taracanje pločnika. To golemo brdo bilo je svojina sela Gromilja. Zlatković uze to brdo u zakup na 30 godina za svotu od 2000 forinta, što je u jednom položio, čim si Gromiljčani sagradiše školu. Ujedno se je obvezao, da imadu Gromiljčani u prvom redu pravo vožnje.

— Eto, gospodo, kako je podno brijega to maleno, ali čarobno prodolje, okruženo gustom crnogoricom! Ovdje, Čedomile, sagradi kolibu, skladište i baraku za radnike. Studenca ne trebaš: živa voda izbija na stotinu mjesta i namah stvara potočić. A boljega majstora ne traži, nego što je Luigi Costa, stari kamenar, koji tamo i sada šeprtlji.

Zlatković je dao za pokus već njekoliko ploča iskopati, isklesati, pak ih izložio na zgodnome mjestu na trgu.

— Krasno! — reče Zlatković. — Ploče privlače veliku pažnju općinstva. Već sam dobio ponuda. Neki graditelj naručio 500 četvornih hvati, župljani u Hrastovici za crkvu i župski dvor 150 hvati i baron D. 100 hvati.

— Daklem radnju valja namah otpočeti.

— Namah sjutra, — odobri pukovnik. — Takovim poslom ne valja kolebati. Proljeće se pojavlja, tko je gdje nakanio što graditi, sada će početi.

— Sjutra namah, — rekoše sporazumno.

III.

Sjutradan odoše na put: Zlatković, Feliks i stari pukovnik. Vera je imala posebnu dužnost i rado se je prihvati, da će u dućanu mjesto Čedomila nadzirati momčad. A pomoćnici bijahu vrlo zadovoljni. Sofija je imala dvostruku zadaću: imala je kuhinju i pjestinju na brizi.

Bilo je vrlo rano.

— Sofija! — zovne Vera djevojku.

— Zapovijedate?

— Kosu ćete mi raščešljati.

— Tako rano, milostiva?

— Nego... danas ću u dućan.

Vera sjedne u spavaćoj haljini u naslonjač pred veliko ogledalo. Sofija uze češalj i četkicu, pak se ugleda u ogledalo i nasmiješi.

— Sofija, koga vidite?

— Nikoga.

— Pak šta se smijete?

— Nasmjehnula sam se sama sebi, — reče Sofija, kano da se tim opravdala, pa se opet osmjehne.

— Možda ste opazili gospodina Feliksa?

— Ta gospodin je otputovao.

— Da, otputovao je. Ali si djevojke znadu u duši predstaviti drago lice, pak im se čini, kano da ga očima u oči gledaju.

— Za ime Božje, milostiva, ja toga ne razumijem!

— Sofija, Sofija... pst!

— Ja šutim...

— No... no! — zaprijeti Vera prstom.

— Milostiva! Ja ništa ne razumijem...

— Opet se osmjehnula!... A, to je strašno!

— Nijesam, milostiva! Klela bih se...

— Samo tiho! Svjedok je ovdje...

— Tko? — začudi se Sofija i ogleda se po sobi.

— No, no, niti je za vratima, ni u ormaru, već pred nama...

— Ogledalo?

— Da, ogledalo.

— Ja se nijesam ni sjetila, reče nevino Sofija i zacrveni se.

— Ali ste se osmjehnuli.

— Jesam...

A zašto?

— Za to, što češljam milostivu, a još ni sama nijesam počešljana... A onda sam se sjetila, kako je gospodin ćuškao Korugu.

— Zar se kaže: ćuškao je Korugu?

— Gospodin je ćuškao gospodina Korugu, — ispravi Sofija, pa se osmjehnu.

— I sada se osmijehnuste, ali ne Korugi, već svojoj dosjetci ; a u opće se smijete njekomu drugomu...

— Milostiva, a komu drugomu?

— Čekajte ! — Vera ustane i otidje u Zlatkovićev kabinet. — Ovamo dodjite ! — zapovjedi joj i postavi se do ormara, s kojega je jučer Sofija prašinu otirala. — Tko je jučer ovdje prašinu ometao?

— Ja omećem svaki dan.

— Ovdje ste stajali?

— Bože dragi, nego gdje?

— Tko je ovdje kod stola sjedio i pisao ?

— Gospodin Feliks. Gospodin je pisao i na glas čitao, baš kano da se razgovara.

— A s vama se nije razgovarao ?

— Sa mnom ne, već valjda s onim, komu je pisao.

— Ja ću ovdje stajati, gdje ste vi stajali. A sada vi podjite u spavaću sobu, sva vrata otvorite i stanite do kreveta, pak gledajte, ali oprezno, u veliko ogledalo.

Sofija ode ća u treću sobu i stane, gdje joj gospodja opredijelila mjesto.

Vera otiraše sa ormara prah. Ogleda se na pisaći stô. Nasmiješi se, nakloni se, desnom rukom zastre oči, jako se nasmiješi i glavom ponikne... opet se ispravi, osmjehnu se, korakne bliže k stolu, uzvije glavom ... uzdigne bradu, lijevu ruku pruži u zraku, kano da hoće koga obujmiti, i zamakne za stijenu... uzdahne... odskoči do ormara, pak stane otirati prašinu, okrene se k stolu, rukama krili, kano da nješto pripovijeda i odobrava...

Sofija sve to gleda, a ne može da se suzdrži, već se glasno nasmije i namah zamukne, pak se prstom zaprijeti sama sebi, a vidi u ogledalu, da se i gospodja prstom prijeti, a lijevu ruku drži položenu na srcu.

— Sofija !

Sofija unidje.

— Što ste vidjeli, Sofija ?

— Ništa.

— Zar baš ništa ?

— Vidjela sam, molim, milostiva... ja nijesam kriva. Gospodin Feliks me je namamio... nagovorio... Rekao je, da ne će nitko znati...

— A zar nije nitko vidio ?

— Bože ! Što sam ja znala, da će milostiva vidjeti iz treće sobe... Bog znade, kakovo je ovo ogledalo — —

— Istina je... zrcalo pravde i istine...

Aha ! Ulovila sam ja ptičicu... ha-ha-ha !

Sofija stane plakati.

— Zaman plačete ! Gospodin će Zlatković to znati, pak ćemo vidjeti, koga će onda ćuškati... hoće li se i gospodin Koruga imati razloga smijati, kako je bila frajla Sofija ćuškana !

— Milostiva, zlata, šećerna i medena ! Nemojte gospodinu kazivati... za dušu ću vam Boga moliti...

— Zar želiš, da ja prije tebe umrem ?

— Ne, ne. Živite, milostiva, stotinu godina, mlada, zdrava i vesela ! Stotinu godina čuvajte tajnom... molim vas !

— Hoćeš li još to činiti ?

— Ne znam... ne, ne ću... ne ćete više vidjeti nikada !

— Da, vidjeti ne ću, jer će se potajno voditi ljubav u mojoj kući. Takav ćete primjer pokazivati i pjestinji, je l' de ? Tako ćete raditi ? Ha ! Ta će meni nadzirati pjestinju, dok ću ja biti u dućanu !... Vode mi svježe donesite, da srce rashladim !

Sofija noseći vodu stane pred vratima i poviri okom kroz ključanicu : gospodja pred ogledalom krili i maše rukama, glavu uzdiže i spušta, nakrivi usta, pak

ih stišče i posprdno se smije, prevrće usnicama, govori — kano da pred sobom imade punu školu djaka.

„Ta će bogme dobiti kokošju kiku, žedna je, — a toliko pripovijeda nješto onoj svojoj sjeni u ogledalu" — pomisli djevojka, otvori i donese joj čašu vode.

— Izvolite, milostiva! — ponudi Sofija, samo ako vam ne će škoditi, jer ste ljuti...

— Od onog doba mogla sam se već i naspavati... Možda ste opet pred vratima nasluškivali?...

— Bože oslobodi! Sada već znadem, da bi me moglo ovo ogledalo izdati...

— I sada vas izdaje, dok znadete, da sam bila pred ogledalom.

— Opet nješto? Kano da me baš zanima, što milostiva sama radi u sobi...

— A, gledaj ti mačke! Ali onda vas zanima, ako je još tko drugi u sobi, je l' de?

— Neka me slobodno ovo ogledalo izdade, kada budem slušala pred vratima!

— Grozna zakletva!... Žurite se, dok ne jurne tko po ključ...

Istom što je Vera namjestila kosu i obavila toaletu, njetko kucne na prva vrata.

Tapajući do vrata druge sobe dodje Koruga, pokuca i javi se:

— Ljubim ruke, milostiva! Zar tako rano već milostiva spremna?

— Zar vi ne znate, da sam ja danas vaša generalica?

— Barem se ne trebam bojati ćuš — —

— Oho! Samo neka opazim kakove neurednosti, onda da vidite, Koruga, ovako — plessss! — Nježno se dotakne dlanom njegova lica i pogladi ga, a mladić ju poljubi u ruku.

*

— Ah, dragi Koruga, tako mi je žao, što se moj Zlatković onako prostački ponio i zaboravio ! — reče Vera i pogladi opet mladića po licu. — Još imadete vremena četvrt sata. Što volite, čaj ili kavu ?

— Volim čaj.

— Sjednite, sad ćete biti posluženi.

Vera udje u kuhinju.

— Sofija, skuhajte čaj za gospodina Korugu, kada je baš on došao po ključ. Ali da mi se nijeste osmjehnuli, jer on nije gospodin Feliks ; on je mladić iz ugledne kuće, sin našega dobroga prijatelja, pak zato i uživa nješto više naklonosti u kući, nego li drugi pomoćnici . . . Znadete !

— Znadem, — odgovori Sofija, pak pomisli : Možda uživa od tvoje strane ; ali kako vidjeh, gospodin mu piše istom šakom po obrazu kano i ostalim deranima.

— Ja se nadam, da će milostiva kano naša generalica biti doista milostiva srca, — javi se Koruga.

— Kada bih opazila, da moraju mušterije očima poniknuti radi kojekakvoga zavrzivanja, pače ironije, svakako bih morala to saopćiti svomu suprugu.

— Ta će mi prijetnja pokvariti apetit.

— Ali vas ne bih tužila.

— Daklem mene ne ?

— Bože sačuvaj ! Znadem, da ste ozbiljni ; a dodje kadšto u dućan kakova zavrzača, pak joj ne možeš ničim ugoditi, niti ju uvjeriti o vrijednosti stvari, a to su one nespretne i dosadne mušterije, koje se cjenkaju u pekara za žemlju. Pa ako takova bude malom ironijom popraćena, to ja potpuno odobravam.

— Milostiva ! Ljubim skut i ruku, kada ste prama meni toli ljubezni — reče mladić i okrene se na peti okretno, a Vera mu pruži ruku. On joj poljubi ruku. Njoj se oči zakrijese. Mladić to opazi, no kano da se žaca, ali opet,

vragoljan, kano da taj čas ne mari za sav bijeli svijet, upita ju smjelo:

— Milo—stiva, zar se ne bih smio dotaći tih grimiznih usana? — i poljubi ju. Sofija je već stupila u prednju sobu i donijela čaj. „Da li je djevojka vidjela ili čula, Bog znade! Pak da je i čula, šta onda“... — pomisli Vera, jer vrana vrani oka ne iskopa.

— Izvolite, gospodine Koruga! — reče djevojka i stavi čaj na stô i osmjehnu se.

— A što se smijete, djevojko? — upita ju Koruga.

— Uvijek se ta luda smije, nikada nije pristojna, — ispriča ju Vera.

— Aha!... Znadem ja. Smije se ona onim ćuškama. Zar ne? Neka vam i to veselje! I ja bih se smijao, da vas milostiva onako nagradi.

— Sofija, idite za svojim poslom — opomene ju Vera.

Sofija izadje.

— Ali, gospodine Koruga, ne upuštajte se sa prostom sluškinjom u razgovore, jer... inače nijeste u mojoj milosti.

— Milostiva! Uvjeravam vas, da više ne ću, — reče mladić i htjede da joj poljubi ruku.

Vera odvrati cjelovom. Još nešto šaptahu... Koruga uze ključe, pak sve koracaše natraške do vrata i držaše Verinu ruku.

Koruga se pusti niza stube. Vera pridrža otvorena vrata prateći ga očima. A on se još obazre i nasmiješi sa najdonje stube. Ona uzdahne.

Korugi bilo istom 19 godina. Bio iz dobre trgovačke kuće u Pančevu i ugledna roditelja, s kojim je Zlatković provodio iskreno prijateljstvo. A to prijateljstvo bijaše razlogom, što ga otac dade u trgovinu „Stjepanovića i druga“, gdje je izučio i ostao u poslu nakon razvrgnuća zajedince do pred mjesec dana, kada ga uze Zlatković u

svoju trgovinu. Koruga je povisok, crnomanjast, kovrčaste kose, zrnatih crnih očiju, nad kojima se srastoše vjedje; zvonke riječi, okretan, dosjetljiv, suviše živahne naravi, pače jogunast; galantan a oštrouman dosjetkama, kojima je znao ugodno začiniti razgovor, a mogao je kakovom krupnom grdno uvrijediti. Pored svoje nestašnosti, živahnosti, dosjetljivosti i jogunosti ne bijaše ipak raspojas, ali izmedju njegove djetinje stidljivosti i momačke smjelosti bilo je razmaka samo jedan pedalj, pa je trebalo samo žensko oko — i preokret gotov. Poznavao otac dobro svoga sina, za to i priveza Zlatkoviću za dušu: „Pazi mi ga i čuvaj, moj brate nerodjeni kao i rodjeni! On je mezimac u majke, pak znadeš, kako se uzvio. Lahak je, lako bi udario stranputicom".

Vera danas prviput nadzire u dućanu posao. Čini joj se, kano da se sav svijet divi njenoj ljepoti. Svaka se mušterija učtivo nakloni i pozdravi ju, a ona dostojanstveno vraća. Namah imenuje pomoćnika, koji će poslužiti. Za to Koruga imade čast danas da poslužuje samo starije gospodje i kuharice. To je ostalim pomoćnicima vrlo milo, ali je Koruga ljut i zlovoljan. U Koruge bijaše običaj, kada bi došla koja ljepotica u dućan, da odgurne svoga druga, samo da ju posluži i udvori se; a nije to bilo ni ljepotici nemilo, jerbo je svakoj godilo ono laskavo ponašanje i birane Korugine riječi. No, danas je kano sapet. Ne može da pita svoje znanke: kako su spavale? šta su sanjale? da li su na njega mislile? On je na svaku mislio i o svakoj sanjao.

U dućan unidje neka plavka, uzor djevojačke ljepote, pristalo, ako i ne baš elegantno obučena. Vera ju danas prviput vidje, i sada joj stane zavidjeti ljepoti, te je držala zacijelo, da je gospodjica iz koje otmjene kuće.

— Kreško, posluži gospodjicu! — vikne Vera svomu mladomu rodjaku. Ali se Kreško nije rodio, da preteče

Korugu. Premda je Koruga imao pred sobom neku staru gospodju, ali već je na kraju dućana.

— Moj naklon ! Izvolite, gospodjice? ... Izvolite ! — pak je odvede do prijašnjega svoga mjesta.

— Namah, za jedan časak, milostiva gospodjo ! — umiri staru i potkuči joj mnogo limunova, da si bira.

— Gospodjice, što vi izvolite? ...

— Ali, Kreško, rekoh ti, da poslužiš gospodjicu, jer gospodin Koruga poslužuje gospodju ! — opomene ga Vera.

U to unidju na novo dvije mušterije, a Kreško i onaj besposleni momak priskoče, da ih posluže. A gospodjica se kano pijavica prilijepila za ono mjesto, gdje je Koruga. Verino oko nepomično škilji onamo. Zar zavist? ... Ne, još nešto silnije ju uznemiruje. A Koruga kivan, kano da je svezan, jer ne može mlade mušterije po volji da porazgovori. No gospodjici je zagonetna danas Korugina mučaljivost.

— Danas je gospodin Koruga neobično sjetan, zamišljen, pače dosadan, — primijeti djevojka šaptom i do mala otidje.

— Čija je ta gospodjica ? — upita Vera gospodju, s kojom se je dotle razgovarala.

— Staroga kočevera.

— Kočevera?

— Da, onoga staroga, duge, žute brade, što nosi galanteriju i one druge poslastice po kavanama i gostionama. Znade ga sav grad. Obično oko deset, jedanaest u večer već je gotov i vraća se pjevajući kući.

— Pak je tako elegantno obučena !

— Nije baš elegantno ; priprosto, ali je lijep kroj, a djevojka lijepa, pristala.

— Krasna djevojka ! — ozbiljno potvrdi knjigovodja, — zamamila bi na nebu oblake, kamo li ne bi na zemlji junake ...

— Doista krasna ! Svakoga Bog nečim nadari. Ako je sirota, dao joj Bog ljepotu... Ali ipak, gospodjo, čim se ona bavi? — upita Vera.

— Iglicom. Njena iglica hrani i odijeva nju, mater i troje nedorasle braće ; a stari, što zasluži, ono i profućka.

Vera uživa, što je knjigovodja istakao onako zanosno Anetinu ljepotu ; a da to reče Koruga, ujeo bi ju za srce. Možda je to hotimice prikrio za to, što sam ja ovdje — mišljaše Vera — i što sam ih fiksirala... Nijesam dobro učinila! Da sam ih nehajno pustila, pak iz zasjede motrila... Djevojka je izašla sva zarumenjena... oči joj se krijesile, a njezin naklon prama meni bijaše u istinu čudan... Vidi se, da joj nije bilo milo, što sam ja ovdje...

Ni Koruga nije zadovoljan. — „Vražja ona baba ! Baš kano da se okamenila preda mnom ! Čekaj, krezubo ! Za svoje uhodarstvo pržit ćeš deset lota manje kave !..."

IV.

U poslovnici Stjepanovićevoj živahno se danas razgovaraju.

— Ona je u dućanu, i još se mogu dogoditi takovi škandali, — reče začudjeno Stjepanovićka, držeći u ruci mali zamot. — Eto, gospodjo, 10 lota je manje... i loša vrst kave... Takova je kod nas 70, a tamo 90 novčića funta. Ali moja kći namah primijeti, da je loša kava i da je malo, za Boga malo !

— Čekaj, rekoh, ja ću gospodinu Stjepanoviću, tamo smo kupovali tri godine i nikada se nijesmo mogli potužiti. Uvijek je bilo tačno — javi se stara gospodja, kojoj je Stjepanovićka govorila.

— Akoratno.

— Ja sam pripravna to odnijeti na gradsku vagu...

— Bez uspjeha, — reče Stjepanovićka.

— Zašto ? — preteče Stjepanović.

— Za to. Koruga će reći, da je računao kavu po 70 novčića, a vagao je dobro. A protekla su već puna dva sata od onda. Već znadete, gospodjo, što ? Vi podjite sa sluškinjom svojom danas poslije podne, ili kada vas volja, u Zlatkovićev dućan, pak uzmite — recimo — šećera nješto više, a kada izadjete iz dućana, stražar stoji na uglu, zovnite ga ovamo sa sobom.

— Baš pametno. Ne mogu mirovati... Bože moj, ne berem ja novaca po cesti...

— Tako je: htjeli ste, da promijenite dućan, pak vidite, da ste nasjeli. To je glas po cijelom gradu, da tamo momci rade, što hoće.

— Čula sam, da ih je već gospodin Zlatković firmao...

— On se je dao na takovo poduzeće, da će morati mnogo vremena izbivati napolju, tužbe će na momke sve više učestavati.

— A gospodja doista nije za taj posao. Gdje će onakova dama iz otmjene kuće i nevješta tomu da nadzire trgovinu !

— Posve naravno. Trgovkinja mora da se odlikuje svojim otmjenim ponašanjem i time će ući u volju mušterijama svojim ; ali drugo je držati na uzdi momke i služinčad... i razumjeti posao... Molim vas... a što ona razumije ? Napokon je i sam Zlatković mislio, da je postao već kakav veletržac. Ženit ću se, odluči ; a nije se ogledao za ženom u drugom staležu. Zar je pukovnikova kći za njega ?... O, da ! Nije on trebao da mnogo pita ni kuca na njihova vrata, lako je on njenu ruku isprosio. Oficirske kćeri, čim lutku zabace, ogledavaju se u prvom redu za oficirima. Nadju li sreću, dobro je. A dugo iščekuju, ni ne misleći, da godine prolaze, pa čega ne dočekaše u osamnaestoj, dvadesetoj godini, boga mi ne će u dvadeset petoj. Pa takove usidjelice traže sreću u civilnim krugovima,

gdje će moći bezbrižno dane provoditi. A takove udobnosti ne nadju, podju li za nižega činovnika, ma da on i ima sjajnu budućnost, jer one trebaju namah mnogo. Vi ste činovnička gospodja, imadete kćerku, imadem i ja sestru za udaju, imade i drugih djevojaka i te djevojke pristaju jednomu Zlatkoviću, a ne onakova paunica, koja samo čeka rukom muški poljubac i naklone do crne zemlje, traži svoj uzor u romanima ; gospodinu Feliksu drži otvorena vrata prijateljske kuće, časti ga, laska mu, odredjuje mjesto, koje bi rada zapremati u kojem ljubavnom romanu kano junakinja, da joj se pronese ime do stotoga koljena po svemu širokom svijetu. Vidjet ćete, kamo će sve ono proći, što si je Zlatković ovdje stekao. Trgovina je siguran posao, kad ima kapitala i pameti, ali su razni poslovi rizični i onda, ako poduzetnik i razumije posao. U nesrećnom podhvatu može i glavni posao preko noći planuti. Bez dovoljna nadzora momčad uništuje trgovinu. A neka još kuća mnogo i bezrazložno troši...

— Zar ne uništuje gospodara i prevelika revnost družine, ako precjenjuju stvari, prikraćuje mušterije na vagi ?

— Dakako. To je neznatna i časovita dobit. Mušterije hitro naidju na netačnu i nesolidnu poslugu, pak jednostavno okrenu ledja.

— A molim vas, gospodjo! U novinama je oglasio svoju novu trgovinu, najsolidniju poslugu, umjerene, stalne cijene i tako dalje.

— Samo što još ne objavi točnu vagu !

— Ali neka se njetko uvjeri o protivnom, pak ljut i uvrijedjen javno oglasi u novinama, kakav će smisao imati onaj njegov oglas ?

— To bi bilo nečovječno, — odgovori Stjepanović. — Nije gospodar svakiput kriv, što imade nevaljanu ili čak prerevnu družinu, koja mu samo tim štetu čini, što

nastoji da poveća utržak preko cijene. Takova šta može se i kod mene dogoditi, dodje li u moju trgovinu momak tako rdjave navike. Daklem: danas tebi, sjutra meni, pa bi najednom mogli trgovci redom radi nesolidnosti u novinama paradirati. Takovim neurednostima valja u trag ući i gospodara upozoriti, ma i globa pala. Gospodar ne smije da prezre prijavitelja, pače mora da mu je zahvalan. Takav postupak bit će gospodaru u onaj čas neugodan, ali imade povoljne posljedice, a moćna je opomena momku, da se toga za uvijek okani. Mi daklem gospodari trebalo bi da zajednički uzgajamo naš personal, ako hoćemo da osiguramo čast svoga posla.

— Kod nas je tako, — pohvali se Stjepanovićka. — Moje oko uvijek je budno. Zato baš nijesu ni Zlatković ni moj muž imali nikada povoda, da ćuškaju momčad, pače ni onoga vrlo jogunastoga Korugu. Ali pukovnikova maza ne će se tako žrtvovati, kano ja, gradjansko dijete...

V.

Zlatkovićevi pomoćnici imadjahu hranu u bližnjoj gostionici, samo je Kreško kano rodjak imao hranu i stan u kući. Kako je Vera danas osobitoga gosta pozvala na užinu, htjede nagovoriti Kreška, da se odveze na Plemenkovac. No Kreško se ne dade nagovoriti. Bio je baš četvrtak, te Kreško ipak izjavi želju, da bi danas pošao na šetnju; znade, da će se sastati sa prijašnjim drugovima — i tako obnoviti slatke uspomene iz djačkoga života.

Čim otvoriše poslije podne dućan, već je Vera unišla. Istom oko tri sata počeše mušterije u većem broju pridolaziti. Medju ostalima dodje i ona gospodja sa služkinjom svojom — i ravno će onamo, gdje je taj čas Koruga besposlen stajao.

— Izvolite, milostiva? — upita Koruga, a podjedno zamisli, kako će joj se ponovno osvetiti.

— Pošto je šećer u glavi?

— Funta 25 novčića.

— Zar nije 23?

— Imademo i po 23 novčića, evo, izvolite! — pokaže jednu i drugu vrst. — Milostiva, ovo je krasan šećer... zacijelo jedna grudica kano orahova ljuska više zasladi, nego li ko šaka ove mekane kvalitete.

— Molim jedan klobuk.

— Mali, srednji ili najveći?

— Srednji, ili makar najveći.

Koruga izabere klobuk i stavi na tezgu.

— 18 funta.

— Dobre vage?

— Molim, molim... evo i njekoliko lota više, kano da sam mislio na papir i špagu, — reče, pa još jednom stavi na tezgu.

Gospodja plati šećer, a sluškinja uze, pak odu iz dućana. Gospodja skrene na zavoj ulici, gdje je stražar stajao, i pozove ga, da podje za njom njekoliko koračaja. Unidje u dućan Stjepanovićev, a stražar za njom.

— Molim vas, gospodine Stjepanoviću, izvolite mi vagnuti taj klobuk šećera..

Stjepanović vagne.

— 17 funta.

— Je li moguće?

— Evo, tako je... 17 funta, — reče i ponovno ga vagne.

— Gospodine stražaru, vaš je broj 8, je li? Vi ste vidjeli, odakle sam ja izišla? Vi ste se osvjedočili, da sam baš ovaj klobuk šećera ponijela iz Zlatkovićevog dućana.

— Jesam.

— Ovaj klobuk šećera odnijet će moja služavka na magistrat s vama, i vi ste svjedok, koliko važe. Prijavite,

da je šećer Andrine Jugove... Molim vas, gospodine Stjepanoviću, promislite! Cijeli funt manje, a on reče, da imade još njekoliko lota više. Daklem tu gubim 25 novčića, na kavi 11 novčića...

— 36 novčića vidljive prijevare. To je nečuveno, to je nečovječno! Doista, kada bi to bila krivnja gospodina Zlatkovića, to ga ne bi smio čovjek žaliti, već progoniti, u svim novinama njegovo ime pronijeti. To nije puki slučaj zabune, već namjerno učinjeno...

— Kakav slučaj, gdjeno sam ja još upozorila momka, i dva puta je vagnuo!

— No vjerujte mi, za to Zlatković ni ne zna... to ugursuzi momci samovoljno čine. Ja znadem Zlatkovića deset godina i tačnost je bila u njega suho zlato. On stavlja u pomoćnike veliko povjerenje... A to su momci njemu vrlo dobro poznati, što su iz našega zajedničkoga dućana otišli onamo. Kod nas nije bilo tako, ali za to je moja gospodja svagdje imala svoje oko.

— Mene više ne će biti u njegovom dućanu! — reče Jugovka.

— To ne, gospodjo! Vi opet tamo kupujte, pak ćete vidjeti, da vam se šta takova više ne će dogoditi.

— Ne, ja ću opet ovdje kupovati.

— Molim vas, nemojte! Zlatković bi svašta mislio. Jedna mušterija ne može uzdržati trgovine, ali i jedna mušterija može mnogo naškoditi. Mi moramo tačno i solidno poslužiti stranca, koji dodje jednom u dućan i možda ga više ni godinu dana vidjeti ne ćemo. Daklem vidite, da nam je od velike cijene stalna mušterija, i vaš novac nam je drag; svaki ide sa svojom kesom, kamo hoće, no u tim prilikama bit će mi najdraže, ako ostanete i nadalje stalnom mušterijom g. Zlatkovića.

— Vidjet ću, — odgovori Jugovka.

Kada je gospodja izašla, Stjepanovićka ukori muža:

— Stjepanoviću, ne valja ti posao!

— Zašto?

— Za to, jer voliš drugomu, nego li sebi...

— Jer hoću, da se uklonim prigovorima. Neka se svuda kaže, da ja ne radim iz zavisti i osvete, što se razdružismo, na zator svomu drugu. Volim, da nezadovoljne stranke makar gdje kupuju, samo da iz njegova dućana ne prelaze k meni.

— Pak zašto si ovu gospodju primio u zaštitu?

— Za to: da vidi Zlatković, da nije bila njegova zasluga, već naša, što je Koruga bio tačan u zajedničkoj trgovini; a drugo, da općenito ispravljamo mane momčadi i tim uzgajamo vjernu družinu i pouzdane ljude u trgovačkom staležu.

Stjepanovićka se zadovolji odgovorom, premda te riječi nimalo ne ublažiše ljutosti prama Zlatkoviću.

VI.

Oko četiri sata ode Vera u stan, te pošalje služavku u dućan, da izruči Korugi neko pismo, što će ga odnijeti na kolodvor. Medjutim je bilo pismo adresovano na Korugu i u njemu poziv na užinu.

— Milostiva naložila gospodinu Korugi, da odnese ovo pismo na kolodvor i tamo pričeka, dok bude posao riešen, — reče služavka.

Koruga pročita naslov i namah je razumio, što mu je načiniti.

Vera dočeka u sobi Korugu, pruži mu ruku, a on ju poljubi.

— Znadete, Koruga, ja sam naročito spomenula, da ćete ići na kolodvor...

— Ja sam namah razumio...

— Moja je želja, da ste danas kod mene na užini.

— Dok obave na kolodvoru posao...

— Vi ste vragoljan — ukori ga Vera, a Koruga poprati taj ukor milim osmjehom, kano slobodna maza.

Vera izadje u kuhinju.

— Sofija, vi možete ići u pohode toj nekoj vašoj zemljakinji. Večera je i onako danas hladna... Ali da se pošteno ponašate, jer bi se gospodin Feliks ljutio...

Sofija se osmjehnu, pa kao vijoglavka zakrene glavom, tobože kao da joj gospodja nešto nepovoljna reče.

Vera sve zgodno uredi i Sofija ode zemljakinji u pohode, pjestinja odvezla Vlatka na šetnju, Kreško ode sa svojim družtvancem, a dućan je u pouzdanim rukama njezine vjerne momčadi.

Otkada je Kreško u trgovini, uvijek je zamišljen. Bilo mu je sve dosadno, prisilno prikrivaše neku zlovolju u zvanju, što mu ga odabralo. Nije on zaposlen prostim poslovima.kano drugi naučnici; ali sva osobna prava i milosti ne mogu da mu probude volje za taj stalež. A kako je bila izrična želja imućnog otca, on se kano poslušno dijete nije protivio, da bude trgovac, već odluči, da će preturiti to vrijeme, dok postane trgovačkim pomoćnikom, a onda slobodan poći u svijet.

Danas je upravo zaželio, da podje na šetnju. Gimnazijalci imadu slobodan dan, majalis. Znade on, da odoše njegovi drugovi u perivoj, gdje se veselo zabavljaju, igraju, pjevaju, u zeleni jedu i piju. Nije on željan, česa mnogi ne imadu; ali je željan svoje stare družbe, njihova razgovora i igranke, — tamo će mu biti kora krušca sladja, nego li one kućne delikatese. A sve se boji, ne će li ga drugovi prezreti i ogledati se na nj kano na bijelu vranu. Oni su već djaci četvrtoga gimnazijalnoga razreda, a on istom šegrt. U tim mislima nepouzdano koracaše drvoredom onamo, kamo oni odoše jutros. Već iz daleka čuje žamor, vesele poklike i pjesme, što se razliježu ubavom šumom. Udari preko zelene livade, debelim hladom, pa

ga eno već kod ledenice na domaku puta, gdjeno se širi prostrana čistina, utrta i sitnim prudjem posuta. Naišao je upravo na svoju staru družbu, gdje se nadmeću loptama, bježe, pretiču, preskakuju — — —

Sustavi se kod neke platane. Pred očima mu oživi sav djački život, neodoljiva želja sili ga naprijed, a ipak se boji.

U tili čas opazi ga jedan od drugova, te šapne drugu bližemu, ovaj trećemu — i tako najednom više grla pokliknu: „Eno Kreška, eno našega Kreška!"

Kreško se sav potrese od radosti. Drugovi ga zaokupe.

— Kreško, naš Kreško... i ti dodje! Hajde, u naše društvo! Ovdje je i gospodin razrednik Macun... eno gledaj, kako komandira rukom, veseli smo, slobodni smo...

Okupe Kreška. Najmiliji drug uhvati ga ispod ruke, pak zapjevaju:

Prosto zrakom ptica leti...

Svi ga pozdravljaju i rukuju se s njim.

Profesor Macun, u dugačkom tamnom kaputu do koljena, dugačke kose, ušiljene progrušane bradice, ostane najednom osamljen; stane naočare ravnati i zabrinuto se ogledje desno i lijevo, što se djeca užurbala.

— Krešimir, gospodine profesore! — vikne jedan. A profesor stane griskati brkove, sve u misli: da taj dječak za Boga nije pobjegao, ili kakovo zlo djelo počinio, danas je radni dan...

Kreško stupi pred profesora, nakloni se, poljubi ga u ruku. (Profesor bijaše znanac i dobar prijatelj njegovih roditelja.)

— Za dragoga Boga, sinko, a šta ti ovdje radiš?

— Dobio sam dozvolu, da mogu na šetnju.

— A tko ti dade?

— Vera.

— A gospodin Zlatković ?

— Otputovao je u Gromilje.

— Da, da, ti imadeš druga privilegija, nego li ostali naučnici. Pak da li te želja povukla danas ovamo ?

— Jest. Znao sam, da je majalis i da će gospodin razrednik biti ovdje...

Profesoru se odvali suza od oka, privine Kreška na svoju grud, pak mu mili čelo.

— Samo dobar budi, poslušan ! — reče stari sav dirnut. — Hajde poigraj se...

Dječaci odvedu Kreška na čistinu.

Stari profesor stane se šetati, uhvativ rukom svu onu bradicu, pak promišljava nenadan Krešimirov dolazak. — „Do smrti bi me boljela duša, ako je nužna pomoć, a da ne pomognem dječaku ! Hm, Krešimir ! On se nije otimao želji svoga oca, kada mu reče, da ostavi daljnje nauke u gimnaziji i podje u trgovinu... Dijete je dobro uzgojeno, pak ne htjede možda ni da pisne proti volji roditelja svoga... a nije ni imao volje ; a možda ju imao onda, a poslije opet izgubio volju — — — Gotovo, da on nema volje za trgovinu, — čim dodje danas ovamo... Mogao je napredovati u školi. Nije pokazivao mnogo marljivosti, — ali je vrlo darovit. A to znade da ostane za dugo prikriveno, no ipak se duševne sposobnosti razvijaju te polako izlazi umna snaga na vidjelo. Šteta, da takav talenat ostane zakopan ! Možda za to zvanje nema sposobnosti ... bio bi nesretan... a u drugom staležu bio bi sretan... No, prije svega — neka se proveseli — oživi, za to i dodje ovamo. A tada ću namah razabrati, da li je bila njegova čežnja samo za igrankom sa svojim drugovima, ili probudjena volja za nauku... Da mu se nije kakova nezgodica dogodila ? Stariji momci u đućanu znadu biti surovi, ili je opazio šta sramotna, a ne će da rodjacima kaže, a ni meni, već dodje medju

vrsnike... A možda bi rekao Bošku, s njime se je najvolio družiti... i sada uza nj ide, eno kao blizanci... Ne, ne, toga ne smijem propustiti!

Kreška okupiše djaci, pak veselo i šaljivo:

— „A kako to, Kreško, da ti nikada ne čistiš stakla na izlogu i ne meteš dućana?"

— „Kako to, da ti ne raznosiš paketa?"

— „Kada ja dodjem u dućan, je l' de, Kreško, dat ćeš mi 10 smokava za novčić?"

— „Blago tebi, ti ćeš biti trgovac, bogat čovjek!"

— „A mi ćemo još učiti škole".

Kreško miran, šutaljiv, sve prima za dobro i nješto misli... Sa Boškom i još jednim drugom posve se odstrani za krupna hrastova debla i već izmakoše profesoru s vidika.

— Imaš li, Kreško, cigaretu? — upita Boško. — Ja imadem cigareta. Hoćemo li?... Ne vidi nas gospodin profesor, nema ni izdajica ovdje...

— Hoćemo — privoli Kreško.

Sva trojica stanu se natjecati, koji će duže pridržati dim u sebi i kroz nos ga otisnuti.

Boško kihne.

— Pfui! — reče Kreško i baci cigaretu, a onaj treći stane kašljati.

— Nije fin, — reče Boško.

— Svejedno. Hajdemo na čašu piva! — reče Hugo i odoše preko široke ceste u gostionicu i uzvaše tri čaše i dvadeset puta kucnuše, dok ispiše.

— Više ne ću, — reče Kreško.

— Ni ja, — odgovori Hugo.

— Ja ću još jednu, — reče Boško.

— Bit ćeš pijan, — primijeti Hugo.

— Ni da četiri ispijem, ah!

— Oči ti se krijese...

— Od duhana... pfui! Volim pivo, nego duhan.

— Ti si slobodan, Kreško!,— primijeti Boško.

— I ti ćeš biti.

— Sada idemo u biblioteku. Ja čitam „Otkriće Amerike... "

— Ja baš čitam njemački „Panoramu". Divne slike! Dakako ne razumijem ni dvadesetu riječ, a bibliotekar se ljuti: „Šta šuštiš — listaš, kano gusjenica!" — reče Hugo.

— Drugi tjedan imademo paradu, dolazi carev stric — pravit ćemo špalir, — progovori Boško.

— Još mjesec dana, pak ćemo u plivaću školu, — primijeti Hugo.

— Peto i šestoškolci počeli su izdavati list... lijepe pjesme, pripovijetke, rebusi, zagonetke...

— Ja sam odgonenuo dvije, — reče Boško. — Evo mi ime otraga.

— Ja sam riješio rebus, evo i moje ime, — reče Hugo.

— Kreško, kada ćemo se opet sastati? — upita Boško.

— Ne znam. Možda ćemo biti još zajedno.

— Tko će platiti? — upita Boško.

— Ja, — odgovori Kreško. — Gospodjo!

Kreško plati. Krčmarica im se nakloni: „Službenica, gospodo, i drugi put!"

Odu, pak se svomu „gospodstvu" nasmiju.

— Kreško! Tako se i ti u dućanu klanjaš: sluga ponizan — moj naklon — ljubim ruke — primijeti Boško.

— Ne ću dugo! — odsiječe Kreško.

Stari je profesor gledao, kada izadjoše iz krčme i odoše, pak otidje u gostionicu i uzove i on čašu piva.

— Danas je ovdje veselo, gospodine profesore! — primijeti krčmarica.

— Da, veselo. Neka se djeca malo provesele u prirodi, u slobodi!... Jesu li ona trojica što pili?

*

— Po jednu čašu.

— Ne više ?

— Samo jedan ispi dvije.

— Koji ?

— Onaj, Boško.

— Za Boga, Boško... dvije ! — pomisli profesor. Treba na njega pripaziti ! Oho !

Toliko je samo mogao profesor da sazna, a niti Boško mu ne mogaše ništa više reći.

Pred večer se djaci sakupiše, da utrtom cestom po ugodnoj hladovini krenu kući.

Kreško je išao iza svojih drugova tužan i jadan, jer mu se čini, kano da on niti prava nema, da dijeli radost sa svojim vrsnicima. Tako ga se dojmio prizor, što ga je vidio, kad je jedan djak na polazku pozdravio profesora, a stari profesor proplakao... U jedan tren odluči se: Učit ću marljivo i neprekidno, da vas stignem, koliko sam zaostao.

VII.

Sjutradan u večer imao se Zlatković vratiti kući. Medjutim je Vera čula, što se je dogodilo, a po gotovo, kada dodje poziv, da imade Zlatković odmah doći u magistrat. Znade ona, da će Zlatković stvar izravnati; al jao Korugi, ako na nj svale krivnju. Ona je i sama vidjela, da je Koruga posluživao onu gospodju.

— Kreško, — reče spremajući se u večer na kolodvor, — sjećaš li se, tko je posluživao jučer gospodju Jugovku?

— Ja mislim, Koruga.

— I ja mislim, da je Koruga. Ali tko je šećer vagao?

— Koruga.

— Ne, ne, dragi Kreško ! Meni se čini, da si ti vagao...

— Ja nijesam, to dobro znadem.

— Ali ti si jučer mnogo vagao, ja sam vidjela, pak si valjda i onaj klobuk šećera —

— Koruga je.

— Baš ti si vagao... ja sam nedaleko stajala.

— Ako si vidjela, onda sam ja vagao. A, šta me to pitaš?

— Vrlo me zanima.

— Možda sam previše vagnuo?

— Dakako, cijeli funt, a gospodja se ljuti!

— Ako joj nije pravo, pa neka višak vrati.

— Nije to tako... Ona tvrdi, da si joj za cijelu funtu manje dao, to jest više računao.

— E, pa neka dodje, a ja ću joj dati još jednu funtu.

— Ne znaš ti nje; ona je grdna, zlobna žena! Ne htjede ona da to meni reče, već ode na gradsku vagu.

— Zar će joj tamo manjak naknaditi?

— Ne će oni, već mi; ali će za to morati Čedomil da na magistratu odgovara.

— To su trice.

— Već što, nego trice! No oni će Čedomila globiti...

— Ali, Vera, meni se ipak čini, da je Koruga vagao...

— Baš si ti, no varaju te misli. Znadeš, poslije si otišao na majalis, tamo si se rastresao... Ni ja se ne bih pravo sjećala kakvih trica i malenkosti poslije ugodne zabave.

— To su doista trice. Zašto nije ona vratila klobuk?

— Trice, da... Ali znadeš, Koruga nije baš toliko naš, da bi mu Čedomil — kada plane — pregledao kroz prste. A opet je čestit momak, pak zašto da strada. Morali bismo ga i onda zakriliti, da je to upravo njegova krivnja, a kamo li ne nevina!

— Bit ću daklem ja osramoćen.

— A nu, straha! Tebi će se Čedomil smijati, i ja i svi, kano da si škrtac, pak si funtu manje vagnuo... ta, ti si naš!

Kreško zažme ramenima. Vera je posve zadovoljna, što se Kreško izjavio, da on preuzima krivnju. Kreško ode u kabinet.

— Sofija ! — uzove ju Vera u sobu, gdje se kitila. — Onu malu svijetiljku zapalite i stavite na mali stol. Donesite i fini bijeli tanjur.

Dotle Vera odriješi niz koralja, prospe na papir, te pripravi novu svilenu nit.

— Donijela sam.

— Sjednite tamo i ponesite ovo, — reče i saspe joj koralje na tanjur. Ova ćete koralj-zrnašca nanizati na ovu nit...

— Samo da se radi, — primijeti Sofija. Sjeća se živo, da je prije jedan sat taj niz koralja bio cijel.

— Sofija, kako vam se mile ovi koralji ?

— Krasni su.

— Ali vama ne bi pristajali...

— Vidjela sam na šetnji kuharicu, pak joj pristaju.

— A gospodje mogu ići bez koralja...

— Za to ipak ostanu gospodje.

— A zašto ne bi kuharice bez koralja išle i jednostavno obučene ?

— Za to, jer i one imadu neko veselje.

— Zar ne bi pametnije učinile, da si prištedjene novce ulože u štedionu za stare dane ?

— Za to bi samo one znale.

— Zar mora da sav svijet znade ?

— Svijet vjeruje u ono, što vidi... A i kuharica imade želju, da se uda.

— Pa ako nema čim da si kupi, zar se ona nikada ne će udati ?

— Onakovoj njena gospodja pokloni...

— Da joj čeljade bude lijepo, je l' de ?

— Svijetu je danas jednako, ili si ona kupila, ili na poklon dobila ; pa ako je poklon, znak je, da je to zavrijedila . . .

— Da je vjerna svojoj gospodji, to je prava krepost ! A ne da je pokućarka, da raznosi od kuće do kuće svakojake glasove. Što se u kući govori i radi, ono mora da u kući i ostane. Imade gospodja kadšto kakove razmirice sa svojim gospodinom ; i to mora da ostane kod kuće. Imade gospodja i svoju kakovu tajnu, a ne može sakriti pred najbližim družinčetom — —

— Za to takovo družinče više mora da zasluži, nego li ostala družina, — primijeti lukavo Sofija.

— Naravno, da družinče, koje znade tajnu čuvati, zasluži i poklon.

— I ja sam već zaslužila, — reče Sofija i napeto čeka odgovor.

— Zar mislite, da ste doista zaslužili ?

— Milostiva, budite pravedni . . .

— No, no . . . nijesam ja na vas zaboravila, poklonit ću Vam niz koralja . . . Ali pamtite, da i to morate tajnom čuvati !

— Znadem, milostiva . . . Tko ne zna niz koralja tajnom čuvati, taj se ne može nadati zlatnim naušnicama . . .

— Zar nemaju i kuharice svojih tajna ?

— Imadu . . . nijesu ni one svetice, ali baš nijesu ni odgovorne — —

— Zar to nije dragocjeni poklon, ako gospodja slabosti svoga služinčeta ne otkrije gospodinu ; jer da on sazna, jednostavno bi ju otpravio. I da ne sazna ostali svijet, već ljudi sveudilj misle i govore : Gle, Zlatkovićeva je Sofija čedna i nevina djevojka . . .

— Ha-ha-ha ! — nasmije se Sofija.

— Zar se u tolikoj naklonosti gospodje ne nalazi još vredniji dar od zlatnih naušnica ?

— Milostiva ! Ja jednako oboje volim i štujem.

— Tako i ja mislim, da valjanoj i vjernoj služavci ne ću uskratiti ni poklona ni naklonosti... No kažite mi, Sofija, kako se vlada naša pjestinja Klarica ?

„Hvala Bogu, — pomisli Sofija, — da me ipak jednom za nju pita ! A volim da me ona pita, nego li da ja sama započnem."

— Vrlo pristojno. Samo uvijek drijema... kano mače.

— To nije loše. To je znak, da se curče ničim ne zanima, već svojim poslom. Takovo drijemalo imali smo jednom kod kuće, pak nije marilo ni za što. Kada smo ju kamo poslali i pitali : tko je tamo, šta rade, šta je vidjela... ona šuti, kano da nigdje ni bila nije.

— E, da, i mace drijema, ali za to čuje miša. Pak i takovo drijemalo velik je štetočinja... Drži u ruci tanjur, čašu — ili šta drugo, pak najednom samo trene, a tanjur ili čaša zvekne... Eto kvara ! A Sofija odgovara za sve!

— No, to su malenkosti, što bih ja drage volje vama oprostila.

— Jest, ali imade još nješto... Može ona trenuti, kada drži Vlatka u naramku ; pa kano ona čaša, tako će i dijete lupiti o zemlju, pa eto nakaze !

— Uh, oslobodi Bože ! Što ste to kazali ! — ciknu Vera preplašeno.

— Može još i gore proći. Često drži dijete na prozoru, pa lako u onaj tren zadrijema...

— Uh, Sofija ! Što to govorite ! — jaukne Vera i uhvati se rukama za čelo.

— Ja se uvijek bojim nesreće, stotinu puta na to pomišljam, kada već legnem...

— Zašto mi ne rekoste već prije ? Toliko puta sam motrila Klaricu s djetetom : ona uvijek vesela, smiješi se, guče djetetu, samo što dijete ne progovori. A nijesam nikada opazila, da ona drijema...

— U trista, da će onda drijemati, kada oko milostive na njoj počiva ! Medjutim, meni nije Klarica na putu. Ako nije nje, bit će druga ; meni ne će nijedna u kuhinji pomagati. Ali mi je za dijete...

— Ako je vama, meni je još više. Pak što ćemo ?

— Ja barem ne bi njoj povjerila ni lutke, još bi se bojala za onu porculanastu glavu... Nije zla godina za pjestinje. Vremešne ženske bolje su dadilje.

— A znadete li, Sofija, za koju takovu ?

— Znadem, samo ako htjedne doći...

— Nagovorite ju... Opet vam u izgledu lijep poklon...

— Barem kakav lijepi broš...

— Svakako... Sofija ! Kreško se tamo u kabinetu uči, zovnite ga... Čudan mi se čini taj dječak, kako je bio na majalisu ! Zamišljen je, ruje po onim knjigama... Pa kako sam ga lako nagovorila, da uzme Koruginu krivnju na svoju glavu ! — pomisli Vera.

— Milostiva, kočija već čeka...

— Daklem hajdemo !... Sofija, vi pripazite na Vlatka i na ono drijemalo još večeras...

Kada se odvezoše, Sofija zadovoljno odahne.

— Hvala Bogu, da ću se riješiti jednom one zubate nevaljanke, Klarice.

Sofija ode u kuhinju.

U taj tren došulja se Klarica, pak si namjesti stolac izmedju vrata kuhinje i sobe, a kolica primakne k pragu, kako će moći rukom držati kolica, a očima motriti Sofiju.

VIII.

Zlatković je sretno obavio sve poslove u Gromilju, Gromiljčani žitelji svagdje mu na susreći, pa kako i ne bi, kad oni izgledaju izdašnu zaradu u tom poslu.

Zlatković je primio sjutradan ponovnu pozivnicu, da dodje namah u magistrat. A kako je imao neotkloniva

posla u dućanu, umoli prijatelja Feliksa, da ga zastupa kod preslušanja u nepoznatoj stvari, po svoj prilici neznatne vrijednosti.

Čim je Feliks saznao, što je u stvari, bude mu jasno, da to nije puki slučaj, već njetko namjerno muti, kako bi mladu radnju u očima općinstva osumnjičio. Stoga ne počasi ni časa, već sam korakne k nekim redakcijama novina, da zapriječi iznašanje toga dogadjaja u kronici dnevnih vijesti. Ujedno pošalje kartu Zlatkoviću, da imade na svaki način sam poći u magistrat i urediti.

Vera je danas opet u dućanu, a nije ni trebala da dodje, jer se je Zlatković vratio.

Vraćajući se Zlatković iz magistrata jedva prikrivaše na susretu pred znancima i prijateljima gnjev svoj, a činilo mu se je, da sav grad već za to znade.

Pun ljutavi unidje u dućan.

— Vera, zar nijesi ti bila jučer u dućanu ?

— Kako ne bi, Čedomile ! Pače sam sve svoje kućne poslove ostavila, samo da mogu ovdje biti — — —

A kada joj Zlatković ispovijedi nezgodu, ona mu posve mirno odgovori :

— Moj Zlatkoviću, pak ti se možda za to ljutiš ? Zašto nije gospodja Jugovka ovamo došla i tu se žalila ? Valjda sam ja u dućanu, ako tebe nema, i doista te zastupam ... Pa koliko imade puta odavlen do gradske vage i do magistrata, možemo li mi vjerovati, da je taj isti klobuk ona kupila za one novce ?

— Ovaj isti. Svaka je nemogućnost isključena ! — Zlatković osiječe i stupi do tezge.

— Koruga ! Ti si jučer posluživao gospodju Jugovku, ti si vagnuo klobuk šećera i kavu, ti si računao i novce primio.

— Jesam, gospodine Zlatkoviću, više mušterija poslužio ...

— Koruga, govori istinu ! Ti si jučer posluživao gospodju Jugovu, je l' de ? — Zlatković ga britko upita i zažagri očima, što Koruga shvati, pa se pomakne u kut.

— Jugovke ja nijesam posluživao.

— Pa nego da nije, vidjela sam to i ja — progovori Vera u najkritičniji čas.

— Već tko ? — okrene se prama Veri.

— Ja sam gledala, da je Kreško vagao.

— Da, Kreško je vagao, — potvrdi Koruga.

Zlatković se ogleda na Kreška.

— Kreško, ti si vagao ?

— Jesam.

— Koruga! A zašto je Kreško vagao, a ne koji od vas?

— Zar ne bi bilo poniženje, da sam pred stranom gospodjom trgao klobuk iz Kreškovih ruku ? On nije došao ovamo iz normalne škole, već je svršio tri gimnazijalna razreda, više je mjeseci u dućanu, pa znade valjda vagnuti klobuk šećera.

— Kreško, jesi li ti doista vagao ?

— Ma jest, Kreško je vagao — potakne ga Vera.

— Pak što onda, ako sam vagao ?

— To je, da si manje vagnuo.

— Zašto ne reče ? Pak da sam manje vagnuo, drage volje bih primetnuo.

— Ako si ti vagao, ali je Koruga računao, te je kavu i šećer loše vrsti računao kano prvu vrst.

— Molim, gospodine Zlatkoviću, to može samo gospodja Jugovka ustvrditi... Još nitko nije naišao na nered do nje... To je upravo čudnovato !

— Zar nijesam i ja naišao ? Zar je i to red, da takav momak do pola noći ni za svoj krevet ne pita ? — prikorno ga upita Zlatković, na što nije ni iščekivao odgovora.

Ovo potonje pitanje ponješto uznemiri Veru. Bila je posve zadovoljna, što je kritična stvar dobro prošla, samo

ono pitanje vrlo ju smete. Koruga je neprestano još osjećao, na svom čelu onaj okositi pogled Zlatkovićev, koji mu se ne mače ni na pragu, kada htjede već iz dućana izaći.

— „Preksinoć je udaralo jedanaest sati, kada sam tabao niz ove stube... Ali za to nitko ne zna — — — Da, samo ona jedina znade, ali i njena je usta začepio niz koralja“... — mišljaše Koruga izlazeći iz dućana.

IX.

Krasan je svibanjski dan. Ni one domaćice, koje nemaju zamjene u kući, ne mogu da odole i da se ne prošeću barem dva tri puta šetalištem, pa tako i ne ćute težine krcatih kotarica svakakva živeža i zaboravljaju, da će objed nješto kasnije zgotoviti. A one, kojima je sreća naklona, danas već izadjoše u novim proljetnim haljinama. I Vera bi se zacijelo danas išetala u svojoj ružičastoj haljini, u novom šeširu, na kojem se sjaji i svjetluca perje nevina kolibrića, ali si od rana natovari brigu: nadziranje u dućanu — kano da ni Zlatkovića kod kuće nema. Poslije treba da dočeka goste, Feliksa i pukovnika.

Već zasjedoše za stô u salonu.

Feliks slikovito pripovijeda budućnost poduzeća u Gromilju.

— Nema sumnje, posao će napredovati i lijepu korist donositi, samo traži novčanih žrtava i osobite pažnje.

— Nadziranja i neprestana nadziranja, dok se ljudi priviknu tomu poslu, i dok ti, Čedomile, sam proučiš ljude, koliko se smiješ osloniti na njih, — pridoda pukovnik, crtajući kažiprstom po stolu.

U to unidje Vera.

— Opet je razgovor o poduzeću, — do sudnjega dana ne će prestati.

— Bože moj, milostiva! Ta o čemu da govorimo, već o tom, što vidljivu korist pokazuje!

— Ali kako vi to opisujete, čovjek bi rekao, da ste stručnjak!

— Taj posao nije ni izum ni novost. U drugim zemljama, gdje odavna takav jeftiniji prirodni materijal iscrpiše iz utrobe zemlje, danas već produciraju u tu svrhu fabrikat, koji nema trajnosti; a ovaj kamen toliko je prirodno uobličen, da iziskuje malo klesarske radnje, a isto je trajan kano skupocjeni mramor, bolji i jeftiniji nego li umjetni pločnik!

— Mi se razgovaramo, koliko pažnje i nadziranja treba u prvom početku, a meni će biti sada lako, kad si ti, Vero, zavoljela dućan, — laskavo će Zlatković.

— I danas sam duže boravila u dućanu, premda si i ti kod kuće, a imadem i kućnih posala.

— Kada se može čovjek ukloniti nekomu poslu, pak si ipak priveže svojom voljom dužnost, onda je takova dužnost jednako dična i ugodna. Samo ne znam, koje važne poslove imade milostiva baš danas, — primijeti Feliks.

— Kućni red, promjena družine.. Pjestinju sam otpravila.

— Zar Klaricu?

— Da, onog zubatog gada! Kud je hodala, uvijek je drijemala. Neki je dan držala Vlatka do prozora i zadrijemala...

— Za Boga, što pripovijedaš! Zašto ju već davna nijesi otpustila? — primijeti Zlatković.

— Ja sam i sama opažala, ali kada me i Sofija upozorila, namah sam ju otpustila. A Sofijinomu oku ništa ne izmakne, — pohvali ju Vera i baci oko na Feliksa.

— Daklem, milostiva imade novu pjestinju, — začudi se Feliks, jerbo je dosele uvijek hvalila Klaricu.

— Monika! — zovne Vera.

— Izvolite ? — oglasi se zvučan glas, a u sobu unidje sasvim druga ženska prilika, nego li je onaj zvučan glas naviještao.

Monika pogleda pukovnika i obori oči.

— Monika, da li Vlatko spava ?

— Ne spava.

— Uspavajte ga, molim Vas...

Feliks se zagleda u pjestinju gojnih okruglih lica, crnih očiju, stasa oniska, vita. U prvi mah pričini mu se njeno obličje vrlo fantastično. Jedan jedini pogled mogaše uhvatiti, a i taj bijaše nekako tajinstven, jerbo namah poniče nikom.

— No, no, Monika, nemojte tako uvijek u grob gledati... Za to je Bog dao čovjeku lijepe, zdrave oči, da njima širom gleda, — opomene ju pukovnik. No ona se nakloni i ode.

— Fantastično čeljade ! — reče Feliks.

— Tako su fantastične sve samostanke, — pridoda pukovnik.

— Oho, već tata znade njezinu prošlost, — primijeti Vera začudjeno.

— Kako ne bi ! Došla je danas prije k nama, nego li ovamo. Dakako, krivo upućena. A ja sam iscijedio iz njenoga srca, što sam mogao, jer prije ćeš iz kamena istisnuti kaplju vode, nego li iz srca takovog čeljadeta pravu istinu. No bila bi ipak njena prošlost kakva — takva okosnica za književnika — — —

— Gospodine Felikse ! — upozori ga Vera.

— Gospodine pukovniče, molim, izvolite samo nastaviti ! — umoli ga Feliks.

— Dvadeset je godina bila opatica. Bože moj ! Začudim se, kad mi je to rekla, i pomislim : ta je vrlo mlada došla u samostan. To je lijepi niz godina ; a kladio bih se, da bi sve na dva lista papira napisao, što je ona počinila.

Pitah ju, kojim je povodom došla tako mlada u samostan, tko su joj bili roditelji i gdje, a ona ni crne ni bijele, već šuti. Saznao sam samo još to, da je njegovala djecu u nahodištu i dvije godine bolesnike, kada je kolera morila.

— Uh, tato ! Šta mi Sofija takovu dovede ? . . .

— Nemoj, kćeri moja ! Ako je kužne njegovala, ne bijaše za to ona kužna. I ja sam još kadetom imao koleru, pak od 120 momaka istom smo sedmorica prekužila, pak evo mene i danas . . . Još mjesec dana, pak se piše sedamdeset — ha ! Da, i ona je imala neku epidemičku bolest — — bolest poznate vrsti, što služi njekomu na zdravlje, a nekoga gore muči od azijske kolere.

— A kakova je to bolest ? — upita Vera.

— Ljubav . . . Dok je ljubav sretna, ona je zdravlje ljudske duše i srca ; ako je nesretna, ona muči i ubija. A ta je bolest danas vrlo rasprostranjena, više, nego li ikada. Monika se je u svojoj petnaestoj godini zaljubila u mladića istih godina, koji si još ne odabra ni zvanja. Takova je ljubav bez izlaska, prava bolest. Naišla je na progon svojih roditelja ; bez cilja i svjetlosti razuma lutahu joj misli, pa napokon nadje utočište u samostanu. No ni tamo joj se misli ne smiriše, pa joj ne preosta drugo, već da potraži lijeka u bučnom svjetskom životu, gdje ga, mislim, ipak ne će naći, jer sada već kaže, da bi istom sada znala cijeniti slasti samostanskoga mira. A što će istom poslije reći !

— Ja bih želio, gospodine pukovniče, da baš njene ljubavne odnošaje nješto jasnije ocrtate, jerbo kako ocrtaste njezinu prošlost, u tom nalazim priličnu okosnicu, ali trebam srce njeno.

— Žalim, gospodine Felikse, da ni vi ne ćete ništa više saznati. Ona mi na svako pitanje šutnjom odgovaraše . . . Još sam i to saznao, da je u nuždi zastupala učiteljice u školi i pokazavši za to volju i sposobnost,

što vlastitom svojom pobudom, što ponutkana od strane svojih starijih sestara stade se pomno zanimati pitanjem uzgoja i obučavanja.

— Izvrstan izbor ! — primijeti Vera. — To ona može dugo u našoj kući ostati.

— Valjat će ti doista ! Običajno je danas, da ljudi svu brigu ulažu u to, kako će udesiti veći izbor bolje hrane i ugodnih poslastica, ukusnih haljina i zanimivih zabava, a na izbor kućne družine i ljudi u poslu pravo i ne misle...

— Doista, Čedomile, u tebe se našla zanimiva čeljad i gore i dolje, — reče Feliks, kano da htjede tim pukovnika upozoriti na onu čeljad u dućanu.

— Onaki bi bez sumnje zlatnu kuću razorili, — odgovori Čedomil.

— Treba uhoditi njihove stope. Pa ako nije moguće ništa ispraviti, a ti gadove odstrani. Svakako bez nadziranja ne smiju nikada da ostanu. Oni se momci čine meni sumnjivi, pak i ne marim više da ih proučavam, čim opazih, da nakrivljuju obrazine... Koruga bijaše u zajedničkoj radnji valjan momak, a gledaj ti njega danas! To mi je za čudo, — reče Čedomil.

— Odviše je slobodan. Znadeš, tako je tamo bilo: Stjepanovićka je svakamo onim svojim šarenim očima zavirivala, a oni u strahu kano miševi pred mačkom. I tu se može uvesti stroga disciplina. Šteta za momka iz onakove kuće, a tebi još povjerena od srca dobra prijatelja.

Vera se odmakla u drugu sobu kano da joj je neugodno, što stadoše o tom govoriti.

Još oni u razgovoru, a nenadano im prekine riječ profesor Macun.

Sva trojica ustanu i pozdrave se sa starcem. Čedomil mu ponudi stolicu, a on reče: „Odmjereni su mi zlatni časovi", ali ipak sjedne.

— Vrlo mi je milo, gospodine pukovniče, što ste i vi nazočni, inače bih morao napose, da vam saopćim ovo vrlo zanimivo pismo ... Molim, ja ću vam na glas pročitati :

„Veleučeni gospodine profesore !

Znadem, da je bila izrična želja moga dobroga oca, da se ja posvetim trgovini, i da si — kako reče — u tom znanju osnujem stalnu budućnost.

Ja se nijednoj želji moga dobrog oca nikada ne protivih, a ni toj, da podjem u trgovinu.

Ja se nalazim u svojih rodjaka kano njihov, meni je dobro, ali sam vrlo nezadovoljan, jerbo ne osjećam pravoga nagnuća za to zvanje. A neodoljiva je moja želja za knjigom. To i bijaše uzrok, što se onolikim veseljem približih mojim bivšim drugovima na majalisu.

Danas imade već blizu devet mjeseci, kako sam zamijenio knjigu dućanskom tezgom, a za to vrijeme moji me drugovi daleko pretekoše u nauci. No i ja učim za dokolice, a duša mi je uvijek u školi. Mogu se obvezati, da ću ih nakon ferija do početka školske godine dostići.

Ove želje ne mogu da ravno izjavim dragomu ocu, jer bi mislio, da radim proti njegovoj volji, pa bi ga ožalostio.

Obraćam se na vas, vele učeni gospodine, da se blagoizvolite o toj stvari porazgovoriti sa gospodinom pukovnikom, sa gospodinom Zlatkovićem i gospodjom Verom, da oni ovu moju želju jave momu ocu, e da bi se možda meni smilovao, a ja ću biti svima uvijek zahvalan.

Ljubi Vam Vašu dobrotvornu ruku

Vaš zahvalni učenik

Kreško."

— Ah ! — začude se svi Kreškovom slobodnom pismu i odrešitoj nakani. Vera stane namah sumnjati, da nije možda uzrokom tomu ona neprilika Korugina.

— Gospodine profesore, — progovori Čedomil — ja držim, da Kreško u svojim godinama nije još dorasao, da se odluči za ovo, ili ono zvanje. No ovo pismo moralo bi razveseliti njegovog oca, a nipošto, kako se sam boji, ožalostiti.

— Naravno, — potvrdi Feliks, — njegove su imućtvene prilike tako sretne, da ne će ni osjetiti novčanih žrtava.

— Da li je Kreško ovdje ? — upita profesor.

— Nije, — odgovori Zlatković, — odvezao se na Plemenkovac. Danas je rodjendan njegove majke.

— Oho ! A ja nijesam ni čestitao... gle rastresene stare glave ! — ukori se pukovnik.

— Gospodin pukovnik može to osobno učiniti i ujedno ponijeti ovo pismo !

— Vrlo zgodno, gospodine profesore ! — reče pukovnik. — Zrinić je razborit čovjek, on će se sklonuti, čim mu vaše dobre savjete saopćim. Moguće, da se on nikada ne bi bio odlučio, da dade Kreška u trgovinu, da se nije pružila prilika, što je Zlatković stupio s našom kućom u rodbinsku svezu, pak je mislio : bit će mi dijete u okrilju mojih paženo isto kano na očinskom domu.

Domala se profesor oprosti i ode.

— Taj je profesor pravi pedagog, — reče Feliks. — On zavirkuje u duše i srca svojih učenika, zanima se podjedno i za prilike, u kojima koje djače živi. On naobražava i uzgaja ; brini se za uzgojna sredstva, a traži sposobnosti, za koje znade, da mogu biti različne. Njegovo je načelo, da svako dijete mora napredovati, makar i manje, on ne vjeruje, da je ma koje bez kakve takve sposobnosti. Po njegovom sudu treba svako dijete duševno proučiti i odrediti njegove sposobnosti, da sámo upozna, kakove sposobnosti imade, a tim časom radja se sama po sebi volja za stanovitu cijelj.

Dok je Feliks govorio, Zlatkovićeve su se misli rojile oko zipke maloga Vlatka. Zabrinuo se za dijete : hoće li

tko njegove sposobnosti proučiti, upraviti mu stazu do pravoga zvanja. Zlatković misli i na sebe, kako je bio dječarcem od 12 godina, pa ga roditelji — imućni seljaci — dovedoše u gimnaziju, a nakon pola godine udari ga jedan profesor knjigom po glavi (nikada mu ne će ona mrka obrazina iščeznuti iz pameti), pak mu proreče: „Ti, seljače, nemaš nikakovih sposobnosti, već hajde kući za purama!“ — Dakako, jerbo nije razumio ono, čega im učitelj nije protumačio. Pa tako i bude... Ode ne samo za purama, već za svačim na seljačkom dobrom posjedu. Ali najednom reče domaći župnik: „Ovaj Čedomil bio bi dobar trgovac, dobar je račundžija i oštrouman.“ Čedomila već prije zanimaše ona sitničarija, kojom se prometao seoski trgovčić. Sada ga župnik osokoli. Roditelji udovoljiše želji svoga sinčića, premda morahu i za to mnogo doprinositi, jerbo se jedva našao trgovac, koji uze seljačko dijete u trgovinu.

Zlatkoviću se povraća u pameti sva ta njegova prošlost, te misli neprestano na svoga Vlatka.

No pukovnik razbije misli Zlatkovićeve, pa okrene razgovor na posao u Gromilju.

— Mnogo iziskuje novaca ovo prvo uredjenje, a ujedno započima i glavna radnja.

— I[illegible]ko. Radnici i u opće sav posao ne smije da ostane be[illegible] nadzora, a ne znam nikako, na koga bi se od pomoćnika mogao osloniti... Koruga je vjetrogonja i vragoljan, no skoro bi bio ponajbolji...

— Nefaljeno, Čedomile, — povladi Vera. — Koruga je vragoljan, ali je vrijedan... Pored njega nikako ne bi trebao da tražiš poslovodju, koga bi morao napose tomu poslu učiti. Koruga namah sve shvati, te je bolje, da on imade nješto viši položaj i platu.

— Kaži Sofiji, neka ga uzove, molim te.

*

Vera se neobično obveseli, što će Koruga biti poslovodja, pak se uzvisiti nad ostalim pomoćnicima i izbjeći surovu postupanju.

Koruga unidje vrlo ponizno, jer se boji ponovna napadaja radi onoga prikora, da do pola noći ne pita za svoj krevet.

— Čuj, Koruga ! U Gromilju imadem raznih radnika, tesara, klesara, težaka itd. Svi ovi rade za nadnicu. Domaćim ljudima je lako, jerbo imadu kod kuće, što im treba, dok strani kupuju, a u mjestu nemaju ni gdje. Odlučio sam, da uredim tamo magazin, gdje će primati na račun svoje zasluzbe sve, što im treba. To bi bilo jedno, a drugo treba da se vodi račun o njihovom poslovanju, svaki sat mora da se zabilježi, ako koji prekine posao bud s kojega razloga. Treba tačno bilježiti izvoznice, a na kolodvoru urediti materijal, što se imade otpremiti. Taj ću posao povjeriti tebi, pa ćeš sjutra onamo otputovati. Ti ćeš imati mjesečno 50 forinta, to je gospodska plaća, Dok zgotove i urede barake, stanovat ćeš u seoskoga kneza. Za živež dat ću ti naručbu na gospodina Polića, pak pošalji iz Gromilja petera kola, koja će stvari dopremiti.

— Hvala, gospodine Zlatkoviću ! No ja ne bih mogao da sjutra već podjem, jer mi rublje još nije priredjeno...

— Tamo se živi bez uglačanih košulja, bez cilindra i rukavica.

— Znadem gospodine Zlatkoviću ; ali prekosjutra bit ću posve spreman.

— Daklem prekosjutra.

Vera slušaše u drugoj sobi odrešite naloge, pak se sva zarumeni od ljutavi, što Koruga mora da ide na neizvjesno vrijeme na selo, a ona je mislila, da će on kod kuće kano poslovodja voditi račune i dopisivanje.

— Moj mužu, što ti na um pade ? Zar onaki nestaško da bez našega nadzora na selu gospodari ?

— Draga Vero, ta nije davno, što si sama moj predlog odobrila, da je Koruga najsposobniji...

— Ja sam mislila, da će on ovdje kano poslovodja raditi, a ne na selu; pak mu još povjeravaš magazin... onako prostu trgovinu... Što bi njegov otac rekao, da to sazna!

— On da bude ovdje! Zar nijesu njegove lakrdije i nestašluk dodijale već mušterijama?

— No on bi se u boljem položaju muževno ponio i postao ozbiljan. Najposlije i mušterije vole šalu, nego li ukočenu ozbiljnost.

— Da ne bi još i u dućanima držali plaćene budale, da nam zabavljaju mušterije! Za to baš i hoću da toga jogunicu otpravim na selo, neka vidi, kako se krvavim žuljevima zaradjuje korica hljeba, neka gleda svojim očima ona ozbiljna seljačka lica. On će vidjeti, da ni mala ni velika dobit nekog poduzeća nije lako i šale stečena. Neka se uči cijeniti svačiju radnju, a ne samo svoju.

— Bože moj, u jedan dan tolike promjene u kući!... Što će ljudi reći?

— Koje tolike promjene?

— Pjestinju promijenih, Kreško odlazi, a sada i Koruga polazi na selo

— Neka, hvala Bogu! A mi ćemo sve udesiti i ravnati, samo da očuvamo u poštenju onu firmu nad vratima. Vidim ja, da momak imade volju, on će postati na selu posve ozbiljan.

— Bez nadzora?

— I ja ću često tamo prigledati, a i ti možeš tamo na njekoliko dana otići sa pjestinjom i djetetom... Tamo je romantičan kraj...

— Zar da ja u kolibi stanujem?

— Koliba za stanovanje bit će sagradjena poput vile.

— Ako bude stan lijep, onda već...

— No eto, već se je udobrovoljila, — primijeti veselo pukovnik.

— Tatice ! Ti se spremaš danas poslije podne u Plemenkovac. Danas je rodjendan tete Zrinićke, a vas trojica primiste zajedno danas onu izjavu g. profesora glede Kreška, pak se zajednički o tom porazgovorite sa Zrinićem.

— Bravo ! — povladi pukovnik, a ona dvojica dragovoljno prihvatiše.

U tom razgovoru prodje vrijeme i eto ti ručka na stolu. Još ne počeše ni objedovati, a Koruga unidje.

— Gospodine Zlatkoviću ! Molim vas lijepo za dopust danas poslije podne . . .

— Što će ti dopust ?

— Valja da se pobrinim za rublje, spremim stvari i štošta . . .

— Dakako, treba da se pripravite za put, a ne da poslije piskarate sada za ovu, sad opet za onu stvar, čega ne možete na selu dobiti. Ljudski se pripravite za put, pak promislite, kamo polazite, i da ćete tamo mene zastupati !

— Vidi se, da je momak svjestan zadaće, što mu ju povjeravaš, — pohvali ga Vera, kada je izašao.

X.

Čim se poslije objeda pukovnik, Feliks i Zlatković odvezoše u Plemenkovac, Koruga unidje u sobu, gdje ga Vera radosno dočeka.

— Gospodin upravitelj u Gromilju . . .

— Hvala, srdačna hvala ! To imadem samo da milostivoj zahvalim . . .

— Govorite li iskreno ?

— Iz srca.

— To ipak mora, da vam je milo . . .

— Dakako.

— Vjerujte mi, da sam se u prvi mah toj odluci protivila.

— Samo u prvi mah ?

— Dalje nijesam mogla ići i bilo bi uzalud. No ipak mi je Zlatković ponudio, da mogu po volji poći u Gromilje. Dakako, tamo ću ostati više dana, a možda i tjedana.

— Radi mene ?

— Dakako. Vi ste mali nestaško, pak treba da vas nadzirem da vas čuvam, kano angjeo čuvar . . .

— Ah slatki moj angjele ! — uzdahne Koruga.

— Ah, koliko ću se dugočasiti ! Samo da skoro tamo stan urede !

— Zar ja ne ću, milostiva ? Venut ću u onoj pustoši ne čujući vaše miloglasne riječi, ne gledajući svaki dan angjeoskoga lica ! . . .

— Tješite se, ja ću vam svaki dan pisati . . .

— I ja milostivoj odgovarati . . . Ali kamo i kako ?

— Poste restante broj 2550. Taj broj nije promišljen, ali nije ni bez smisla za nas dvoje.

— Dužnost mi je, da vam se osobito zahvalim . . . za onu odvjetničku obranu . . .

— Siromašak, bili ste u procjepu . . . To je kriva vaša nesmotrenost.

— Ni najmanje, već vječita misao na vas . . . Zaklinjem se !

— Zgodno se sjetih, pa okrivih Kreška. Znajte, Kreško se više ne vraća . . . On će opet u školu.

— Pravo imade. Jedinac je u bogatih roditelja. On može po kavalirski življeti . . . A ja trgovački pomoćnik . . .

— Ali danas upravitelj —

— U Gromilju ću po kavalirski življeti. Polenta slanina i grah . . . podno nekog brda, gdje nema valjda sunca ni mjeseca, dvorac od dasaka . . .

— Zlatković reče, da će biti sagradjena kuća poput vile. Pak i onaj idiličan život imade svojih čara... A poslastice! Uvijek ću vam slati delikatese...

— Suhe butine, salame, sira, liqueura, butelja, čaja, ruma, peciva i ribica.

— Volite ribice? Kažite. a ja ću naručiti makar baš iza mora.

— Milostiva, to ću barem sebi uobražavati, ako već ne može biti u Gromilju.

Koruga naslonio svoju glavu na Verine grudi, a ona mu gladila rukom kovrčatu kosu. Monika je čula svaku riječ u drugoj sobi, makar su bila vrata zatvorena. Sama sebi nije vjerovala, pak zaviri kroz ključanicu i vidje, na što nikada ne bi pomislila. Sklapa ruke i Bogu se moli. Iskrenim sažaljenjem pogladi čelo malomu Vlatku, koji se zanjihao slatkim sankom... Ubogo dijete! Tvoju nevinu dušicu nose angjeli u rajske vedrine, dok ti majka pripravlja pakao na zemlji... Ah, i tvoju će glavicu ona gladiti, milovati i cjelivati na onim pustolovnim grudima, na kojima miluje onoga razuzdana mladića na prijelomu bračne vjere... Ona opsjenjuje tvoga babajka, a on — sretan, blagosiva ju... no proklinjat će ju... do groba... Ah, Bože! Ti si mi dosudio, da do vijeka tetošim samo takovu nesretnu djecu! Koliko ih uzgojih u nahodištu!... Ali tebe, malo siroče, tebe, Vlatko, ne ću ja nikada gubiti s oka i s misli, i ja ću ti nadoknadjivati majku...

U taj tren se Vlatko prenu i zalomi ručicama. A Monika ga ostane blagosivati.

— O Isuse i Marijo, zakrilite ga!...

Vlatko otvori plave očice, pogleda i nasmjehnu se. A njoj se strmiše iz očiju dvije suze na ono nevino čeoce.

U onim očicama Monika zamijeti odraz lica svoga, pak osjeti sućut, kano da ju dijete moli: Ne ostavi me, budi sa mnom.

U to Sofija otvori lagano od kuhinje vrata i zateče Moniku, kako si otire suze.

— Monika ! — šapne, — što su vam suzne oči ?

— Šutite, probudit ćete dijete !

— Probudit ću dijete, a gleda kano riba —

— Gospodja se ljuti, kada čuje razgovor.

— Otišla je u kabinet.

— Ah, ovo dijete, — šapne i baci oči na vrata, kano da ovim jedinim pogledom hoće da kaže, što je vidjela.

— Monika ! Vi ste nješto opazili...

Monika sklopi ruke i stane sazivati sveto ime.

— Monika, vi ste me razumjeli ?

— Na žalost !... Ah, da sam znala, nikada me ovamo ne namamiste !... Zavodnica !... Ubogi mladić !...

— Zar je on jedini?... Gospodin je slijep kod očiju. Da on vidi u tajnom albumu fotografije mladih oficira, pak da čita one spomenice i uzdisaje, — nikada je pred žrtvenik vodio ne bi !... Pak i onaj gospodin, Feliks... On je najbliži prijatelj gospodinov, on dolazi ovamo kano u svoju rodjenu kuću... On je prava ptičica !

Sofija to iskreše puna ljutine, jerbo Feliks kano da se od neko doba uklanja.

— Onaj gospodin je i meni svoju ljubav obećao, pače me ljubio. I ja se u nj zaljubih... Bože, mogla bi gospodjom postati ! Doista; ja bih mu bila vjerna... Ali pustolov ! Sada me ni gledati ne će...

— A je li vam obećao, da će vas uzeti ?

— Nije. Ali ja sam na to mislila... On je obećao, da će moje ime ovjekovječiti, jer on piše knjige. On će i vas opisati, on zna vašu prošlost...

— Da, slušao je, kad me je pitao stari gospodin ono, što sam i vama kazivala.

— Da ste bili u samostanu... A gdje ste bili prije, nego li dodjoste u samostan ?

— Bilo mi istom petnaest godina. Pak da se mogu osvrnuti i u sijedoj starosti na svoju prošlost i djevojačko poštenje, otišla sam u samostan ...

U kuhinji se počuje glas Verin. Koruga otvori vrata druge sobe, kano da je sada istom došao, pa korakne do kolijevke.

— No, Monika, a vi ništa Vlatku ne pjevate. U nas, u Bačkoj, pjesmom djecu uspavljuju i bude.

Monika sjedi i šuti sklopljenih ruku.

— S Bogom, Vlatko, s Bogom! Dobro mi se ponašaj, dok se vratim! Donijeti ću ti lijepu ptičicu i šarenog leptira ...

Vlatko se zagledao u nj.

— Gle, pak se ni nasmijati ne će obećanim darovima.

Koruga ode, a Monika ga poprati prijezirnim i sažalnim pogledom.

— Baš mi je žao toga mladića! — stane Vera pripovijedati. — On nam je isto, što i rodjak, jerbo gospodin i njegov otac davni su pobratimi. On je nama povjeren baš kano roditeljima. Nestašan je, vragoljan, moramo ga uvijek opominjati i učiti. Sjutra odlazi u Gromilje. To je za nj odlikovanje, ali i važna služba. Sada je upravitelj onoga posla. Došao mi je reći „s Bogom!" Neka putuje s Bogom! Samo se neka pošteno vlada, jer imade na selu lakoumnih ženskinja... Dosta sam ga svjetovala... Neka se Bogu moli, Bog će ga čuvati... je li, Monika?

— Tko se Boga boji, neka se nikoga ne boji!

— No, ja se nadam, da se on ne će izgubiti. I u našu trgovinu dolazi mnogo djevojaka, ali on se prama svakoj uljudno i pristojno ponaša... Što radi Vlatko?... Vlatko, moje zlato! Moj život, moja jedina sreća! — reče, pa se nagne nad njegovu glavicu. — Da tebe nemam, ne bih marila namah umrijeti!... Ah, kako se slatko

smije, zlatna moja grančica... Donijet će ti onaj mladi gospodin ptičicu i šarenog leptira! — pa ga cjelune i ode.

A Monika ono mjesto, gdje mu mati utisnula cijelov, rukom otare i prekrsti ga, pak šapne:

— Čuvao te Bog daha griješne majke!

XI.

Tamo u predgradju u razvučenoj ulici kano da više nema kuća, ali opet naidješ na neke tri, četiri li kuće s lijeve strane, podaleko jedna od druge; a s desne strane već se pružaju prostrana gradska polja. Ona četvrta kuća s lijeve strane zadnja je kuća — ili prva, kada dolaziš u grad. — Pred njom je poduboka graba, travom obraštena. Preko grabe vodi most. Kućica je razi zemlje, omalenih niskih prozora, neprozirnih od dima, pare i praha, — znak, da ipak njetko u njoj stanuje. Kroz vrata stupiš namah u sobu. Zidovi neobijeljeni, a krov od trošnih dasaka. Na strehi visi „Petrova brada". U prozoru običajno vise na drvenoj prečanici kobasice, a odozdo na dasci koji tanjurić mrzletine — ožarene paprikom i po koja žemljička i prelomljen hljebac. Prva — velika — soba, to je gostionica. U njoj imade neobojen bijeli dugački stô i klupe, a do njega okrugli stô, pokriven crvenim stonjakom, kano da je prosta soba i salon ujedno. Nad velikim stolom visi o začadjenoj žici zadimljena lampa, a na okrugli stô postavilo izlizani žutolik svijećnjak; ako tko bolji dodje, onda zapale i svijeću.

Iz ove sobe ulaziš u omanju sobu, a imade još treća i od one prve veća. U ove dvije sobe ima doduše siromašno, ali čisto pokućtvo. Na prozorima su spušteni crveni zastori, — donekle suvišni. Do prozora stoji Hoveov prekriven šivaći stroj.

Ovdje stanuje „kočevar" Fabijan sa svojom porodicom. Krčmica im doduše na prolazu, ali malo nosi. Navratit će

se koji seljak, ako je suviše podranio u grad, ili nedjeljom koji vojnik.

Stari Fabijan običajno danju spava, a čim se smrkne, već ode u grad sa svojom kotaricom, nakrcanom limunima, narandžama, smokvama i kojekakovim poslasticama. Oko desete, jedanaeste ure — a kadšto i poslije pola noći — vraća se kući redovito pjevajući. Nekad mu i sreća služi, pak donese koji groš kući, a ponajviše vraća se bez prebite pare i prazne kotarice: sve zaigra i zapije. Aneta je najstarije dijete u kući; djevojka od kojih devetnaest godina, krasna plavka. Ona još od svoje šesnaeste godine šije rubine za njeku trgovačku kuću, i ta je zarada još najsigurniji groš za njihovo uzdržavanje: tako se barem pripovijeda. Imadu u kući još troje djece, koja oživljuju cijelo predgradje, kad u školu idu i kući se vraćaju. Glava je kuće i ujedno reduša stara kočevarica Apolona; oniska, okretna ženica, zašiljena sitna nosa, a usnicama neprestano prebire, kao da vječno šećer liže, suhonjava lica, a ponješto i prerumenih, kano da ju vatra opekla.

U njihovoj kući tinja vidjelica kadšto i do pola noći, a ne utrnuše je nikada prije deset sati. U večer se sastaje njekolicina mladih ljudi, da se uz čašu vina razgovore s lijepom plavkom i još kojom od njenih drugarica.

Večeras je vrlo bučno društvo u Fabijana. Već je prošlo i 11 sati i pritvoriše vanjska vrata. U krčmi ne gori lampa ni svijeća; no one dvije sobe u krupno rasvijetliše. Svakako je obiteljska zabava i čast.

Pjevaju, govore zdravice, deklamuju, a medjutim „Ariston" svira. Stari Fabijan se izvježbao još zimi nekih pet odabranih komada.

Bože, čega li sve nema na onom dugačkom stolu i oniskom ormaru! Šampanjac, butelje vina i piva, boce liqueura, suhe butine, razne vrsti sir, a u kutu do vrata cijela baterija ispražnjenih već boca.

Večera je davno prošla.

Za stolom sjede: Koruga, do njega Stojšić i redom Aneta-zlatoperka, Šaša Milić, Olga Žanićeva, Pogačić i Adela Cigeunerova, Ivica i Ljuba Krsnikova, a Lora Jonzova nješto šapuće Stojšiću za ledjima baš u uho.

Stara Apolona kano domaćica dvori goste.

Svi su gosti u crnom odijelu i gostinje pristojno odjevene, kano da sjede u crkvenim klupama, — samo odložiše šešire, mjesto molitvenika svaka imade u ruci list ispisana papira i svoju ulogu.

Koruga se diže i poče čitati neku na najprimitivniji način sastavljenu tobožnju pozorišnu igru, u kojoj su glavne uloge namijenjene trgovcu Čedomilu Zlatkoviću, njegovoj ženi Veri, pukovniku Rožiću, Feliksu novinaru, policajnom činovniku Dimiću, rodjaku Zlatkovićevu Krešku, prevarenoj u dućanu gospoji Jugovoj i njezinoj sluškinji.

Uloge su imali izvadjati: Koruga, Aneta i njihovi prijatelji i prijateljice.

U igri je imala biti prikazana komedija prevarene Jugovke i svršetak pred policijom.

Predstava je izvedena uz raskalašeni smijeh predstavljačâ i predstavljačicâ, a svršetak joj bijaše ples, pjevanje i svirka i dakako pijanka.

Ni stari Fabijan nije večeras izašao na ophodnju. Bio je svirač. I njega je zanimala vesela predstava, a ponajviše njegova ženica kano Jugovka — i onaj veliki klobuk šećera.

Svu večer krijepio se stari samo maraskinom. Baš je nedavno Zlatković naručio ravno iz Zadra nješto veću količinu ovih skupocjenih kapljica.

Poslije predstave morade staroga svirača zamijeniti najmladji član društva, Ivica. Fabijan je već klonuo i stao u polusnu fantazirati — mašući rukom, kano da daje takt. Stara kočevarica s Anetom primiše ga ispod ruke

i odvedoše u gostinjsku sobu, gdje ga polegoše na pod, da mu se kakova neprilika ne dogodi.

Još su pili i pjevali. Zaman ih nastojaše kočevarica uzdržati budnima čajem i kavom. Stara raspravi ona dva kreveta, na svakom ostavi samo slamnjaču, a ostalu posteljinu namjesti u prvoj sobi za čitavo diletantsko društvo — na podu, samo je „fervalter" Koruga spavao na krevetu.

Vidjelicu utrnu. Zavlada tišina.

Još u osvit probudi Apolona Stojšića, Šašu, Pogačića i Ivicu, zatim djevojke, da momci uzmognu stići na vrijeme u dućan, a djevojkama neka ne kažu matere, da su se baš do bijeloga dana negdje zabavljale.

Koruga mogaše po volji počivati.

*

Zlatković je takodjer neobično dugo spavao. I oni se sa Plemenkovca vratiše istom oko pola noći. Oko deset sati prije podne dodje Vera u dućan. Ushtjede da štogodj sazna od momčadi za Korugu, jer premda zavirivaše cijelo jutro kroz prozor, nije ga ipak mogla nigdje opaziti.

Vera je pouzdano znala, da se je Stojšić morao sinoć negdje zabavljati sa Korugom. Sa Stojšićem se Koruga dobro pazio.

— Gospodine Stojšiću, vi ste noćas dugo čuli, zar ne? — upita Vera.

— Milostiva, u deset sati već sam bio u krevetu.

— Bili ste valjda sa Korugom? ... A gdje ?

— U velikoj kavani.

— Je li bio Koruga veseo?

— Veseo ... veseo baš nije, bio, već vrlo nujan, pače žalostan ...

— E da, mladić sebi svašta misli, kako će biti na ladanju, kako će tamo življeti ... To je prvi ozbiljni korak njegov, gdjeno će sam sebi zapovijedati ...

XII.

U Gromilju rade tesari i stolari, da što prije sagrade stan.

Zlatković je već dvaputa putovao u Gromilje, a svaki put se vratio posve zadovoljan i ne mogaše dosta nahvaliti Korugu. Bilo je tamo redovito dvadeset radnika, koji iskapahu ploče, a desetak kamenara, koji ih izradjivahu, a Gromiljčani jedva stizahu odvažati robu na kolodvor.

Pero, seoski knez, vrlo je pohvalio gospodina „fervaltera", a njegova riječ vrijedi — i Zlatković nije mario da dalje raspitkuje.

Knez je mnogo valjao već u tom, da seoska rabota drži u redu put od kamenoloma do glavne ceste, što ne bijaše dotle u računu seoske rabote. A to je i bilo Zlatkoviću na umu prviput, kada je došao u Gromilje; jer za kišljiva vremena teško bi šest volova prazna kola vuklo. Za to i nagovori kneza, neka sazove puk u sastanak. A knez ugledan, pak stane govoriti narodu: „Braćo draga! Kuda godj pošli, svagdje narod ima kakvu-takvu zaradu bud svojom snagom, bud sa blagom, samo je kod nas ne nadje ni za lijek. Neka i najbolje godina ponese svakim dobrom i Božjim blagoslovom, nama ne dostaje hljeba od žetve do žetve, a kamo li da ćeš koju pregršt prodati. A gdje je porez, gdje su daće, gdje li dugovi? Koliko puta se mjesec u godini mijenja, toliko puta dolaze gospoda, pak nam plijene ono malo dobra! Mi smo najnesretniji narod pod ovim suncem..."

Tako reče knez, pa se ogleda, a ljudi sažmu ramenima, kao da rekoše: „Tako je!" Pak što će i reći? Lako je sada, kada se gorica listom zaodjenu, a što ono zimi! Nema svatko ni opanaka, a ono je već gazda, koji imade ma kakove hlače i surinku.

„Sada nam se pruža prilika, — nastavi knez — da zmognemo i mi nješto zaslužiti i rukama svojim i blagom.

Sam Bog nam posla, evo — gospodara Zlatkovića! Za ovo pusto brdo dobismo novaca, čim ćemo sagraditi školu, jer nijesmo ni mi posljednji i najgori na carevoj zemlji. Ne moramo tako da plaćamo posebni namet, što bi inače ćutjeli stotinu godina. Tko imade jarmove ili nema, može kod kuće da zasluži gotov groš. Sami vidite, da od brda do glavne ceste nema puta. Bilo je i nješto puta nekada, dokle brdo pokrivala šuma; ali nestade šume, nestade i puta. Ako mi ljudski uredimo put, uredismo ga sebi, a ne tudjini".

Premda su ljudi s početka mrmljali, da će se graditi put za tudjince kirijaše, ipak ih je Zlatković nagovorio, da urede put, jer im je zajamčio, da će samo oni voziti robu.

Ljudi načiniše do skora put, a Koruga kano „fervalter" držao se je tačno ugovora.

Dok su radnici gradili barake, stanovao je Koruga kod kneza. Tamo je i jeo. A imao je uvijek svake milošte, što mu prispijevala poštom. Što je dobio, ono je i dijelio sa knezom, njegovom domaćicom i jedinicom Franjicom. A Koruga, kano da ga pod tim krovom zipka odnjihala. Već je naučio sve pjesme onoga kraja, pa pjeva s Franjicom, grli ju i ljubi, i već je stotinu puta rekao: — „Franjica će biti moja žena —" i tom nadom napunio svu kuću.

Kada radnici sagradiše kolibu, Koruga se posve preselio. Franjica mu donosila prvih dana toplu hranu, no do skora to odbi veleći, da voli hladnu hranu, a takove imade uvijek na pretek u ormaru.

Tim odbi i kneza, da zajedno ne prazne baš svih boca. Došao je ipak još koji put knezu i donio štogodj sa sobom. A Franjica je uzvratila i donijela u kolibu pečeno pile. No i to posve presta. A knez ga stane gledati prijekim okom.

Čim je Koruga u subotu isplatio ljude, nefaljeno bi se odvezao u grad, vratio se istom u nedjelju u večer ili čak u ponedjeljak u zoru. Sve je to knez vidio i znao. No Koruga se pred knezom često žalio: — „Sva ta radnja i ljudi ne zadavaju mi toliko brige, koliko ono otpremanje materijala sa kolodvora. Živ bi se izjeo od ljutavi! Da imadem dva života, istom bi valjalo, jednim da sam ovdje, a drugim tamo."

Momak, koji je posluživao Korugu, pripovijedaše, da već od neko doba ne ide na poštu, — kako je prije gotovo svaka tri dana polazio, i da ne donosi svežanja, kako su prije prispijevali. Pa ako što iz grada i donese, to je tako malo, da lako Koruga sam potroši, a kamo li da bi što momka dopalo.

Koruga stade i za radnih dana putovati u grad. U večer ode, a sjutra se istom vrati, kada je već sunce visoko odskočilo. Knez je sve to opazio, ali ne može nikako da si toliku promjenu protumači. A Koruga opet umije tako okrenuti, da mu knez svakoj riječi vjeruje. A stade i posao ovdje, ondje zapinjati. Što da reknemo — posao ne ide u redu, to se vidi. Po njekoliko dana nitko ne vozi ploča. A kada se nakupi izradjenog materijala, onda saleti kneza, da nadje i po dvadeset kola, a knez odgovara: Ljudi nijesu samo za vas ovdje!

No Koruga bi donio sa sobom po koju bocu — i malo se primirili u kući. A pozove ga i u kolibu, pa dodje i žena i Franjica. Ljudski se provesele, pa kneza udobrovolji. No to je istom onda, kada Koruga zapane u procjep. I to je knezu milo, ako i nije onako, kako prije bijaše.

Dogodilo se opet — što se dotle još dogodilo nije — da čitave nedjelje niti jedna kola ne odvezoše, a složilo ondje za kojih 30 vozova. Koruga ode još u subotu o podne u grad. Radnike opskrbi hranom, a za platu reče, da ide

radi novaca na poštu, pak će ih sjutra isplatiti. Bilo je to istom prvi put tako.

Koruga bijaše u golemoj neprilici. Nikakva izvanredna svotica nije prispjela, a od redovitoga paušala već je dobar dio potrošio, a nješto još i sam nužno treba. Za to ploče ležahu u Gromilju već nedjelju dana.

Tko bi mogao uhoditi sva Korugina zalazišta u gradu?

Glavno mu svratište bilo u nekoj mračnoj ulici iza crkve, gdje ne imadu ni sprijeda ni otraga vrtova, već nješto malo dvorišta. Ondje su još starinske kuće, drvenice na jedan sprat, no više nalik čardaku; a kućegospodari — bud kakvi zanatlije, a pored zanata još se nečim bave: ovaj imade krčmu, onaj polazi na kiriju, a u gornjem dijelu kuće drži stanara.

U jednoj od tih kuća stanovala je neka stara piljarica sa djevojkom. To su stanari, koji se nedavno tamo naseliše. Stara je prodavala na trgu hljebac i žemljičke. Domaće prodavačice prigovarahu joj — zavidne dakako, što se doskitala medju njih — kako je luda, pak uzdržava onoliku kćer, koja se samo lijepo nosi i šeće, a mogla bi svojim rukama uzdržavati nju i sebe. Takovi prigovori učestaše, dok nijesu saznale, da je djevojka svršila — i to s dobrim uspjehom — učiteljsku školu, pak čeka na mjesto.

Pa tko će posumnjati, da Aneta „kočevarova" nije diplomirana učiteljica! Kako se umije upustiti u razgovore, a ponašanje je njezino otmjeno, dostojanstveno. A ono, što se drži nekako odviše skromno, kano polusvetica, tomu će biti uzrokom njezin uzgoj u samostanu, gdje je dokrajčila nauke. Dakako, općenito sažaljivahu ljudi i staricu i kćer. Starica je ipak mnogo potrošila na nju, a sada gotova učiteljica mora da tako dugo čeka na mjesto. Matere govore po gradu, da je bolje naučiti dijete kućanstvu i dati za cipelara, nego li slati u višu školu, da p ostane učiteljicom.

Vide susjedi, da tamo zalazi neki mladić, a još nijesu saznali, tko je i čim se bavi. Gizdavo je obučen, kano da je kakav činovnik.

No stadoše već pripovijedati: „Fervalter je u Gromilju“... „Pomaže im. Uzdržava sin mater i sestru“. — „E da, gdje bi stara sa ono njekoliko novčića utrška od peciva uzdržavala sebe i kćer, da nije sina! A dobar je. Kažu, da imade lijepu platu. Sve im daje. Seljaci pripovijedaju, da tamo na selu gotovo gladuje. Sve daje za uzdržavanje materi i sestri od svoje zaslužbe“.

— „Dobro im je sada, od kada je sin postao „fervalterom“.

— „Bolje se hrane, nego li veliki župan“.

— „Pak za što stara sveudilj prodaje hljebac i žemljičke, a nije joj nužda?“

— „Navikla se, pak samo da ne dugočasi“.

Svi su mislili, da je starica Anetina mati, a ona je njena baba. Unatoč svojoj starosti još je krepka žena, odebela. U istinu stara je od vajkada prodavačica — i toga se ne bi okanila ni za što na svijetu.

Bilo je u subotu o podne. Stara se vratila sa tržišta.

— No, kako si danas pazarila?

— Ah, moje dijete, mi bi kukavno živjele od toga pazara! Nije ovdje, kano u velikom gradu, a prodavačica kao gljiva, pa meni susjede kažu, da mi nije nužda, da im otimam groš, kao što i druge u našem gradu, kojima je doduše bila nekada nužda, ali danas bi mogle živjeti od gotovine i stanarine svojih kuća, pa gle — i danas otimaju groš onima, koje samo od toga žive. Gledaj, govore, staru fiškalicu; imade tri kuće i dvaputa toliko u štedioni, pak prodaje sir i mlijeko; doktorica šalje na pijacu peršun i mrkvu, župnik imade svoju krčmu, vlastelinovi konji razvažaju pijesak, školnik je otvorio pekarnu i drži kalfe, stari aktuar peca ribe i hvata rake, pak ih razašilje po

kućama na prodaju, županijska gospoda strijeljaju zeceve, srne i patke, pak šalju na pijacu. Samo se stara grofica još nije dala ni na što! Bogme bi i ona držala u službi njekoliko piljarica, kada bi taj posao danas što nosio...

— Doista, tebi nije nužda, da tamo sjediš, već samo što si obikla. A mogla bi se lijepo šetati u šeširu i rukavicama...

— Za ime Božje, Aneta! A što bi onda ljudi kazali! Rekli bi, da sin moj okrada svoga gospodara... Za to bi i ti morala malo laganije, a ne tako kano kakova grofinja... Svatko znade, da si piljaričina kći.

— Ali sam učiteljica.

— Pak ni učiteljice s plaćom ne čine takove galancije...

— Neka vjeruju, da imam bogata strica, ili ujaka... Znadeš, što kaže moj Koruga: da novac nema posjedovnoga lista, pak što koga briga, odakle potječe... Možda bih tako dočekala dobru partiju...

— A tvoj Koruga?

— I on neka daje novce... On bi ljubio i Olgu i Loriku, da su ljepše od mene. On ljubi Zlatkovićku, jer ona njemu daje novaca.

— A da Zlatković za to sazna...

— Znade Zlatkovićka tajnu čuvati... A i ti šutiš kao riba...

— Čudim se, da još danas nema nikakva paketa!...

— Za to se neboj! Sigurno će doći.

— Samo ako ne idu paketi još i na koju drugu stranu... Koruga živi na selu, a ti ne znaš, kako su gospoda pomamna za seljankama...

— Znam... No zar bi nas time u velike prikratio? Ta onakovoj željvi kupi iglicu ili prsten za groš, a ona misli, da su zlato i dragulji.

— Evo ga! — reče stara.

Aneta izadje na dvorište. Plaho je jašio. Ej, da ga vidi njegov gazda, kapa bi mu se okrenula na glavi.

— Živjela moja zlatoperka!

— Moj angjele dragi!

— Gledaj, kako se moj vranac prebacio pjenom... hoće da poleti. A brži je od ptice lastavice... Ne znam, da li je trebao pô sata od Gromilja... Sto i pedeset forinta dao sam za nj... i više, računam li onaj likov.

— Vaš je konj? — upita gazda, koji je u to izašao iz kuće i stane motriti redom svaku nogu sprijeda i otraga, vrat i glavu.

— Dobar konj... Je li, 120?

— Da, trideset na 120 forinta.

Gazda zakrene nosom, kano da mu se pričinja preskup.

— Lako gospodinu fervalteru; a znadem, da će biti skoro i kalesić...

— Ja volim jašiti; no ipak ću nabaviti lagan kalesić, da se kadšto mama i sestra odvezu u Gromilje.

— A nu, starice, kakva se dobra dočekala! — primijeti gazda.

Koruga unidje u kuću i ponajprije upita Anetu, nije li listonoša donio kakovu avizu?

— Ništa, — odgovori Aneta. — A kod nas se već sve primiče kraju... Danas će biti slab objed...

— Evo, — dade joj 10 forinti, — nabavi, što treba, a ja ću sam na poštu. Vidjet ćemo se za pô sata.

Koruga se snuždio i zamislio. „Nikako mi ne ide u pamet, da nema paketa, a danas je subota. Zlatkovićka nije zaboravila... Možda je kamo otputovala... Možda će sama doći, no i to bi mi javila. Materijala nijesam dao izvesti, vozarima i radnicima još nijesam platio... novaca ponestalo... što sada?... Pisat ću joj. Broj 2550 poste restante; neka mi doznači 200 forinta brzojavno! A ljudi mogu pričekati... I ja čekam, dok izrade...“

U toj namjeri Koruga ode na poštu. Dok se je vratio k Aneti, već je bio objed gotov.

U blizini Anete Koruga zaboravlja na svoj posao i na Gromilje. Samo onako za male stanke misli, da li će pismo u namišljeno vrijeme stići onamo? A kako znade, željeznica je već davno odjurila. Pogleda na sat. „Još pô sata — i pismo je ondje na pošti". On znade, da Zlatkovićka šalje svaki dan Sofiju na poštu sa svojom kartom bez napisa, na kojoj je zabilježen samo broj, pak je uvjeren, da ne će baš ni danas promašiti. A opet sumnja i misli, da bi mogla promašiti, kano što ni paketa nije poslala. Možda je s paketom bilo kakovih znatnih neprilika, što ne će ni pisma mimoići. Znade on, da je Zlatković svoje glave...

— Dragi Koruga, a što neprestano zavirkuješ na taj sat? Zar ti je dug čas uza me?

— Danas šalu na stranu! Moj je posao tako razgranjen, da mi ne preostaje gotovo ni jedan časak, da ne mislim na nj. Danas imadem opet dogovor s nekim stranim trgovcem...

— Zar ne će da naruči ravno kod Zlatkovića?

— Hoće, ali posredovanjem mojim.

— Daklem ti si kano agent... To nosi...

— Vrlo unosno... Brinem se samo za te. Svu sam prošlu noć mislio na našu budućnost... Nikada više ne ću imati takove zgode, da stečem kapital za trgovinu u Karlovcu... Svoju Anetu odvesti pred žrtvenik...

— Ah, dragi moj! — uzdahnu Aneta.

— A kada čovjek otvori radnju svojim kapitalom, kada uredi sebi kućanstvo sa obožavanim bićem, angjelom svojim, onda može da pouzdano gleda u sretnu budućnost. Mi smo, moja zlatoperko, prije suviše trošili; ali sada treba i da dobro živimo i da nješto prištedimo.

— Ja sam pripravna. Ali ti si odviše galantan... Ako doista misliš, kako govoriš, a ti meni daj svake ne-

djelje 50 forinta, a ja ću to uložiti u štedionicu. Zlatković ne će toga ni osjetiti. A već nakon godine dana to će narasti lijep kapital.

— To su doista čedni zahtjevi, — reče Koruga i maši se rukom u džep i pruži joj stotinjarku. — Evo na, to ti je za prošlu i ovu nedjelju.

Aneta stane Korugu grliti i cjelivati.

Stara mamica je lukava. Čim stane Aneta ljubavne mreže plesti, ona se ukloni u kuhinju, da odanle prisluškuje. — On ju ljubi, neizmjerno ljubi. Ta ljubav nije tlapnja, kako se Aneta boji... Hvala Bogu! Moje molitve su uslišane, moji savjeti urodiše dobrim plodom. Ona ne će više trošiti na raskoš, ona će štediti. On je dobar kano dobar u godini dan; on će davati redovito pripomoć, a ona ulagati u štedionu.

Aneta je pred Korugom na široko razvijala svoje nazore, kako će urediti gospodarstvo i kako će se vladati kano trgovkinja.

— Ne ću se ja poput nekih trgovkinja do deset sati prije podne po krevetu valjati, a služinčad da gospodari po kuhinji i konobi; a poslije podne izadje dama na šetnju, kano da se nje ni najmanje ne tiče onaj glavni posao u dućanu. Moje oko biti će uvijek budno i na oprezu.

— Ni jedan minut ne smije dućan ostati bez nadzora, — reče Koruga, da i on svoje principe razvije.

— Čim ti, Koruga, izadješ, već je moja noga u dućanu.

— A ti ne bi smjela ni da se makneš iz dućana, dok ja nijesam unišao.

— Ni to ne odobravam, da svaki pomoćnik, isti momak, prima novce.

— Novce imade da prima samo trgovac ili trgovkinja. Za to mora da je jedan uvijek nazočan.

— Pače u oči blagdana, kad je navala, treba da su obadvoje u dućanu.

— Ni to nije red, da pomoćnici prije ulaze u dućan, nego li gospodar...

— Kao što ni to, da je o podne za vrijeme objeda trgovina otvorena.

— To je, kažu, radi trafike.

— Trafika ne nosi toliko za mjesec dana, koliko može lakouman momak za ono vrijeme počiniti štete.

— U moj magazin i podrum nikada ne bi smio nijedan pomoćnik ni momak sam ulaziti.

— To i jest uzrokom, što se nahode gdjegodj u zaklonu načete boce liqueura i butelje vina.

— A kada sluga ulazi sam u magazin i u podrum, nahode se i u njegovom krevetu... Jedan drugoga kleveće, rekao bi, da će si medju sobom oči iskopati, a u tom su poslu sporazumni kano vrapci na prosu... A imade i sumnjivih mušterija; imadu mlada gospoda rodjaka, rodjakinja, prijatelja i prijateljica...

— Aneta, tvoji nazori vrlo mi se svidjaju, — reče Koruga i pogladi ju po licu.

Tako stadoše svoje misli ozbiljno i u plemenitoj namjeri raspredati, kano lakoumni gospodari, kada koji od dvoga sluti skoru smrt ili inače propast, pak u dugom, povjerljivom razgovoru stanu stare pogrješke ispravljati i graditi kule bolje budućnosti.

A da ih je gdje u zasjedi slušao gospodar Zlatković, on bi kapu skinuo i do crne se zemlje poklonio; on bi mirne duše povjerio njima dvoma sav svoj dućan i kameno Gromilje.

U dugom razgovoru još poslije objeda prispjelo je vrijeme, da Koruga otidje u kavanu, gdje ga bez sumnje već neustrpljivo čeka onaj trgovac. A Anetu obasja nova nada, kako bi moglo još danas Korugi nješto u kesi zveknuti, pak bi ona mogla već danas unaprijed za treću nedjelju primiti pedesetarku.

Koruga ode odista u kavanu. No slučajno ne nadje trgovca. A zaželio se društva u onoj pustinji, kano da ne vidje čovjeka već stotinu godina. U to mu na susretu tri druga, svaki drugoga zanimanja, ali svi jedne misli. Srknu kave, pak će u gostionu, iz jedne u drugu. Gdje zasjednu, zdravicama začinjaju razgovor, a benefaktoru Korugi u čast svaki ispije i po dvije čaše. Poslije obredaju sve krčme, jer treba da i niži svijet upozna gromiljačkoga „fervaltera", koga neki još ni po imenu ne poznavahu. On, dobre volje, svagdje plaća. Pa kada bilo gluho doba noći i svuda već lokale pozatvorilo, još se svrate u onu jedinu kućicu, što ju fenjer rasvijetljivao.

U praskozorje istom vrati se Koruga k svomu obožavanomu biću. Već cvrkutahu na krovovima laste i ulicama se miče niži svijet. Pekarski momci raznose u koševima pecivo po ulicama, piljarice nose povrće, pak namještaju one stolove na malenoj pijaci, a one tamo opet žemljičke i hljebac. To su sve znanke i susjede Korugine mamice, koja još bezbrižno spava. Radnici se žure na svoj posao. Još nigdje vidjeti seljačeta. Samo se je eto Koruga prije svih ustao, kano da se šeće i željan svježega jutranjega zraka. Pred kućom razgleda svoj budželar, u kojem se još nalaze cijele dvije desetače. Stane, zamisli se, strese glavom, kano da htjede reći: Nije se Koruga jučer rodio — — lako će se snaći u svakoj neprilici, samo neka za čas trene očima i odmori izmučene kosti.

Kada Koruga lupnu u vrata, Aneta se prenu. Kako se je negdje sinoć natovarena pivom legla — ni okrenula se nije.

— Ah, dragi moj! Gdje si ti? Svu noć nijesam ni oka sklopila misleći na tebe.

— Zabrinuta moja zlatoperko! I ja na te mišljah, ali se nijesam mogao otrgnuti od onoga gospodina...

— Ima li nade?

— O da, gotovo je... Naručio je... Obećao mi 100 forinta, samo neka predložim račun na 600 forinta, a on je naručio pločâ za hiljadu forinta.

— Ne taji, dragane! Znadem ja, da ti je nješto zveknulo... Ti znadeš, mili moj, što rekosmo! I malena štednja gradi veliki kapital... A i tvoja će zlatoperka nješto primiti...

Koruga joj dade posljednje dvije desetače. A san ga stao obarati.

— Ti ćeš, dragane, leći...

— Samo do osam sati, onda moram na poštu.

Aneta mu namjesti krevet. Dobre djevojke! Da mu je vjenčana žena, ne bi mogla bolja biti... Koruga turi onu novčarku u nutranji džep. Ne boji se on, da bi mu Aneta izvukla po običaju koju desetaču, ali ne će, da ona sazna, koliko još imade.

Legne obučen i zaspi. Aneta mu pretraži sve vanjske džepove i pokupi ono sitniša.

Odbilo osam sati, ali Aneta ne će da ga budi. Odbilo i devet. Ona sjedne kraj njega i stane mu gladiti rukom čelo i kosu, cjeliva mu lice, igra mu se rukom, — a on kano da je zamro. Uze slamku, pa ga stane lagano golicati po jabučicama lica. On tek mahnu rukom, kano da tjera muhu, pa promrmlja:

— Pusti, Vera!

— Ha! — reče ona, — tako li te budi Zlatkovićka, ti obješenjače!... Na moju dušu, on o njoj sanja! — reče i stane ga dozivati, kano da ga Zlatkovićka zove: — Koruga, zlato moje! Preni se... Zlatković dolazi!...

— Zlatković! — vikne plaho, pa se skoči i pogleda širom.

— Ala, Vera... puna si djetinjskih šala!

— Ala, Vera! — Je l' de, moj dragane! Ti sanjaš na mom krilu o svojoj Veri...

— Baš nijesam.

— Baš jesi.

— Nijesam čuo.

— Ali ja sam čula !... Znadem, da si kod nje noćivao.

— Ne luduj, dušo !

— Da, ne luduj !... Ti nju ljubiš, a preda mnom lukavo tajiš, da joj samo udvaraš...

— Draga moja, kako možeš takova šta i pomisliti ! Udata gospodja, pak još starija od mene... Mani se toga, već mi kaži, koliko je sati?

— Devet je odbilo, — reče pa mu se stane smijati u lice.

— Što se smiješ?

— Zlatković dolazi.

— Ne dozivaj vuka, mogao bi i doći !

— Što se bojiš?

— Uh, na poštu mi je ! Daj mi haljine !

— Ha-ha-ha !

— A nuto, ja sam obučen ! Daj vode, da se umijem.

Aneta mu donese vode. Koruga se umije, uze šešir i spremi se.

— Za jedan sat ću se vratiti.

XIII.

Kada je Koruga došao na poštu, rekoše mu, da nema ništa.

— Ima li novčana doznaka ?

— „Nema".

— Moguće, kakovo pismo ?

— „Ma baš ništa, gospodine !"

— „To je nečuveno ! To je strašno !" — pomisli, pa izadje ljutit na ulicu. Kada je u nedjelju došao u grad, običajno se je postavio u to doba na raspuće sučelice crkvi — i odanle motrio malogradske ljepotice, kako s molitvenim

knjižicama u ruci sitno koracaju u crkvu. I uvijek je osjetio nješto ugodna, što može da uživa slobodnu dokolicu, dok drugi pomoćnici imadu najviše posla u dućanu. No danas ga ne zanima ni taj malogradski svijet. Njegove su misli daleko.

— „Gledaj ti Vere, pak ona to učini ! I u snu sam o njoj snatrio. No ne znam, što ? A ona je patka prisluškivala ... Zlatković dolazi ! — ta me je riječ grozno trgnula iz sna ... Eto našega gazde ! Pošao je valjda u crkvu" — pomisli, opazivši gospodara kuće, gdje su one dvije stanovale.

— Dobro jutro ! Sluga pokoran, gospodine fervalteru ! — stane se stari klanjati.

— Vi ste podranili ! Dobro jutro !

— Moram, moram u crkvu, — odgovori gazda držeći širokokrili mekani šešir u ruci.

Gazda je vjeran tip starih malogradskih purgara. U dugačkom kaputu, što pokriva koljena, zaokrenuta ovratnika platnene bijele košulje, što ga ovio dvaputa tananim crno-svilenim rupcem i zauzlao sprijeda, obrijanih lica i brade, obrezanih brkova ; u jednoj mu ruci omašan molitvenik, tiskan omašnim slovima, a u drugoj plavi poveliki rubac i burmutica.

— Izvolite malo potpraštiti, zdravo je to poslije sna ! — reče gazda, pak pljesne po zaklopcu burmutice.

Koruga zlovoljno pomisli : i taj se brini o mojem snu !

— Da, da, zdravo je to ! — odgovori i prihvati prstima.

— Ja sam vidio čas prije gospodina ..., kada se je prevezao na kalesu. Čini mi se, da je prilika gostioničareva iz velike kavane.

— Gospodina Zlatkovića ! — pomogne mu Koruga i problijedi.

— Jest, gospodina Zlatkovića. Imade lijepo ime, ali mi ipak ne dodje na pamet. Čini mi se, da se je ravno provezao ne navrativši se nikamo.

— A, jest, navraćao se, no samo za časak, u veliku kavanu. Ja sam bio izviješćen žicom, da dolazi. Imademo izvanrednu naručbu, više stotina ploča... I u onoj brzini reče mi, neka otidjem u obližnja mjesta i naručim 30 kola, što će sjutra voziti ploče. Ali je moj gospodar, valjda u veselju, što stiže vrlo velika naručba, zaboravio nješto... A, čudnovato! Samo mi reče: gospodine fervalteru, pogodite i isplatite 30 kola, a zaboravio je...

— Valjda novce dati, — reče stari i nasmije se.

— A sada da idem ponajprije u Gromilje, pak onda istom u selo radi kolâ...

— I večernjica će dotle minuti, — pomogne mu gazda.

— Pa neka mi dade još velike banke, gdje ću promijeniti?

— A trebate li, gospodine, mnogo novaca?

— Dvije stotine bilo bi dosta.

— Ja imadem konjske novce i baš na puno 200 forinta u petačama, ali u srijedu je sajam u Ivanić-gradu... Znadete, sv. Sofija, pak moram da kupim konje.

— Hvala lijepa, dragi gazda, što ste mi ponudili! Možete uvijek pouzdano računati na moje prijateljstvo... A što kažete za sajam, vi ćete svojih 200 forinta imati već sjutra u rukama, ili ako baš želite, još večeras. To mi je milo, što me obvezaste tim, da i ja vama neko prijateljstvo iskažem, ako Bog dade! — stane se Koruga zahvaljivati, kano da su mu već novci u žepu.

— Mladi gospodine! Ja i računam na vaše prijateljstvo. I ja ću vas trebati. Ne kažem ja, da trebam novce večeras ili sjutra, no prekosjutra svakako. To su novci od konjâ za konje, a mi više od konjâ živimo, nego li od zanata ili od gospodarstva.

— Moj gazda, vi možete kod mene lijepih novaca zaslužiti.

— Ja na to i mislim. Sada ću si kupiti krepke konje za svaki rad. Pak zašto ne bi i moji konji vozili ploče!

— Evo vam moje ruke! Vi ste već od danas u računu za svaki dan, svaki drugi dan, kada godj hoćete. Samo natovarite, svakiput služe vaši konji petaču.

— To mi je baš drago... Ja idem u crkvu, a tamo za jednu dobru uru, znadem, da ću vas naći kod gospodje mamice. Ja ću se požuriti i donijeti vam 200 forinta... Gospodinu Zlatkoviću bit će drago, što ste i bez njegove brige posao uredili... Ja se želim još i sa gospodinom upoznati...

— Ruka ruku mije, obraz obadvije...

— Pozvonilo je već... Dok se vratim...

Vrlo je drago Korugi, što se sastaše jednih misli, pak uzdahnu: Hvala Bogu! kano da mu se je sada prvi put svega života sreća nasmijala, i on je sada prvi put iskreno pomislio: — „Eto na, taj stari ludjak, kako je prijazan i susretljiv! Prije mi je ponudio, nego li sam ja zatražio... No i on ima svoj interes... Htio bi voziti ploče, a to se protivi ugovoru s onim glupacima u Gromilju. Pak šta! Jednostavno ću mu vratiti novce i protumačiti, kakav mi imademo ugovor... A on se kruto vara, ako misli, da će sjutra ili u utorak dobiti novce!... Ah, zašto da na to mislim, što prodje dobro, kano da si naručio!... Ali što je to sa Zlatkovićem! Ni njega nijesam naručio, a on ode u Gromilje... Ploče nijesu izvezene, radnici ne dobiše plaće, a ni knez me od neko doba dobro ne gleda... No vlak je stigao... Možda je što stiglo poštom, da me sunce ogrije.“

Opet se navrati u poštu. A na pošti malo preporučeno pismo.

— To je daklem sve. Ona piše...

Otvori, stane čitati iskrivljujući obraz:

„Dragi moj angjele!

Javljam Ti, da je stiglo Zlatkoviću iz Gromilja neko anonimno pismo, da Ti, srce moje, ne plaćaš uredno vozarâ, pak za to da imade na skladištu sila neizvezenih ploča. Samo što nije pobijesnio od ljutine, jedva sam ga utišala. I namah se odlučio, da ide glavom u Gromilje; za to Ti ne mogoh zadovoljiti želji. Ja ću sama doći u Gromilje, čim se Zlatković povrati, da Tebe, moje srce, nadzirem, i ponijeti ću zatraženu svotu sa sobom.

Primi hiljadu vrućih cjelova od Tvoje vjerne (kako milo kažeš)

Veronike."

— Guska! Ti si prava guska! — ukori ju Koruga. Kako sam podigao taj list, mogao sam dići i novce, već me puštaš u neprilici, iz koje me tvoji zagovori lje ne izvukoše, da ne bude našega gazde... Tko bi to anonimno pisao?... Neka mi Zlatković pokaže rukopis — namah ću znati, jerbo u cijelom mjestu samo je jedan čovjek pismen, i to — knez. — To je prvo, što ću Zlatkoviću osjeći, — čekaj, zmaju!... Ona veli: samo što nije pobijesnio! Pa neka je! Nijesu Korugina ušesa rutava, kako je nekad mislio... Neka dodje u Gromilje, pak će vidjeti, kakove Koruga kano fervalter uživa ugodnosti i udobnosti... To ću mu ponajprije reći... Trista mu jada!... A što bi bilo, da se ne prigodi onaj starac? U cijelom gradu ne bi dobio dvije forinte, a kamo li dvije stotine; no i to još nije u žepu... Samo da ta sveta misa hitro mine! Išao bih i sâm u crkvu, da vidim one malogradske patke, kako prebiru usnicama kano kunići, kad djeteljinu žvaču... Ne idem. Mislio bi onaj starac, da tako neustrpljivo na nj čekam... A ne ću ni ovdje da ga baš pred crkvom čekam...

I ode na kraj ulice, odakle će moći vidjeti starca, kada iz crkve izadje. A čini mu se, da je već nedjelju dana

u crkvi. Istom se stane svijet potiskivati kroz crkvena vrata, ali nikako ne može da opazi gazdu. Stari je baš posljednji izašao. Koruga pohiti kući. Ništa ne htjede pripovijedati. Aneta mu donijela gulaš i bocu piva. Koruga jede, pak sve proviruje kroz prozor. Najednom nješto promrmlja, a smiješak radosti obasja mu lica. Opazio je gazdu.

Za njekoliko časaka i eto ga.

— Sluga ponizan !

— Sluga, izvolite sjesti !

— Ja se malo pridržah u crkvi... E, moram. Dao sam gospodinu župniku za jednu svetu misu, da mi Bog dade sreću u srijedu. A da me i dobri Bog čuva ! Znadete, imade opakih ljudi, a u čovjeka novaca...

— Bog dao, bilo sretno ! Baš vam od srca želim, da kupite dobre konje, koji će zaslužiti u Gromilju za godinu dana dvaputa onoliko, koliko će biti vrijedni !

— To je i moja želja, — reče, pa čeka, dok unidjoše mamica i Aneta, kano da i one moraju da znadu za to. Starac stane razmatati rubac:

— Znadete, mladi gospodine !... Čovjek nikada ne zna, kada mu smrkne, hoće li mu osvanuti ; pak je najbolje da vide gospodja mamica i gospodična sestra...

Dok jedan zamot odmota, stane odmatati drugi, a istom u trećem bile su banke.

— Jedna, dvije, tri... dvadeset petača, to je jedna stotina... Molim, izvolite brojiti. To je najbolje, da se novci dvaputa i više broje. To je stotina... Molim vas...

— Jedna stotina, — ponovi Koruga i lagano prebroji banke, jer bi moglo biti starcu zazorno, da ih po trgovački izmeće poput karata.

— Jedna, dvije, tri... dvadeset petača, i to je jedna stotina. Molim lijepo...

Sada je već Koruga znao, što mu je učiniti.

— To je jedna stotina.

— Jedna i jedna to su dvije stotine. Slobodno još jednom prebrojite!

Koruga još jednom prebroji.

— Aha! Vidite, sad je ova sa malom mrljicom zadnja na broju, a prije je bila prva... Bog moj, kako se to okrene! — stane pripovijedati starac, a oči izbulji u banke. Poznaje on svaku ovu petaču, svaki dan je on zavoj triputa odmatao, triputa brojio.

— To su dvije stotine forinta, što ću vam sjutra nefaljeno povratiti.

— Hvala, hvala! Znadem, da su u poštenim rukama... Sluga sam, sluga, gospa mamica i gospodična!

Koruga stavi banke u novčarku i stane dalje jesti. Aneta sjedne do njega i radoznalo ga gleda.

— Što me gledaš, moja zlatoperko?

— Što te gledam? Zagonetno mi je, što ti naš gazda dade novaca. Moj dragi, taj prevrće svaki groš i okrene triputa prije, nego li dade za funt soli...

— Eto gledaj! Dobar je čovjek, pak mi je pozajmio 200 forinta, jer slučajno trebam.

— Nevjerojatno!... Naš gazda ne pozajmljuje novaca...

— Meni je, eto, pozajmio u dobar čas, u nuždi. Još samo njekoliko časova, i moj će me vranac opet ponijeti... Uh, ja sam još ovdje, a moj principal već u Gromilju!

— Onda nema počeka. No prije te još sjećam našega dogovora, kako ćemo štediti, pak čuj!... Uložit ćemo opet dvadeset petača, da budeš dvije nedjelje bez brige...

— To moj novac nije. Pozajmih, da uzmognem radnike podmiriti. Moj obraz više vrijedi, nego što je sto forinta...

— Dao si mi dvadeset, pak priloži barem trideset još, da bude pedeset.

— Ne smijem... Dat ću ti od drugih novaca.

— Kada?

— Prekosjutra.

— Znaj, dragane! Ako ne održiš riječi, onda znadem, da me ne ljubiš... i da si novce drugoj namijenio!

Koruga igraše neustrpljivo koljenima, jer mu je Zlatković na pameti, a opet ne može da se kano za inat trgne.

— Podne zvoni, ja ovdje, a Zlatković u Gromilju!

— Kad je tako, a ti pohiti...

Koruga zajaše konja. Znade on, da ne će stići gospodara, ali ipak pojuri na priječac šumom po debelu hladu, a uvijek na oprezu, da mu ne ostane glava gdje o grani.

U Gromilju zateče radnike na okupu kod kamenoloma, no Zlatkovića ne vidje nigdje. — „Na okupu su, pomisli, jer čekaju na mene... A možda Zlatkovića i nema"...

— Vi čekate neustrpljivo. Morah promijeniti banke...

— Mi smo naplaćeni, — odgovori njihov starješina.

— Tko vam je isplatio?

— Gospodin Zlatković.

— A gdje je gospodin?

— Kod kneza.

— Koliko primiste novaca?

— Ja primih za moju družbu 50 forinta.

Koruga uze knjigu, sračuna i odobri.

— Koliko vi primiste? — upita starješinu druge družbe.

— Ja primih stotinu forinta.

Koruga uze knjigu, pak pokaže prstom:

— A ovo ovdje... ha?... Ovdje piše, da primiste 52 forinta već kano predujam...

— Gospodar nas pitao, koliko smo zaslužili, a ne htjede da računa, već nam zaradu isplati. A mi, gospodine fervalteru, ne primismo predujma u novcu, već u hrani.

— Tako je, kada se gradi račun bez krčmara ! A kamenari odoše u grad... Tko će znati, što su oni primili ?

— Valjada gospodin znade... — reče starješina.

Koruga zovnu onoga prvoga starješinu na stranu.

— Starješina ! Vi ste vrijedan čovjek... povisit ću vam nadnicu.

— E, pak hvala !

— A sada ćete otići do kneza i odvedite mu konja, pak mu kažite, ne kano da njemu samomu govorite, već obojici, knezu i gospodaru, da sam ja došao, da sam promijenio banke, da uzmognem isplatiti radnike, no radnici mi rekoše, da su splaćeni. Kažite, da sam otvorio knjige i uvjerio se, da neki primiše dvostruko novaca, jerbo već prije dobiše predujam. A što primiše kamenari, da ni ne znam, jer otidjoše u grad. Onda kažite, da sam za to i otišao u grad, jerbo nijesam imao sitnih novaca, a običaj je moj, da s radnicima ponajprije čist račun načinim i onda tek do novčića isplatim, i da tako uvijek radim.

— Tako ste uvijek radili.

— Ljudi ne uložiše kaucije, zato im se ne smije dati predujam, već samo od nedjelje do nedjelje, pa i u takvom slučaju bacim koju svotu u nepovrat od svoje plaće...

— Kao ono s onim Posavcem, koji dignu predujam, a za njekoliko je dana u bolnici umro...

— Eto, živo se sjećate !

— Bog će vam naplatiti !

— Kažite, da imade ovdje materijala za kojih 50 kola, a da seljaci ne će voziti, već odgadjaju : sjutra ćemo, prekosjutra, a jedan drugomu radi za plaću. A kad im je nužno za sol, za porez itd., onda traže predujam, pak opet obećavaju. Za to sam se morao pobrinuti u drugom selu za kola... To vi sve lijepo ispovjedite gospodinu, kano da vas pita, ako i ne pita. Neka znade...

*

XIV.

Starješina odvede konja uzanom putanjom preko livada u selo, što se razmaklo kao na više zaselaka po uvalama, obroncima i vrsima brdinâ. Tamo na vrhu, gdje je najviše kućâ u skupu, a nema ih više već desetak, kuća je seoskoga kneza. Dvorište mu na otvorenom zaravanku, a pred kućom golema kruška. Pod kruškom imade omalen stô pokriven šarenicom. Za stolom sjedi knez, a naproti njemu Zlatković. Pred njima je na stolu butelja vina. Domaćica je upravo donijela prženih jaja sa suhom butinom.

Zlatkoviću bijaše milo ovako sjesti sa seljakom pod vedrim nebom i podijeliti s njim, što bi sa sobom donio — i ono, što je vrijedna domaćica pripravila. Uvijek mu volja, da se porazgovori o seljačkim prilikama. On upućuje seljaka i pripovijeda mu, kako drugdje seljaci rade, pak im posao napreduje; a nikada ne kaže: „Vi dobro ne radite, ne znate ili ne ćete, lijeni ste i nemarni — — —“ A seljak se dosjeti, da je i on isto vidio kano vojnik, ili na putu u tudjem mjestu, pa nikada poslije na to ni pomislio nije. Za to ga ljudi vole. I srce će mu svoje otvoriti, što ne bi drugomu kaputašu.

U to starješina dovede osedlana konja na knežev dvor.

— Evo, kneže, konja... Gospodin fervalter je došao.

— Zar dodje ono magare? — upita Zlatković smrknuto. A starješina, kao da ni čuo nije, stane pripovijedati kano iz svoga srca i duše sve ono, što mu Koruga u usta natrpao.

— Kažite vi njemu, da odmah ovamo dodje! — zapovjedi Zlatković i ponudi ga čašom vina.

— A komu da kažem? — upita starješina.

— Vašemu gospodinu fervalteru.

— E da, znadem. Kazat ću.

Zlatković namah shvati, da ovi ljudi ne znadu, što je to „on“ i „njega“, već „gospodin fervalter“, pak po-

misli, da ni to nije loše, kada bi bilo njegovo gospodstvo neporočno.

Kada se starješina vratio, Koruga jedva dočeka, pa ga upita:

— No, starješina, jeste li predali konja? ... Je li gospodin ondje?

— Jest, gospodin Zlatković je ondje i ponudio me čašom vina.

— Pak što reče?

— Pitao me je namah, da li dodje ono ... vaš gospodin fervalter, pa onda kaže: „Kažite gospodinu fervalteru, da izvoli namah ovamo doći". I onda me ponudio čašom vina! Baš me je ugrijalo.

— Vi nijeste navikli tomu vinu; ali mi obikosmo. Mi obično pijemo kod kuće samo graševinu. Nas dvojica, ja i gazda, zasjednemo u večer, pa do pola noći ispraznimo onakih desetak boca! ...

— Vidim ja, kako gospodin Zlatković sjedi sa knezomseljačinom, pak piju i razgovaraju se, a što ne će s vama!

— Ne će baš toliko sa svakim, ali ja i on, mi smo kano rodjaci.

— Gospoda se medju sobom znadu .... A mi, kad se napijemo, izbroj jedan drugome mane, ... a Boga mi, i uhvatimo se! ... A vi se bijete jezikom, a ne batinama ...

— Da, drugi su naši računi. Da ja svomu gospodaru kažem lopov i magarac, on se pričini, kano da ni čuo nije ... A i on plane, ... no, no ... znademo se i mi uhvatiti, pak opet čašom vina sve utrnemo ... Ne smije se on meni zamjeriti. Trèba me. Nije on toliko učio, koliko ja, pa mi je zato i povjerio ovaj veliki posao ... Danas mi se je zamjerio ... Što me pretiče, kano da svijet umire od gladi! Tamo im baca bez računa novce, a to je moja briga! Znajte, starješina, ljut sam ... Čut ćete, da će od nas jedan ščepati drugomu kapu ...

To Koruga izgovori nješto jačim glasom, kano da nije siguran, da se ne bi još danas što izvalilo, pa neka sva prostota u Gromilju misli onako, kako taj starješina misli i tumači.

— E, sada idem. Baš se neka načeka. Ponijet ću i knjigu, da mu ju potkučim, neka vidi, na što je on izbacio novce.

Koruga ponese knjigu, da se opravda, ako je moguće. A starješina gleda za njim, pa reče: — Nijesam se ni ja jučer rodio, moj gospodine! Vrndati ćeš i ti, kao lovačko pseto, kad je izjelo zečje bubrege, a kad ga lovac zove, repinom igra, gmiže, cvili...

Koruga koracaše smjelo. No kada se stao primicati k oboru i ugledao Zlatkovića, gdje maše rukama i nješto tumači knezu, a domaćica i Franjica na blizu stoje i ozbiljna lica slušaju, tada mu se stadoše i misli otimati; uvjeren je, da o njem razgovaraju. Spreman je, da odvažno dočeka ono jedno pitanje i okosit pogled, što presijeca srce.

— Ha, gromiljačka lola, jesi li jednom došao!

To bijaše prvi pozdrav, a domaćica i Franjica se povuku u kuću.

— Gospodine Zlatkoviću! Evo knjige, to su računi... Molim, — reče Koruga, pak mu potkuči knjigu.

— To su računi, je l' de? — upita Zlatković, pak prihvati onu knjigu u krutim koricama i udari njom o zemlju. Koruga odskoči.

— Molim, gospodine Zlatkoviću!... Molim, izvolite...

— Izvolite... da, gospodine fervalteru! — reče Zlatković. — Ovako ću lupiti tobom o crnu ovu poštenu zemlju, — ražesti se Zlatković, ali ga ipak pusti. Koruga se povuče od stola. Knez sjedi oborenih očiju, žali ga, ali se opet osmjehnu, kada vidje gospodina fervaltera postidjena.

— Ti ostavi ljude, da tobože banke promijeniš? A zašto nijesi dao knezu, pak bi on otišao i promijenio?

— Pak da, gospodine Koruga, vi možete uvijek meni povjeriti takav posao. A nemojte mnogo vjerovati ni radnicima! Njima je drago, ako ostanu sami, pak dangube... Znadem, vi im htjedoste dobro, a oni će govoriti na vas pred gospodinom i preda mnom, a pred vama će opet na nas.

Zgodnim riječima knez ublaži Zlatkovića, a priskoči u pomoć i Korugi.

— Gospodine Zlatkoviću! Naši su ljudi ovdje nezahvalni. Mislio sam, da treba vozare nješto oštrije uzeti na oko, pak odoh, da se ogledam za stranima...

— Svaku takovu promjenu moram da ja prije znadem i odobrim. Pak da materijal još leži nedjelju dana, dok si narod obavi neuklonive poljske poslove, za to ne bi posao propao.

— Gospodine Zlatkoviću! Otsele ću svaku stvar vama saopćiti, kako vi želite...

Zlatković mahnu rukom. Koruga razumije taj znak, da mu se je maknuti s očiju, pa ode put kamenoloma. Došav u baraku, sjedne, zapali cigaru i stane misliti. Uvjeren je, da je sve, što je dosada uradio, bilo umjestno, zgodno i uspješno, i da njegov Zlatković desetak noći promišljava i snuje, tako ne bi nikada uradio. — „Ona nezgodica, što me danas stigla, da stiže Zlatkovića, on bi poludio. Ali Koruga nadje za čas pomoći u onoga purgara... Novaca mu ne ću vratiti, barem ne ću tako skoro... Vraćat ću mu u malim obrocima, da ne će moći kupiti konja... No ona sramota na kneževom oboru!... Drugi bi na mome mjestu proburazio onakovoga gospodara; ali to ne bi bilo pametno... Bez sumnje bi i Zlatković počinio najveću ludost, da me je s mjesta otpustio... No tko je ono anonimno pismo pisao?..."

U tim mislima zateče ga neko seljače, a Koruga, čim ga opazi, namah je slutio, u kojem poslu dolazi.

— Gospodine fervalteru, zove vas gospodin.

— Kaži ti njemu, da će fervalter doći, bude li imao kada, jerbo imade sada prečega posla... Stani! Kaži mu, ako je on pijan, da nije fervalter; a ja nemam volje, da se s pijanim čovjekom svadjam i čupam...

— To vi njemu sami kažite.

— E, vidi se, da si pametan. Zašto da te bije pijan čovjek? Samo kaži, da si mi rekao, pak će ti još dati na duhan.

Momak ode, a Koruga, zadovoljan, što je uvjerio momka, da je Zlatković pijan, podje do kneza. Zlatkovića nadje sa knezom za stolom, kako ih je ostavio, kod čaše vina. Knezu se već zapališe uši; ali Zlatković kao da ni pio nije.

Koruga se sustavi na njekoliko koračaja, pak pogleda lukavo gospodara.

Zlatković ga zovnu k stolu i ponudi ga pićem i hranom.

— Koruga! Ozbiljno ti kažem, da se prihvatiš rada u tom Gromilju.

— Gospodine Zlatkoviću, ja sam gotovo zaljubljen u taj idiličan život!

— Za to ja tebe ne pitam. Ja sam te poslao ovamo, da me zastupaš i paziš na moj posao ovdje, a ne da se skićeš po gradu.

— Za Boga, morao sam da promijenim... Evo, izvolite! — i pokaže novce.

— Onu svotu, što sam ja preplatio onomu starješini, buduće nedjelje sustegni. Ove dvije stotine ostat će kod tebe. Za koji dan će doći gospodja napolje, i onda ćeš njoj od subote do subote račun polagati.

Dok je Zlatković odredjivao Korugi, što imade činiti, često ga pita, da li je razumio, a Koruga mora svakiput

da odloži nož i viljušku, pak odgovori: „Jest, razumio sam, gospodine Zlatkoviću!"

U to se približe dva seljaka, skinuvši šešire.

— Dobar dan i dobro nam došao, gospodine!

— Dobar dan! — odgovori Zlatković, a knez mu prišapne:

— To su Mihajlo Zarić i Niko Okotić.

— Ja sam dobio vaše pismo, — reče Zlatković.

— U zdravlju vas zateklo! — odgovore, a Koruga ih mrko pogleda: u njima gleda pisce onoga anonimnoga pisma.

— Gospodine! Mi smo donijeli gruntovne izvatke našega posjeda, da se osvjedočite, kako je sve čisto i, hvala Bogu, prilika, da imademo na čemu živjeti, a nadje se u nas i pokretnog imetka, samo nam slabo vozno blago.

— Vidim. Ja sam već pomogao dvojici, premda nije običaj nas trgovaca, da dijelimo zajmove, jer mi ulažemo našu gotovinu u trgovinu. No kako je ovo moje poduzeće svezano s vama i s vašim selom, neka bude! Poslat ću vam svakomu 200 forinta, a vi ćete mi izdati zadužnice i obvezati se, da ćete taj dug odslužiti voznim blagom za godinu dana.

— Gospodine, hvala vam! Bit će u redu i od naše strane!

Zlatković ponudi ljude čašom vina i oni se veseli udalje.

Sada istom vidi Koruga, da se je prevario, i da ta dvojica nijesu pisci onoga pisma.

— Koruga! Kako već odredih, Gromiljčane imadeš pozivati redom na vožnju; pa kada se svi obrede, onda istom opet od početka. A svaki imade pravo da bira mjesto sebe, kada dodje na nj red, a on je zapriječen. A zamjenici nijesu nipošto za to lišeni svoga prava, kada na njih red dodje... Jesi li me razumio?

— Jesam, gospodine Zlatkoviću !

Korugi je ta ponovna i desetak puta već obnovljena zapovijed vrlo nemila. Cijelo čislo opomenâ i zapovijedî naniže mu još Zlatković prije odlaska svoga, a sve pred knezom i uz pripomenak : „Znadeš !“ A s toga „znadeš“ već mu se žare ušesa . . .

XV.

Kada se je Zlatković povratio, stane pripovijedati Veri neurednosti Korugine.

— Moj Čedomile ! Opažam na žalost, da si postao od nedavna nekako surov prama družini, a tu surovost prenosiš i u kuću. Za ime Božje, zar ti zaboravljaš, iz kakove sam ja kuće?

— Draga Vera ! Zar smijem dozvoliti momcima, neka rade, što ih je volja?

— To je tvoja stvar, pa neka si oštar . . . Opominjaj, ali ne ponavljaj jednu te istu nezgodicu po stotinu puta.

— Meni je poznato, da je ono pismo, što stiže iz Gromilja, bilo prvo one vrsti.

— A smije li pravedan čovjek da dade važnost takove vrsti pismu?

— Ni ja ne dadoh. Ali me je ono pismo upozorilo, pak odoh, da se osvjedočim.

— Koruga je sin tvoga dobroga prijatelja, pak ti je i dužnost, da ga opominješ i na dobro putiš. No treba da imadeš na umu njegovu vrlo živahnu narav, pak da se baš na kojekakove trice i ne obazireš . . . Ja mislim posve drugo, naime tvoje držanje prama meni, i to svakiput, kada se vratiš iz Gromilja. Nekako si suviše ozbiljan, kano da misliš despotično vladati u kući. Hladan si . . . Da ti pravo kažem, opažam, kano da ti neko drugo obožavano biće osvaja srce . . .

— Daklem ti si ljubomorna !

— Imam razloga... Kada se godj vratiš iz Gromilja, a ti stoputa pripovijedaš o knezu i njegovoj kćeri...

— Ah, Vera, Vera! Kako možeš i pomisliti, da bi mene mogla seljačka djevojka zamamiti?

— No za gradske djevojke slobodno mislim...

— Isto kano i za seoske.

— Tobože! A kad tamo ideš, onda se spremaš kano u rod. Pun paket pripraviš delikatesa: „To ću dati knezu. Pošten je čovjek, naklon mi je". Kano da je seljaku do poslastica... Zašto ne kažeš: To ću dati kneževoj kćeri?

— Pak što je kneževa kći, nego li seljanka! Valjada i njoj nije do poslastica... Ja doduše ne nosih nikada poslastica! Kobasice, sir, šunka, vino, hljeba, to nijesu poslastice. I kad dodjem u Gromilje u kneževu kuću kano gost, zašto da i ja njega i njegovu porodicu ne pogostim onim, česa on nema ili si ne zna onako pripraviti?

— Čedomile! Tvoje sumnjivo živovanje javlja se i u kući neobičnim znacima: dodješ li kući, odlaziš li, sjedneš li na samo sa mnom, i ako je tko strani u kući. Mi žene dobro znademo, da u muškaraca, koji se žene u tvojim godinama, nema one nježnosti, žara i ljubavi, pa da im žene u njihovoj zamrloj okolini, u prevršenoj prostodušnosti, u onoj — skoro bih rekla — staračkoj tromosti na očigled ginu, venu i obamiru... A to vas veseli i rado se hvalite, kako vam mlada žena ne mari više za zabave ni šetnje...

— A kada sam se ja tako hvalio i pred kim?

— O, čula sam! Čula sam, kako si se izrazio pred svojim prijateljima, da ja ne marim više za modne novotarije, da mi nije ni do živahna razgovora sa gospodom, ni do kakovih zabava, već da sam postala ozbiljna kućanica, kojoj su svetinja ona četiri ćoška kuće i uzgoj djeteta...

— Tim sam te htio uzvisiti, jer shvaćaš svoj položaj kano udata žena, razborita kućanica i majka, što i jest pravo odredjenje žene.

— Ha-ha-ha ! To je dakle odredjenje ! Po tvom nazoru ne bi se udata gospodja smjela pokazati ni na šetnji, u kazalištu, na koncertu... baš kano seljanka, već samo dok je djevojka ! Ali ti bi mario poći na zabave, gdje će biti gospodje i djevojke... Znao bi im i udvarati... A da tvojoj Veri stanu mlada gospoda udvoravati, to bi naravno već bilo izvan granica pristojnosti... Molim te, ta vidjela sam te u dućanu — —

— Ne smažem riječi, da ti odgovorim. Ti sebi utvaraš samo, da si ogradjena nekim kitajskim zidom, ali ja te ne ogradih nikada ! Jesam li se ikada usprotivio tvojoj želji? Toliko puta sam ti rekao : eno objaviše nam, poziv je na stolu, bit će zabava, hajdemo i mi ! A ti se pričini, kano da ti imade već pô stoljeća, pak si mi odgovorila : „Ti idi, a ja ne idem ! Moj Vlatko nadomješta meni sve zabave, njegova ova košarica milija mi, nego li raskošna dvorana". A da ja sâm idem, Bože sačuvaj ! Ostah radje kod kuće, samo sam priposlao trostruki prinos u onu plemenitu svrhu.

— Ako ti rekoh, da ideš, a ti nijesi išao, onda nijesi meni po volji učinio. A to bi mi baš godilo, da ti ideš, pak da mi poslije pripovijedaš, kako je tamo bilo... Da, da ti si preozbiljan ! Gdje bi ti upamtio one toalete i kojekakove sitnice !... Bože moj, kako se čovjek mijenja, pak postane ozbiljan... Ha-ha ! ozbiljan !... A kada se vratiš sa Gromilja, puna ti usta pripovijedanja. Da umiješ slikati, slikao bi onu nošnju, u svakom šavu nalaziš nješto narodno, hrvatsko...

Zlatković je dobričina. On ne će nikada da radi Verinih bockalica plane. On nazrijeva u njenoj duši neku

strašnu sumnju, da se slaba žena bori iz prevelike ljubavi prema njemu. Za to ju miri:

— Draga Vero! Ne udaraj tako na mene, jerbo sam nevin, Bog mi je svjedok! Ni pomislio nijesam na to, to i ti znadeš, ali samo tako govoriš... Ta svoje sam srce privezao za tvoje, pak želim da nam i duše jednako misle. Pusti takove puste i griješne misli! Još nijesi nikada mogla opaziti tragom moga života ni znakova, da se ogriješih, a niti najzlobnija duša ne mogaše me oklevetati. Ja ti rado praštam sve, što mi nevinomu dobaci, samo nemoj nikada više! Nemoj, molim te, jerbo to boli...

— I ja tebe ljubim isto tako iskreno i čvrsto. Mislim, da nijesi nikada mogao zamijetiti ništa; ali u tvom — na prosto rečeno — surovom ponašanju, kojim traktiraš družinu, opažam oštricu tvoga srca, kojom se ne žacaš da i moje srce raniš, da zadaš mojoj ljubavi smrtni udarac.

— Sumnja je tvoja neosnovana. Slijedi moje stope, dokle i kamo te volja, svagdje i u svako doba, pak stupiš li mi gdje na sramotan slijed, evo me! Ja ću sam sebi suditi...

— Ti bi se ubio, zar ne?

— Da, sam bih kaznio svoju zabludu, premda sam uvjeren, da nikada ne ću posrnuti.

— Pak ti kažeš, da me vjerno i iskreno ljubiš, a prijetiš se samoubijstvom! Ti ne bi žalio u crno zaviti svoju ženu, ostaviti krvno obilježje uspomeni našega bračnoga života svojoj ženi i jedincu svomu...

— Vera! Ne rekoh, da ću se ubiti, već da bih sam sebi doista tako sudio, kada bi se ogriješio i pao u zabludu, kojom me ti neprestano okrivljuješ. A to se ipak nikada dogoditi ne će. Ali te molim i zaklinjem, okani se toga ljubomora! Ničija ljepota neka te ne smućuje. Za mene si ti jedina, koju obožavam i u kojoj nadjoh svoju sreću i sretnu budućnost. Ti si mi uvijek najljepša, jer ja ne

obožavam istom spoljašnot, već i dušu i srce tvoje i svaku tvoju lijepu misao.

— Moj Čedomile ! Divno li se umiješ zaklanjati ! . . .

— Opet zalaziš, Vero ! . . .

Na hodniku se čuju stope.

— Gospodin Feliks dolazi, poznajem ga po koraku, — primijeti Vera.

Monika bijaše sve vrijeme njihove prepirke sa Vlatkom u drugoj sobi zatvorenih vrata. Na sve moguće načine ušutkivaše maloga, kako bi mogla čuti svaku riječ, a često je i uho prislonila na vrata. Uzdahnula je često od snebivanja i prizvala ime Isusovo. — „Nesretnice ! A on jadnik ne vidi tvoje himbe . . . Oh, da znade ! . . . Ubogo dijete, kakvu majku imadeš ! . . . Samo da nas sa sobom ne povede, da ne gledam ono vjerolomstvo".

— Monika ! — zovne ju Vera nakon podužega razgovora s Feliksom i mužem. Monika unidje. — Monika ! Pripravite sve potrebito za Vlatka. Sjutra ćemo na ladanje, pa ako ostane lijepo vrijeme, i mi ćemo tamo ostati koji tjedan.

— Samo, ako mi je dozvoljeno, imala bih nješto primijetiti . . . Čini mi se ipak još prehladno za dijete . . . U gorskom kraju bit će o podne hladnije, nego li ovdje u zoru.

— A što vam na um pade ! Što kažeš ti, Čedomile ?

— Pravo imade Monika.

— Znadete, milostiva ! Čim mi rekoste, da će mali na ladanje, stade mi se vraćati u pamet čudnovata sanja neke noći . . . Sanjala sam, da sam cvijeće brala i u vijenac plela, pa kad spletoh vijenac, sama sam sebi govorila : ponijet ću ga, da njime okitim kolijevku nad uzglavljem Vlatku ; kad se probudi, da se mali veseli vijencu i cvijeću I ponesoh ga, ali ne nadjoh Vlatka u kolijevci . . .

— Što ta sanja znači? — upita Vera.

Čedomil i Feliks vrlo bojažljivo poprate pitanje Verino.

— Mislim, da je bolje, da dijete ostane kod kuće. A možete ga s pouzdanjem povjeriti meni.

— Što mislite, vi gospodo? — upita Vera.

— Ja mislim, da Monika pravo govori, — odgovori Čedomil.

— I ja — pridruži se Feliks.

— Milostiva! Ja ću vam redovito svaki dan pisati i javiti, kako je Vlatko, — obeća joj Monika i uzdahne u sebi: — „Hvala Bogu, šta sam ju nagovorila!"

Kada je Monika izašla, primijeti Feliks:

— No, gospodo, zar nije ta vaša samostanka puna proročanskoga duha?

— Bog znade, nije li u toj stvari prorokinja, — reče Čedomil.

— Samo pazite, gospodine Zlatkoviću! Nije to čeljade baš vanredne ljepote, ali imade nješto u nje, što je vrijedno štovanja...

— U muškaraca prostrana srca ono, što je vrijedno štovanja, dostojno je i ljubavi, — uštine ga Vera.

Zlatković ju sažalno pogleda.

Monika je i tu gorku Verinu u drugoj sobi čula i razumjela, pa ju to tako ozlovolji, da joj nije do djeteta, ostavila bi namah kuću.

— Ova djevojka krije nješta tajinstvena u svojoj duši, — počne Feliks. — Dvadeset godina samotovanja medju samostanskim zidinama, pak opet u valovima svjetskoga mora... to je sve tajinstveno... A da ju pitam, jedva bi bilo uputno.

— Pače suvišno i uzaludno, gospodine Felikse. Ja sam to pokušala, ali bez uspjeha. Rekla mi je samo, da nema veće slasti, nego u molitvama sprovadjati dane života; pobožna razmišljanja, to su već rajske zabave na ovom svijetu, a molitve su na tim zabavama rajske dru-

garice, što srce razgovaraju o snivanom blaženstvu, koje čeka dušu poslije smrti. Molim vas, gospodo, kakove su to iluzije jedne zanesene ženskinje!

— Molim, to nijesu iluzije! — reče Feliks. — To su sveta načela, to su najskupocjeniji dragulji, pred kojima tamne i oni na kraljevskoj kruni.

— Dopuštam. Možda to i jest uzrokom, što nas od kolijevke nisu vezali uz takova uporišta, da danas teško odolijevamo buri života, u neznatnom prijelomu ustanovljenoga poretka planemo gnjevom... kano moj dragi Čedomil, pak onda skida s nebesa sunce i mjesec... Ali mi je milo, što moj Vlatko imade takovu pjestinju, na koju se mogu s potpunim pouzdanjem osloniti... A da će njezin način uzgajanja utjecati na dijete toliko, da bi u njezinim godinama i moj Vlatko utekao u manastir, toga se ne bojim, jer nije od takvoga oca, — uštipne Vera ijetko.

Ali gorčije udari u srce Moniku, koja je svaku riječ čula i razumjela.

XVI.

Već punih četrnaest dana boravi Vera u Gromilju bezbrižan život. Da je kod kuće sve u redu, to je sigurna, kano da se nalazi u neposrednoj blizini i svojim očima sve gleda. Prije odlaska podijelila je stotinu opomena Sofiji, kako se imade vladati, premda to bijahu teška pravila, kojih se ni ona sama ne običavaše držati.

Još prije njezinog odlaska nasta osobita promjena kućnog običaja i reda. Nješto posredovanjem prijatelja Feliksa, a nješto staroga pukovnika bude Monika sa dadilje uzvišena na čast guvernante. I Vera je drage volje na to pristala. A to svakako i ljepše zvoni, ako se kaže, da Zlatkovićka imade u kući „guvernantu". Monika je do sada jela sama kod svoga stolića u drugoj sobi, a od sada odrediše, da će ona jesti s njima. No tu ponudu ona

odbi s razlogâ, kojima ne bijahu ni pukovnik niti Čedomil zadovoljni, ali zadovoljiše Veru. Ipak odlučiše, da će odsele Moniku zvati „gospodičnom“. A Sofija se imala toga pravila držati pod prijetnjom otpusta.

Vera je na rastanku uputila Zlatkovića na staze, kojima se sama uvijek ugibala, te ga je vanrednim tonom upozorila na zablude, kojima se ona nikada nije uklanjala.

Već treći dan, kako je boravila u Gromilju, stiže od Monike prvo pismo, a poslije redovito svaki dan stizahu ta pisma, po shvaćanju Verinom puke tlapnje.

Vera je već bila nedjelju dana u Gromilju; no još se nije razgledala po ubavoj okolini, jedino što se zanimala, da vidi kneževu Franjicu. Dvaput je kneza sa Korugom posjetila i ponesla neke milošte sa sobom. Htjede se uvjeriti, da li Koruga daje dostojno štovanje toj djevojci. No Koruga se tako ukočio, da mu je ona sama rekla, neka bude nješto prijazniji prama djevojci, koja je učinila vrlo ugodan utisak na Veru. U prvi mah joj se pričini, da nije vidjela nikada ljepšega ženskoga bića; pa koliko joj zavidjela, toliko je žalila, što taj cvijetak ne resi kakove boljarske dvore, već cvate u onoj seljačkoj kolibi i u blizini njenog angjelka. Za to je zabranila Korugi, da se intimno druži sa seljacima i njihovim obiteljima, pa dakako i s kneževima. Njoj, reče, nije milo, da ju seljanke uznemiruju svojim pohodima i priprostim razgovorima.

Koruga već nedjelju dana ne mogaše da bar jednom pohodi svoju mamicu i sestru Anetu.

Da ne bude nužnih posala, što je morao Koruga osobno obaviti, Vera ga ne bi nikada nagovorila, da ide u grad i tamo se malo u društvu pozabavi, pak da je baš znala, da mu tamo mati i sestra borave, toga ona ne bi učinila. A kada je i morao ići, onda naručiše iz grada kales i zajedno se odvezoše na kolodvor ne svraćajući se ni u gostionu

ni u ničiju kuću. A Korugi donašahu vozari dan u dan pisma kratka sadržaja: „Promašio sam vašar, konja nijesam kupio, molim Vas pokorno dodjite, pomozite mi". A u drugom pismu opet stoji: „Moje srce! Ne zaboravi na nas; mi već trošimo gotovinu. Hoće li skoro ona vještica otputovati!" i tako dalje.

Prošla već i treća nedjelja i već je dodijalo Koruginoj svojadi i kuće gospodaru, — a Bog znade, nije li i samomu Korugi.

— Za Boga, mamice! To ne može tako dugo trajati, — stane Aneta navraćati staru. — Mi trošimo gotovinu. Koruga ne smije ovamo, a i taj naš kuće gospodar već nam dodija. Bog znade, ne misli li ona dama tamo i zimu zimovati?... Mi smo prisiljene nješto učiniti, mamice. Za nas ovdje nema opstanka!... Hajde, dozovi gazdu, ja sam se domislila...

Stara zovne gazdu. Gazda dodje, a Aneta mu ponudi stolac.

— No, gazda, jeste li bili gdje sa bratom?

— Joj, što me samo pitate! Već sam pobijelio kano ovan od puste brige. Vidio sam ga, kad se vozi sa milostivom, ali ne mogu da ga na cesti napanem. Istina, jednom mi se je naklonio i rukom mi mahnuo: „Zdravo, gazda, naskoro ćemo se vidjeti!" A konji odjurili. Razumijeva se, milostiva se ogledala na mene i nješto pitala gospodina brata. A on joj valjda pripovijedao, da imadem dobiti 200 forinta.

— „E, da ne bi!" — pomisli Aneta.

— Ali to meni, draga gospodično, nije dosta! A da tamo idem, mogao bih ga uvrijediti...

— Znadete, gazda, ja sam, hvala Bogu, primljena u jednu grofovsku kuću u njemačkom Gracu za učiteljicu. Svojim dohocima moći ću uzdržavati i sebe i mamu, pak poslao nam brat išta ili ništa. Pak znadete, gazda, mi

ćemo već sjutra otputovati. Vi se za to ne ljutite! Nama je u vašoj kući vrlo lijepo... Vi se nemojte ljutiti, što vam nijesmo po propisu stana otkazali...

— Ah, da nijeste nikada moje kuće ni poznavali, ne bih ja danas kukao za svojih dvijesta forinta!

— Mi smo vama stanarinu potpuno podmirile, pače još bi mogle i njekoliko dana duže ostati.

— To se razumijeva, da ne ćete za tih njekoliko groša svoju službu odgoditi ....

— Daklem nema nikakovih zapreka....

— Ali mojih 200 forinta, za Boga miloga!

— To nas ne veže, dragi gazda! Brat je uložio te novce u gospodarov posao.... On će vam platiti, pak da je baš toliko hiljada!

— Znadete, gospodična, ja ću poslije podne sam otići u Gromilje.

— Ali što ćete tamo? Gospodina Zlatkovića nema u Gromilju.

— Ali je milostiva tamo.

— Ona je došla samo da promijeni zrak. Ona je bolježljiva... Uh! Ona ne će ni čuti o kakvom poslu. Nego znate, ja ću vas svjetovati, a vi mene slušajte. Čujte! Napišite pismo i pošaljite gospodinu Zlatkoviću, i to još sjutra.

— A što ću mu napisati, kad ja njega i ne poznajem, niti on mene!

— Ja ću vam napisati.

— Tako već, gospodično! Vi ste učiteljica, vi to razumijete...

— Evo ovako! Ja pišem — —

Aneta uze papir i sama sebi u pero govori: Štovani gospodine Zlatkoviću!

— Napišite, molim vas, „Milostivi gospodine!" — upane joj gazda u riječ.

*

— Ne, gazda ! To bi izgledalo, kano da vi ne tražite svoje, već neku milost. . . .

— Pak što je, nego milost, ako se nalazim u škripcu !

— Već prodjoše tri nedjelje, — nastavi Aneta, — kako sam ja dao gospodinu fervalteru 200 forinta, kada ste mu vi zaboravili dati putujući u Gromilje.

— Bila je baš nedjelja, molim vas, napišite — upane joj opet u riječ.

— Gospodin fervalter još mi nije do dana današnjega vratio novce, a niti mi vi, štovani gospodine, niste poslali. Ja trebam nužno konje, pak sam pripravan, kako sam se obvezao, da ću redovito voziti ploče, i bit ćete zadovoljniji, nego sa onim Gromiljčanima, koji samo onda idu na posao, kada je lijepo vrijeme i nemaju svoga posla. Molim vas, pošaljite mi namah mojih 200 forinta. Bez svake zamjere, jer svaki svoje traži, a ja sam vama učinio lijepo prijateljstvo.

— I kakovo ! Dao sam mu moje življenje — upade stari.

— I opet ću vam drage volje pozajmiti, kada dodje gospodin fervalter u nepriliku. . . .

— Tako, tako . . . to je pošteno ! Da ne bi čovjek mislio, da sam se baš previše razljutio, — nadoveže gazda.

— Sa štovanjem. Grga Golub, postolarski majstor i gradjanin.

— Kuće broj 20 . . . Napišite, gospodično !

— Kuće broj 20 . . . Zar nije tako dobro?

— Kada ne može drugačije, onda mora tako biti, pak mislim, da za to nema zamjere. . .

— Ni najmanje. Ovo pismo odnesite sjutra na poštu, pak ćete vidjeti, da ćete za dva tri dana dobiti novce.

Kada je gazda otišao, opomenu stara Anetu :

— Aneta, ne valja ti posao ! Zlatković će platiti gazdi, ali bi mogao Korugu protjerati. To su strašne stvari !

— Neka su ! Radi kakove malenkosti ne bi ga Zlatković ni makao iz Gromilja. A protjerati ga ne će, imade on dobro zaledje. Znadem, da će Zlatković namah maknuti Korugu i privezati ga za tezgu u dućanu, a nama će opet lijepo biti !

Dok se Aneta sa starom ukrcala u onaj kočevarski kolibarak, već je Zlatković imao pismo. Zateklo ga upravo kod objeda. Dvaputa pročita pismo i škrine zubima.

Uze pero i napiše brzojavku Koruginom ocu u Pančevo :

„Prijatelju, dodji nefaljeno po svoga sina, jer ga ne ću ni jedne minute više držati. Osramotio me i učinio prijevaru za 200 forinta. Tvoj pobratim Zlatković".

— Kakovih 200 forinta, grom i Gromilje ! To bijaše one kobne nedjelje. Gledaj ti, kako me prevari ! On je valjda novce negdje prokartao i onda u moje ime od toga siromaška pozajmio. Obvezao mu se je, da će voziti ploče, ne mareći za moj ugovor... A taj stari ludjak nije znao Veri pisati, pak bi ona to izravnala. Ona bi ga smjesta otjerala odanle... Ali neka ! Bolje je tako. Barem znadem, komu sam povjerio onoliki posao.... Oh, kada pomislim na svoje dijete, na svoga Vlatka... Hvala dragomu Bogu, da se našlo ono vrijedno i pobožno čeljade Monika !

Od onoga trena ne okusi Zlatković ni mrve hrane. No ispio je čašu za čašom, kano da tim hoće da utiša gnjev. Nije njemu do onih 200 forinta ; to će naknaditi Korugin otac, ali mu je do svoga obraza.

Zlatković živo koracaše od kraj do kraj sobe, zamišljen, čas ćuteći, pa onda opet stane resko govoriti, psovati i kleti, pa opet natoči čašu vina i do dna ispije, kad mu najednom stiže brzojavka.

— Ta je bez sumnje od Paje iz Pančeva ! — Otvori i stane čitati :

„Prijatelju, poštom slijedi 200 forinta. Poslovi mi priječe da dodjem. Najoštrijom disciplinom zauzdaj onoga nevaljanca, koji mi izbi san s očiju. Tko imade djecu — imade radost i žalost. Sve uravnaj, kako bi sa rodjenim svojim djetetom. Pozdravlja Pajo".

Zlatković pročita, uspravi se i zamisli: „Tko imade djece — imade radost i žalost". I ja imadem, i ja možda hranim žalost i radost! Sada je još u mom okrilju, ali će doći doba, da će biti daleko... Blago njemu i meni, nadje li se u dobra, iskrena prijatelja!... Moram! Prijateljstvo me veže, da i ja njegovo dijete zakrilim, da mu oprostim... Ali svezati ću ga opet za tezgu u dućanu...

Zlatković baci depešu na stô, još ispije jednu čašu, uze šešir, pak izadje.

*

Monika bijaše u drugoj, pritvorenoj sobi kraj djeteta. Bilo joj je za čudo, što gospodin ode, baš kano da nikoga u kući nema. Nikada nije otišao ni došao, a da ne bi zavirio u oči svomu jedincu, poljubio ga u čeoce i preporučio joj dijete svoje.

Monika je i danas povirivala kroz ključanicu i čula njekoliko puta, kako pade teška kletva i grdna psovka, ali nikako nije mogla da razumije ma i jednu riječ, što je Zlatković sam sa sobom govorio. Pa kada je Zlatković otišao, otvori vrata, zaviri na stô, a tamo tri papirića, na svakom je našaro brzojavku, pa kano da ne valja, odbacio. Očito ne mogaše u malo riječi da napiše svu silu gnjevnoga srca svoga.

— „To je koncept. I to, evo... Razumijem... Ha! Četvrti je poslao... Ovo je odgovor. Suglasan je sa konceptom.... Onaj nesretni mladić načinio je opet neko zlo... O, nesretna, kukavna žena! Ti nijesi vrijedna ni jedne stope svoga vjernoga, poštenoga muža!... Vjero-

lomka! Putifarka! Ti truješ nevino mlado srce... Ti ne misliš na ono milo čedo srca svoga!... Ah, dokle će to tako ići? Gospodin bi morao da sve znade... Isuse, Marijo, budite mi u pomoć! Prosvijetlite mi razum! Ako je dobro, da budem izdajnica... Ah, ne, ne! Toga ne smijem učiniti! On bi žalio, što mi je povjerio svoje dijete. Ah! A ti bi, mili Vlatko, bio bez mojih ruku, što te jedino iskreno miluju...

Plakala je dugo i dugo. A mali joj nježnim ručicama milovao lica i smijao se, kano da gleda angjela čuvara i spasitelja svoga. Monika klekne, sklopi ruke, podiže oči i stane se moliti Bogu. Dugo je molila, a Vlatko je mirno i nepomično upro oči u njena lica, u njene oči, kano u dvije sjajne svjetiljke, što pokazuju nevještu putniku daleko usred mrke noći neznanu stazu, čim se osovi na nožice, da mu budu predvodičem u životu punu bezdanih ponora...

XVII.

Zlatković pošalje sjutradan knjigovodju u Gromilje, da tamo preuzme sve poslove, a Korugu pošalje kući ne rekavši mu ni riječi o cijeloj stvari. Onomu gradjaninu pošalje 200 forinta uz opomenu, da ne dade više nikada nikomu u njegovo ime ni novčića. „Ja se ne nalazim — pisao mu — u tako lošem stanju, da ne bih mogao podmiriti troškova svojih posala. Vama ipak hvala, što ste to učinili u uvjerenju, da činite meni prijateljstvo".

Koruga se je već dan prije povratio iz Gromilja. Skrušeno se je pokajao pred Zlatkovićem za svoje lakoumnosti i grijehe, a dakako izlagao, da mu je njetko od radnika novce ukrao.

Kada se je Koruga vraćao iz Gromilja, pratila ga Vera na kolodvor i tako se on ne mogaše navratiti, da se porazgovori s Anetom, za koju nije ni slutio, da je već

otišla, a još manje, da mu je podvalila onu zamku. On joj napisa pismo, u kojem joj javlja, da je ostavio Gromilje — valjda za uvijek — i vratio se u dućan.

Kuće gospodar Golub primi to pismo, upravljeno na njegovu bivšu stanaricu, a istom poštom primi pismo i novce od Zlatkovića.

Medjutim, dok je ono pismo još na putu bilo, Koruga je posluživao u dućanu, a eto najednom Anete!

— Izvolite, gospodično! — reče i iznese joj svašta, da imade što izbirati i duže se zadržati. — Je li gospodična primila pismo? — upita je šaptom.

— Ne znam za nikakovo pismo.

— Danas je odaslano...

— A mi smo još prije četiri dana otputovale.

— A tko će primiti pismo?... U neugodnoj sam situaciji.

— A što je u pismu?

— Nemam sada zgode, — reče i pokaže očima Zlatkovića u poslovnici.

— Večeras na stanovitom mjestu, — reče Aneta i izadje.

Koruga osta vrlo uznemiren i zabrinut. Neprestano mu na pameti ono pismo. A opet se tješi tim, što nije svoga imena potpisao, već samo „Tvoj Dragan". No sve to ne mogaše ga umiriti, neka slutnja mu oblijetala dušu, da će se još nješto iza brda dovaljati.

Već drugi dan primi Zlatković pismo od gazde Goluba, u kojem mu se iskreno zahvaljuje i uplete:

„Štovani gospodine! Ja nijesam nikada zlo mislio o gospodinu fervalteru, niti sam imao razloga, da tako mislim, za to sam mu povjerovao. Vrlo mi se je svidjao, što se onoliko kano dobar sin i brat brinuo za svoju mamicu i sestru, koje su bile kod mene u stanu i pošteno se

vladale. Bože moj, za sirote malo tko mari! Mamica bi teško uzdržavala i sebe samo onim utrškom od peciva, a gospodična, izučena učiteljica bez mjesta i plaće, teško bi prionula za kakav posao, da si zaradi nješto, a da time ne povrijedi čast svoju. — — Dabome, da je ona kakvoga visokoga roda, sigurno ne bi tako dugo čekala na mjesto, već bi joj sama vlada ponudila. No ipak moram po istini reći, da mi se gospodin fervalter nije svidjao ovo posljednje vrijeme. Već njekoliko tjedana on je posve obnemario i mamicu i sestru, ostavio ih je u najvećoj nuždi, dapače nije ih htio ni pohoditi. Za to se je i gospodična onako jako razljutila i onako oštro pismo napisala vam u moje ime. Bog i duša, ja ne bih onako oštro govorio, za to molim Boga i vas, da mi ne zamjerite! No Bog je dobar. Njegovo providjenje skrbi se za svako svoje stvorenje, pak se je milostivim okom svojim ogledao i na njegovu sirotu sestru, koja je dobila mjesto učiteljice u nekoj grofovskoj kući u njemačkom Gracu. One su sve svoje pošteno naplatile i još pred pet dana se odselile u Grac. Ali je, samo što su otputovale, stiglo jedno pismo na gospodičnu. Ja znadem, da su one u Gracu, ali ne znam ulice ni kućnoga broja, a to je prilično velika varoš. Za to vam šaljem to zapečaćeno pismo, kako sam ga i primio, jerbo znadem, da je gospodin fervalter kod vas — —"

„Iz svake te riječi izbija Korugina lopovština!" — primijeti Zlatković posve ozbiljno, a kada ponovno pročita pismo, dade mu se i na smijeh.

„Pak ovo pismo pod adresom „Velevrijednoj gospodični Zlati Perkovićevoj, ispitanoj učiteljici"... Daklem, to bi bila Korugina sestra, s kojom je tamo živjela njena i njegova mamica, — doista na trošak Zlatkovićev... „Zlata Perkovićeva"... toga imena još nikada nijesam čuo!... Sofija svašta znade"...

Zlatković otvori vrata od kabineta i zovnu kuharicu:

— Sofija! Poznajete li vi kakovu gospodičnu Sofiju Perkovićevu?

— Toga imena još nijesam čula.

— Hajdete u dućan, pak pitajte tamo mladu gospodu, znadu li oni.

Sofija se vrati.

— Molim pokorno, ja sam pitala, ali nijedan od mlade gospode ne poznaje Zlate Perkovićeve. Samo su se rugali... neka pitam u preparandiji, i na magistratu, a treći mi reče, neka pitam kočevara.

— A šta reče Koruga?

— On, baš on... isplazio je toliki jezik — reče i pokaže polovinu ruke. — To je onaj pravi! Znadem, kako se je jučer užasno svadjao sa gospodinom...

— Tko vam je to rekao? — upita Zlatković začudjeno.

— Čula sam, kako je gospodin jako vikao na nj u kabinetu, pak je poslije sâm pripovijedao, da se je užasno s vama zavadio, i skoro bi došlo, reče, do krvi, ali on je popustio, jer pametniji, kaže, mora da popusti.

— Hajdete, pak zovnite Korugu!

— Ja se bojim... Ako sazna, da sam pripovijedala...

— Ne bojte se, zovnite ga!

Sofija ode pokunjeno, žaleći, što je pripovijedala.

— „Svi se ga boje!... On se je samnom svadjao... Lupežu!"

Koruga se uspravi, kosu si poravna i otputi se gore u stan. I on ponavljaše u pameti: „Zlata Perkovićeva"...

Pokuca i unidje pokorno kano janje.

— Izvolite, gospodine Zlatkoviću!

Zlatković je sjedio, prebacio nogu preko koljena, a rukom poklopio ona dva pisma na stolu.

— Momče, a gdje je tvoja majka?

— Pak to znadete, gospodine Zlatkoviću! Moja je majka na pančevačkom groblju.

— A tvoja sestra?

— Moja sestra? Kakova sestra? Nikada sestre ni imao nijesam.

— A tvoj gazda piše, da si ti uzdržavao kod njega u stanu svoju mamicu i sestru učiteljicu.

— Ja nemam ni gazde drugoga...

— A onaj Golub, koji ti je pozajmio novce, kada te oni lupeži radnici okraše?

— Onaj Golub niti je bio, niti jest, a niti će ikada biti moj gazda. On mi se je jednom ponudio za vozara, kako sam vam pripovijedao...

— A ponudio ti i novaca...

— Namamio me. A mogao sam u svojoj nesreći pozajmiti u prvog trgovca... Moj otac sigurno bi pošteno vratio, ako ne bih ja.

— I ti se oslanjaš, da će tvoj otac hiljade za tebe polagati?

— Ne dao Bog! On je položio 200 forinta, pak se nadam, da ne će biti više takove nužde.

— Ti se misliš popraviti, to je lijepo... Ali za čudo mi je, da si ti, tako dobar sin, u posljednje doba posve zanemario mater i sestru... Tako piše tvoj gazda Golub.

— Taj Golub luduje...

— Čuj! A ti si pisao pismo sestri Zlati Perkovićevoj... Eto na, čije je ovo pismo?

Koruga pogleda adresu.

— Skoro da je nalik momu pismu, no ponješto je odviše rastegnuto... Tkogodj je pisao, vidi se, da bi mogao uz nješto više pozornosti vjerno imitirati moj rukopis... Taj obješenjak bi mogao da falzificira mjenice...

Zlatković sluša i gleda Korugu: iz očiju mu sijeva laž, a umije ju upravo majstorski prikriti.

— Koruga, a kako bi bilo da ti to pismo otvoriš?

— Zar ću ja tudja pisma otvarati? To je kriminal...

— A da ga ja otvorim?

— Ja perem ruke, ja ću se radje ukloniti...

— Ne, ne. Ti ćeš biti svjedokom! — reče Zlatković, digne se, zaključa vrata i otvori pismo. Stane čitati, pak nabere čelo. Koruga stane blijedjeti, no i sad se djavolski osmijehnu, kano da će izbiti najljepša lakrdija iz onog pisma.

Zlatković izvlači glavne rečenice:

„Ja sam ostavio Gromilje i stupio opet u radnju Zlatkovićevu... Za daljnje ravnanje tebi, mila zlatoperko..."

— Koruga, — upita Zlatković, — da li sam ja to pisao? U mojoj radnji nema nikoga, tko je ostavio Gromilje, van ti...

— Ni ja toga nijesam pisao, ali se dosjetih, tko je pisao. To je pismo moga kolege Boška.

— Boško nije u mojoj radnji.

— Dakako da nije. To je malena pričica, pa ako smijem biti iskren...

— Samo izvolite, gospodine Koruga! Ja upravo drugo i ne očekujem od vas, van iskrenu ispovijed.

— Moj kolega Reiner imade majku i sestru. One su tamo u jednoj kući na stanu. Da li je ta kuća Golubova, to ne znam; a da može biti, to opet ne poričem. Sestra je izučena učiteljica i čeka na mjesto. On njih dvije uzdržava već duže vremena. No kako sam čuo, bijaše u novije doba na njih kivan, jerbo se sestra ne htjede ni najmanje da brine za mjesto, a toliko puta ju je putio, neka se obrati na ujaka u Gracu, jer bi joj on mogao tamo naći mjesto. Ujak je kano kanonik svakako uvažena ličnost... To je pismo Boškovo...

— Kako se zove ta učiteljica?

— Ljubica Reinerova.

— Ovdje piše Zlata Perkovićeva.

— To je šala. Oni ju nazivahu „Zlatoperkom", moguće za to, što je bila plavka. A ja sam iz šale govorio „Zlata Perkovićeva". Medjutim vidim, da nijesu ni najmanje uspjeli sa šalom...

— Čuj, Koruga! Budi kratak i govori istinu... Vrata su zaključana...

— Govorim čistu istinu. Njekoliko puta bio sam kod Reinerovih. Bog znade, nije li ona zbilja što mislila i za to se baš nije brinula za mjesto. Za to već duže vremena nisam zalazio onamo. A otkada dodje milostiva u Gromilje, moradoh ostaviti sve zabave, da mi ne udje u trag kakovim djetinjarijama, jer znadem, kako svi paze na svaki moj korak. Jedini Boško je primijetio, da gospodjica ozbiljno misli, pa napisao i to pismo, da ju osvjedoči tobože, u koga je gojila nadu.

— Ali ona je Ljubica Reinerova.

— Ona je znala, da ju ja zovem Zlatom Perkovićevom, te bi se lako dosjetila, da ja pišem i primila bi pismo, a izgrdila bi mene nevina... Take sam sreće hiljadu puta bio...

— Pazi, Koruga! Kada dodjem onamo, obići ću toga Goluba, da mi potanko kaže sve, što znade o tvojoj mamici i sestri. A sada hajde, pa učini prijavu, da sam otvorio tudje pismo, — reče Zlatković i otpravi ga derući ono pismo na sitne listiće.

Koruga je bolje prošao, nego li onomad na kneževom oboru, jer je Zlatković slijedio neko novo načelo, da se rukom ni ne takne Koruge. Tomu je mnogo pomogla ona Pajina brzojavka. A napokon se Zlatković uvjerio, da batine već ne koriste, ako ne će mirne opomene i dobri savjeti.

Glavno je, što se Zlatković uvjerio, da je Koruga za vrijeme Verina boravka u Gromilju pustio zabave i šale.

Pa ako su i bile mamica i sestra povodom njegove zablude, to se je svjedočanstvom Golubovog pisma i te družbe okanio.

— „Nadzor, strogi nadzor više vrijedi, nego li sve šibe. Na taj način mogao bi se momak posve popraviti. Da sam ja prije, kano što je sada Vera, pazio više na njegove staze, ne bi on ni udario stranputicom“ — opomenu se Zlatković.

XVIII.

Kada se je Vera vratila iz Gromilja, bilo je burnih prizora izmedju Zlatkovića i nje.

— Tebi je, moj Čedomile, bila muka, što sam ja otišla u Gromilje...

— Ta ja sam ti ponudio, da ti ideš!

— Četiri pune nedjelje nijesi vidio one kneževe ljepotice!

— Pa ipak ostah zdrav i veseo.

— Lako za to! Računala sam: ti si putovao 20 puta u Gromilje; tamo si boravio u svemu punih deset nedjelja i gledao svoje zlato, moj Zlatkoviću! To je već unaprijed uživana naknada za ova četiri tjedna. A na dobiti si, jer nijesi trebao četiri nedjelje da gledaš mene... No mudra si ti ptičica! Znao si ti za to vrijeme naći naknadu i kod kuće... Kada sam ja kod kuće, ne pitaš ti mene, kako je naš Vlatko, a za moga odsuća prodješ stotinu puta niz stube i uza stube, pak zaviruješ u kolica: „No, Monika, kako je Vlatko?“

— Vero, ne cijepaj mi srca! Ja sam ti priznao, da je tvoj boravak u Gromilju bio plodonosan, jerbo od onoga doba ne mogu da udjem u trag ni najmanjoj nevaljanštini Koruginoj. A sada je u Gromilju knjigovodja, čovjek ozbiljan i povjerljiv.

— Povjerljiv da, samo da ne mora Vera onamo, već samo ti, tobože da nadzireš...

— Pa neka te! Ti idi, ja ne idem.

— Ha-ha! Nadzirat ćeš guvernantu našu!

— Dobro. Kada ne ćeš onako ni ovako, pak ćemo oboje ostati kod kuće.

— Daklem ti bi pustio onoliki kapital, što si ga uložio, da tamo tudjinac bez tvoga i moga nadzora upravlja?... Tvoja je dužnost, da tamo što češće zaviriš, pod uvjetom, da uzmeš sa sobom Vlatka...

— Zar ću ja imati brigu sa djetetom?

— Zar nemamo guvernante?

— Vero, ne govori tako!

— Znadem ja, što govorim. Lovac, koji nišani na dva zeca, obično ne jede divljači... Lako bi tebi izmakle Franjica i Monika, premda lovac dobre sreće može jednim hitcem i dva zeca sastaviti... A Bog znade, nije li i moj Zlatković takove sreće...

— Vera! Pamti, da mi o tim djevojkama ni riječi više ne govoriš!

Vidje Vera, da je Zlatković planuo, mogao bi i koju ludost počiniti, pa ga stane grliti, ljubiti i kaje se i obećaje, da više ne će.

— Ti si kriv, dragi Čedomile! Što si tako hladan prama meni? Moram, eto, moram da sumnjam o tvojoj vjernoj i iskrenoj ljubavi...

No Vera je svoga muža i dalje mučila. Premda se je osvjedočila, da se je kneževa Franjica udala u drugo selo daleko od Gromilja, ipak nabacivaše Zlatkoviću druge kojih on ni ne poznavaše.

A u kući je još sveudilj glavni kamen svakidanje smutnje guvernanta Monika. Premda je Verin otac, koji je medjutim umro, toliko puta Veru svjetovao, a Zlatković molio, da makne tu djevojku iz kuće, ne htjede ona o tom

ni čuti, a muža stane koriti, da ne mari za uzgoj svoga djeteta, a opet mu še naruga, kako može tako nemilosna srca biti prama obožavanomu biću.

Monika se nalazila često u takovoj blizini, da je mogla biti svjedokinjom njihovoga burnoga prepiranja. Kada je prviput čula, kako ju gospodja potvara, zadrhtala je od jeda, plakala je i postila cijeli dan.

To se je dogadjalo mnogo i mnogo puta, neprestano i nesnosno, pa se Monika napokon zabrinula i zamislila, što joj je učiniti.

Vlatko se već snažno osovio na nožice, već mu bilo pet godina, a bio je krasno, puno miline i umno dijete, okretan, i suviše živahan, za to su ga Monikine oči pratile na svakom koraku.

Poslije neke velike kavge pobježe Vera k materi, osjekavši zlovoljno Zlatkoviću, da se nikada više ne će vratiti.

Za koji dan zovnu Zlatković Moniku u svoj kabinet.

— Gospodično, nema druge, nego da Vi ovu kuću za uvijek ostavite...

— Gospodine, odvrati Monika, — Vi me ne primiste u kuću, već gospodja, pa ako gospodja imade razloga, da me smatra nevrijednom svojega povjerenja, te se titra i mojim poštenjem, neka otvori vrata, neka me istjera iz kuće. Sama se odstraniti ne ću, a za Vašu volju opet ne smijem, jer bi gospodja tim povodom samo utvrdila sumnju. Gospodjino ponašanje bit će još uvijek Vama zagonetno, ali meni nije. Ja se naučih trpljeti, te dragovoljno podnosim sve i najžešće napadaje ne radi mene, već radi vašega djeteta...

— Molim Vas, da mi tu zagonetku razriješite...

— Gospodine! Ja se ne mogu jasno izraziti i bojim se, da biste u mojem tumačenju našli opet novu zagonetku, a time još ne bi bio povraćen bračni mir.

— Vi se ne obazirajte ni na povjerenje gospodjino, ni na moju i vašu nevinost, već pomislite, da nikada svega svoga vijeka ne možete boljega djela učiniti, nego da se odstranite iz ove kuće. A moj blagoslov i molitve moje pratit će vas do groba — kano nevinu žrtvu . . .

— Gospodine ! Kada bi moj odlazak bio dovoljan, da se bračni mir povrati, ne bih žalila. No vjerujte mi, u kući razdor, a vaše dijete izgubljeno i zapušteno. Budite ustrpljivi samo još do Nove godine !

— A onda, Monika?

— Gospodja pukovnikovica odlučila je, da će se prvim siječnjem odseliti u Beč i tamo stalno živjeti, pa će uzeti sa sobom i Vlatka. Onda ću i ja iz ove kuće izaći. Kleknut ću pred milostivu pukovnikovicu, molit ću je u ime Boga, ganut će ju suze i moga gojenčeta Vlatka, da me primi u svoju kuću, da budem i nadalje uz Vlatka. . . . Molim vas. milostivi, gospodine, ustrpite se do Nove godine ! . . .

Zlatković bijaše ganut, te se okrenuo k prozoru.

— Neka bude ! . . . Dobri Bog će se smilovati. On je vječna istina.

XIX.

Sofija i Monika razgovaraju u kuhinji, što je inače rijetkost.

— Gospodična, — počne Sofija — na vašem mjestu ja bih dalje iz te kuće otišla, nego li bih očima vidjela . . .

— Zašto? . . . Mene još nitko u toj kući ni jednom riječi nije uvrijedio.

— „Daklem ona baš ništa još ne zna“ — pomisli Sofija i nastavi glasno: — Nemojte za zlo uzeti, ako vam nješto kažem . . .

— Ako nije ružno . . .

— Nije ni lijepo . . . Mnogo puta mora čovjek i što nelijepa čuti . . . Vi ste neprestano zabavljeni s malim

Vlatkom, pak i ne marite za onaj prijepor izmedju gospodje i gospodina. A nije vam zacijelo sama gospodja o tom ništa pripovijedala, je l' de? ... Za to ću vam ja sve potanko ispripovijedati ... Vi znadete gospodina Feliksa? On je prava ptičica!

— Ja ga poznajem kano poštena i pametna čovjeka.

— Ja dopuštam: kano pametna čovjeka, ali poštenje spada na drugu vagu.

Monika ju začudjeno pogleda.

— Gospodično, vi se čudite! No čuditi ćete se još više. Gospodin Feliks bio je u mene zaljubljen. To sam vam jednom već pripovijedala.

— Jeste, ali ja nijesam vjerovala, kao što ni sada ne vjerujem.

— On je mene pustio radi naše gospodje ... On ljubi gospodju, a ona mu uzvraća ljubav.

— Ali molim vas, Sofijo! Gospodin je Feliks intiman prijatelj gospodinov.

— Ništa za to. Pod tim plaštem on krije tajnu. I gospodja pripovijeda pred gospodinom, kako je „taj Feliks" tobože dosadan čovjek. A da gospodja svaku sumnju odstrani i zamete si trag, neprestano potvara gospodina, da on druge ljubi.

— Ah, to su tlapnje!

— Dakako tlapnje! Ona je potvorila gospodina, da ljubi neku seljanku u Gromilju ...

— Gospodin je više ovdje, nego li u Gromilju.

— A onda, da i tu ljubi ... Vas, gospodično Moniko!

— Mene?

— Dà, Vas, ali vi ste nevina žrtva ... Vi biste ju morali tužiti sudu!

— Možda gospodja ne zna, je li istina ili nije, već samo sumnja, ljubomorna je. A to bi bio znak, da gospodina veoma ljubi, pa ga želi time uvjeriti o svojoj velikoj ljubavi.

— Ali za što vas upleće?

— Čudim se, da ne upleće vas.

— Za to, jerbo znade, da je meni poznato, što je izmedju nje i gospodina Feliksa. Vi biste to mogli kazati gospodinu, neka znade svoga prijatelja Feliksa...

— Da vi sami to kažete gospodinu, ogriješili biste si dušu, jer nijeste o tom uvjereni.

— Kako ne, za Boga! Zar vam ne rekoh, da je mene radi gospodje odnemario?

— Draga Sofijo! Pustimo to, neka se bore, kako znadu. Mi imademo svoj posao...

— Gospodično... Ali vi ste nevina žrtva...

— Nevine bijahu Blažene na nebu, pak su kano mučenice poginule na zemlji.

— Blago vama! Ali ja ne ću tako, — odgovori Sofija i ode posve nezadovoljna. — „Kada ti ne ćeš Feliksa odati, pak će ga druga" — pomisli Sofija. — „Stjepanovićka ne će doista prešutjeti, — samo neka sazna!... A Bog znade, ne utvara li si ta samostanska guska, da je Feliks u nju zaljubljen! A možda je on dao i povoda tomu pobožnomu razmišljanju! Na svaki način treba Feliksu pritvoriti za uvijek vrata ove kuće... pak će se u njegovu srcu obnoviti ljubav k meni, ili neka bude tim kažnjen... Ah, sred ulice ću mu to nabaciti, kada ga sretnem, neka znade!... Još danas ću k Stjepanovićki. Ona će me namah pitati, zašto je Zlatkovićka ostavila muža i pobjegla k materi. A da je uzrokom Monika, to bi bila odviše velika dika za Moniku... Neka se glasa, da Vera ljubi Feliksa... Ej! Moj Felikse! Čudno li ćeš brojiti ove stepenice!...

Monika se zagleda za Sofijom, kano da ju još vidi, pak uzdahne: „Ah Bože, Isuse i Marijo! Dajte mi snage, da ne izgubim pameti u toj kući! Eto, ona kukavica okrivljuje prava zdrava čovjeka; a to čini iz osvete, što on ni

zavrijedio nije... A ne će ni da spomène sada Korugu, za koga znade isto, kano i ja, a možda i više... Ah, samo još ovo njekoliko mjeseci!...

XX.

Tko je poznavao prije četiri godine kočevara Fabijana, a vidi ga danas u potpuno uredjenim imućtvenim prilikama, ne opaža baš na njemu nikakovih znatnih promjena. Svatko se sjeća, kako je nekada nosio o lijevom boku onu golemu kotaricu, mrežom zastrtu i na vrhu zauzlanu, pak se vraćao, obašav gostione i kavane, u gluho doba noći pjevajući i teturajući posred ceste kući. I dan današnji isto tako Fabijan putuje.

Kako nekada, tako i danas sve će do posljednje smokve proigrati, ali opet će u večer izaći, kano da je sinoć bio najbolje sreće. Slijepom srećom dobio Fabijan zgoditak, okruglo pet hiljada forinta. Danas mu nitko ne može reći „Bankrot-Fabo". Fabijan osta u svemu isti: u onim haljinama od tamno-zelenog darovca i pod mekanim kalabrezerom. Ni životnih potreba nema većih.

Od dana svoje nenadane sreće uvijek nosi i svakomu nudja razne srećke pored svoje običajne robe; a svatko rado kupi od njega koju srećku. Ne treba drugo nego: — „Ja Fabo-Fortuna, molim, baš na ovaj broj sam dobio, na ovu seriju... Eh, sreća ne spava! Jedan forint niti gradi niti razgradjuje kuće, ali može na kolibi podići palaču... Zgoditak 50 hiljada!"

Pa tko ne bi kupio od Faba-Fortune! Ni to nije loš posao. Samo takovom robom mogao bi Fabo hiljade zaslužiti.

A tek ona koliba na kraj predgradja! I nju baš ljudski preurediše. Tamo je danas pristojno uredjen dućan, gdje poslužuje njegova Aneta. Kada Aneta ode u grad, da kupi novih stvari, zamijeni ju mama Apolona i babica. Ne ku-

puje ona gdjegodj, već u dućanu Zlatkovićevu, a tamo ju susreću osobitim poštovanjem. Sam Zlatković prigiba svoju glavu: „Moj naklon, sluga ponizan, gospodično!“ ... „Budite uvjereni, da ćete biti uvijek solidno posluženi... i uz znatan popust!“ — uvjerava ju Koruga.

Pa kada Aneta nakrca dvije tri košare robe i oprosti se, onda običaje Zlatković reći: „Doista, vrijedna gospodična! Iglica je tanana hranilica, ali je mogla i umjela njom hraniti i uzdržavati kuću, pak joj se nasmijala sreća. Nije to zasluga onoga Faba-Fortune! Gdje bi on kupio srećku, već ona! Za to i drži danas sve u svojim rukama... Vi mladići, budite oprezni, da nikada takovoj mušteriji ne precijenite, jer ona je najbolja i stalna moja mušterija!“

— „Doista, gospodine Zlatkoviću, najunosnija mušterija!“ — priložio bi Koruga.

A što danas Koruga reče, to prihvaća Zlatković kano suho zlato. Momak se je za ove četiri godine sasvim okrenuo: postao je ozbiljan i razborit, a staromu jogunluku ni traga više. Zlatković se može za svoga odsuća povjerljivo na nj osloniti, pače kada u kući bukne najžešći razdor — što često biva — i Vera pobjegne, onda Zlatković šalje Korugu k punici, — i njegovim posredovanjem vrati se Vera, pustivši glas, da je bila punih četrnaest ili mjesec dana kod boležljive majke.

Medjutim se proniješe grdne glasine, kojima bijaše napadnuta čast kućnoga prijatelja Feliksa i gospodje Vere. A to se Feliksa bolno dojmilo, te on svomu najboljemu prijatelju u brk odsiječe, da mu je njegova čast preča od istog prijateljstva i da nikada više ne će prekoračiti prag njegova doma, a Zlatković mu prikorno samo odvrati, da je tako najbolje.

Koruga je toliko povjerenje uživao, da mu se Zlatković nije žacao od riječi do riječi ispovjediti, kako se

rastao sa Feliksom. Tako mu je povjerljivo pripovijedao, kano novo odabranomu prijatelju.

— Gospodine Zlatkoviću! To su bez sumnje lažne glasine... ali svjetlost najjače svijeće utrnut će hak jednoga čovjeka, a toliko je dovoljno poštenju i dobru glasu čovjeka. U gospodina Feliksa gledao sam uvijek čovjeka pogibeljna dobru glasu; njegove namjere bijahu na svaki način lukave i nepoštene, no on s njima ne mogaše nipošto da uspije, pa je za osvetu bacio u javnost onakovu osvadu.

Zlatković je potpuno odobravao riječi Korugine, iz kojih je izbijala muževna ozbiljnost, a prama Veri se od toga doba ponašao toli oprezno i nježno, te nije izustio nikada imena omražena prijatelja.

Ali za to ipak osta Monika kamen vječne smutnje u kući. Zlatković to prima bez svakoga znaka srdnje, ali u duši sažaljiva nevinu djevojku, tješeći se, da se i to primiče kraju. I sam je nastojao, da punica nikako ne odustane od svoje nakane.

Koruga je ove godine već dvaputa morao izići na dan dva u Gromilje. Nije to onaj stari Koruga; njega štovalo, njemu se klanjahu kano kakovomu inšpektoru. A to mu je godilo i laskalo. Isti knez držao je pred njim tako dugo šešir u ruci, dok mu sam ne reče, da pokrije glavu.

„U našega je gospodina kasa, koja imade dva zapora i dva ključa; jedan je u gospodara, a drugi u Koruge, pak jedan bez drugogoa ne može do novaca". Tako se priča u Gromilju. Novi je „fervalter" znao, da nije tako, i ako Koruga uživa više povjerenja, nego li itko drugi.

U Gromilju se pojaviše opet neki neredi; to je sam knez Zlatkoviću javio i spomenuo, da treba poslati Korugu barem na četrnaest dana.

Koruga se vrlo zabrinu. Četrnaest dana nije šala: treba spremiti i ponijeti jestiva i pića, — no to je bila

briga Verina. A on se uzvrti, kako će upriličiti dostojniju oprosnu večer, gdje će se ljudski proveseliti sa davnim znancima.

Kano nekada, tako i sada drže večernja sastaništa kod Anete, a družba ista i ljepotice: Olga, Ljuba, Adela i Lora. Promjene nikakove, osim što se je Lora Janzova udala za nekoga podvornika. No to joj nimalo ne smetaše, da se i kano udata gospodja drži stare navike i omiljela društva, u kojem se je nalazio Stojšić. I večeras podje Lora bez svake brige na oprosnu večer, jer mali „deran" osta kod kuće na brizi dobromu mužu; malomu obećala bonbona, a tatici bočicu ruma i finih cigara.

Zabavljahu se do zore, a odigrali su njekoliko prizora iz glasovitoga života „Faba-Fortune", što je toliko veselilo veseloga starca, da one večeri nije ni izlazio na pazar, već je oko desete ure zahrkao u naslonjaču. Tu je sada elegantan namještaj: kanape, fotelji, čipkasti svijetli zastori, a takove su i na krevetima prostirke, na podu ćilimi, a pod svodom golema lampa. „Ariston" negdje na tavanu drijema, a zamijeniše ga tamburice; imade ih pet tamo o stijeni nakićenih trobojnicama.

Koruga, Šaša, Stojšić, Aneta i Adela udaraju tamburice.

Poslije večere dvorila ih Apolona čajem u skupocjenom sudju, što je poklonio Koruga Aneti k imendanu. Poslije čaja dodje šampanjac.

Društvance je upravo na pare, a svi su zaručeni: Aneta sa Korugom, Stojšić sa Ljubom Krsnikovom, Šaša sa Adelom Zigeunerovom, Pogačić sa Lorom Janzovom, sada udatom za Nešića, a za večernjih zabava prezaručenom, i mali Ivica s Olgom Žanićevom. Ove opće zaruke obavljene su neke burne noći, kada je Fabo sa svojom suprugom slavio „srebreni pir". Uspomena na tu vanrednu svečanost još danas im je svima draga, kažu, nezaboravna. Na svr-

šetku poklekoše Fabo i Apolona, a mamica Apolonina, Fabova punica, raskrilila ruke i djecu blagoslovila. Fabo bijaše do suza ganut, i danas, kad se sjeti na to, orose mu se oči.

Već se stari Fabo probudio. Nagleda se na prozor, — a ono već lastavice cvrkuću, a u drugoj sobi čuje se žamor, kano da su istom počeli.

— Ki-kiri-ki! — zapjeva Fabo hrapavim glasom, da ih opomene, koje je doba...

Koruga otputova neobično veseo u Gromilje.

XXI.

Zlatković se je na dan odlaska Koruginog cijelo prije podne bavio u dućanu. On je svake nedjelje poslije podne boravio u pritvorenim prostorijama po njekoliko sati i bilježio, kakovih stvari treba, pak da novo naruči. Nu ovo njekoliko dana, kako je Vera odbjegla, i taj mu posao zaostao, kano i drugi. Za to odluči, da će sada to urediti.

U dućanu naidje na mnoge neurednosti, pa dok je pomoćnicima redom prigovarao ovo i ono, najmladji Ivica marljivo micaše stvari, što ne bijahu na svome mjestu.

— Gospodine knjigovodjo! Ovdje leži pismo gospodina Z*, on moli, da mu se podnese račun.

— Upravo sada sam mislio, da mu ispišem — izgovori se i stane namah knjigu listati, da mu račun izvadi.

Zlatković zlovoljno promrmlja, jer na svakom koraku nalazi nered, i otidje u mali magazin, gdje su bile u pohrani delikatese. No na prvi pogled opazi neobičnu prazninu. Nema ni 14 dana, što su stigle datulje, smokve, razne vrsti sir, — a to kano da je na jagmu rasprodano. Podje u veliki magazin, gdje su bile tekućine. Broji butelje vina i finog ulja. — „Za ovo četrnaest dana bijaše doista lijep promet,... samo se ne slaže sa utrškom" — sumnjivo reče Zlatković i vrati se u dućan.

U dućanu pomno gleda i zavirkuje u svaki pretinac, pak pomisli: „Tuj kradu, strašno kradu".

Kad udari 12 sati, spreme se momci k objedu. Zlatković sustavi knjigovodju.

— Čujte! Zar vi ne vidite, da ovdje mnogih stvari nedostaje, a već ih ni u magazinima nema, a vi ne naručiste novih?

— Vidio sam, pak htjedoh baš danas da vam predložim naručbu.

— Kako vidim, ovih dana bijaše izvanredno živahan promet.

— Kano običajno, — odgovori knjigovodja.

— „Tuj se krade, strašno krade —" pomisli Zlatković.

Zlatković sjedne k objedu vrlo zamišljen i zlovoljan. Ni prisilno ne može svoje zlovolje pred Verom zatomiti. A jedan nabor na njegovu čelu neka se pojavi, a Vera opazi, dovoljno je, da mu rekne: Ti si opet ljut kao zmaj, ti me ne ljubiš!... Valjada te uvrebaše one tajinstvene oči i jedan pogled svlada tvoje srce — — —

Ako nikada, to se je sada imao Zlatković uklanjati svakomu povodu nakon četrnaestdnevne bure.

— Ali za Boga, Čedomile, što si se opet smrštio?

— Računi mi nijesu u redu.

— Kakovi računi? Barem sa računima nema drugi posla, nego ti i knjigovodja, pa si mogao sa knjigovodjom obračunati, a ne sa svojom ženom kod stola.

— Još nijesam ni s kim obračunavao, i ne znam, s kime ću obračunati konačno...

Zlatkoviću stoji neprestano pred očima ona praznina u dućanu, magazinima i u podrumu, pak što se više sili, da priguši zlovolju i jad, to je gnjevniji.

— Draga Vero, ja ne mogu jesti...

— Da, da... Tvoja ti je žena dala otrov pripraviti... A da ti druge ruke nudjaju...

Zlatković kano da ne čuje.

— I rodjene majke moje bilo bi mi danas mlijeko gorko!

Vera ode u drugu sobu i udari u plač. Ona je danas poražena, ona vidje u njegovim očima okrutnu zvijer, koja ne oprašta nekomu, ali ipak nju ljubi. Za to su one suze prve u njihovom bračnom životu iskrene. Za čudo, taj čas ne koraknu za njom, nego uze ključe i šešir, pak ode u magazin.

Čim se udalji, Vera podiže glavu, korakne u blagovaonicu.

— Ni čaše vina nije ispio. Kada se razljuti, onda običajno mnogo pije... Doista, moralo se nješto strašna dogoditi!

Zlatković je u podrumu. Plaho se razgledava na sve strane.

— A gdje je rum?... Iz ovoga smo bureta nalili prije mjesec dana 500 boca, ovdje ležahu nanizane u pet redova...

— Gjuro! — vikne kućnoga slugu. — A kamo je rum odavle?

— Ja ne znam, gospodine!

— Kamo su butelje s vinom? Ulje? Šampanjac?... Kamo je sir? Vreće smokava? Datulje...

— Milostivi gospodine! Niti ja zatvaram niti otvaram podruma ni magazina. Ako što unesem, ili iznesem, to činim po zapovijedi i u nazočnosti kojega pomoćnika, — odgovori momak iskreno.

— Sjećaš li se zadnjih dana, kada i koliko si iznio?

— Na veliko se iznosilo, zapakovano u sanduke, — a vrećâ sa smokvama i sandukâ s datuljama nijesam, mislim, ni vidio u magazinu. Posljednji put dovezen je samo jedan sandučić, pa sam rekao kočijašu, da po to nije bilo

vrijedno ni uprezati konja, a on mi reče, da je vozio više vreća i sanduka, no da je negdje na putu izručio.

Zlatković zovne Andraša.

— Andrija ! Ti si dovezao neki dan jedan sanduk sa kolodvora?

— Bile su četiri vreće, dva burenceta i tri sanduka, osim onoga, što sam ovamo dovezao.

— A gdje su one stvari?

— Gospodin Ivica je one stvari obilježio modrom olovkom i rekao mi, da ih imadem ostaviti kod onoga Fabe kočevara . . .

— A je li ti tko potvrdio primitak?

— Ništa, samo mi je gospodja dala dvije čašice šljivovice i jedan cigar.

— Jesi li naskoro još šta tamo vozio?

— Jesam odavle prije toga dva sanduka ovdje iz podruma, a vraćajući se sa kolodvora izručio sam tri vreće brašna, koje je gospodin Koruga obilježio modrom olovkom.

Zlatković izadje na ulicu. Neodlučno se ogleda. Pogleda gore na prozor, a tamo ugleda Veru, koja je pazila na nj. On se nasmiješi i mahne rukom, što ona nije razumjela, a onda podje ravno u redarstvo i tamo nješto ugovori. Odanle se vrati u dućan, gdje se već sakupiše svi pomoćnici, zovne Ivicu sa sobom i podje na redarstvo. Jedan stražar izadje i reče Ivici, da je uhapšen.

Momak gledaše plaho za gospodarom, koji ode, ne obazirući se, opet u dućan i zovne sa sobom knjigovodju i naloži mu, da ponese sa sobom račune željeznicom prispjelih stvari za vrijeme od mjesec dana. Stražar uhapsi i knjigovodju.

— Gospodine Zlatkoviću . . . molim . . .

No Zlatković se ne obazire.

Oružnici medjutim dobiše nalog, da uhite Korugu u Gromilju.

Zlatković se nije ni vratio kući, već oko tri sata ode u redarstvenu pisarnu, kamo dovedoše knjigovodju, Ivicu i Anetu Fabovu.

Poče preslušavanje.

Knjigovodja je dokazao računima, da je samo posljednjih dana prispjelo željeznicom stvari u vrijednosti od 2000 forinta. On drugo ništa ne zna.

Ivica iskaže istinu.

— Koruga je odredjivao, — reče, — a mi smo njegove naloge vršili, ja, Stojšić, Šašo i Pogačić. I sami smo, — reče, — davali neke stvari u to ime, što smo imali kod Fabe večernja sastaništa.

Tu se saznalo, tko se sve tamo sastajao, samo o zarucima i o srebrenom piru ništa ne spomenu.

Aneta prizna, da je primala stvari, što ih njezini roditelji naručivahu.

— Ali vi imadete sa Korugom odnošaje!

— Bože sačuvaj! — odgovori djevojka.

— Vi ste postali za kratko vrijeme imućni ljudi. Otvorili ste dućan pun razne robe, a pustili ste krčmicu...

— To je posao mojih roditelja, a ne moj; izvolite s njima obračunati.

Aneta je mudra kano vidra, samo se boji, da će taj ludi Ivica sve otkriti.

Anetu i knjigovodju pustiše na slobodu.

Čim se Aneta dočepa slobode, ode kući, pokupi gotovinu i dragocjenosti, pak iščeznu netragom, a ujedno javi brzojavno Korugi, da je sve već otkriveno i neka se ne vraća kući.

Kada po drugi put preslušalo Ivicu, on ispovijedi sve do najmanje stvarce, što se je dogadjalo pune četiri godine, pače da je i ono bila varka, da je Fabo dobio zgoditak. Premda su obećali Ivici, da će ga pustiti, ako istinu

reče, on ipak osta u zatvoru, a odredjeno bi, da se na novo zatvori Aneta, zatim Faba, one djevojke i gospodja Nešić.

U večer bijahu već u zatvoru svi osim glavnih krivaca — Anete i Koruge, koji iščeznuše. Za Anetom je raspisana tjeralica.

Zlatković još isti dan obadje prijatelje trgovce, da mu odstupe za vrijeme po jednoga pomoćnika, da posao ni za čas ne zapne.

Kada je sve uredio, vrati se kući. Vera je već sve znala. Knjigovodja joj sve saopći i uvjeravao ju, da je glavni krivac Koruga.

— Vi ste, gospodine, zastupali gospodina Zlatkovića, vama bijaše privezana za dušu sva odgovornost...

— Milostiva! Što je Koruga radio u Gromilju, za to nijesam ja odgovoran. Već ga je onda trebalo ne samo otpustiti, već i pritvoriti. A za ovo vrijeme, što smo zajedno u dućanu, Koruga je imao veću vlast. Milostiva gospodja uzimala ga je uvijek u obranu...

— Doista, i vas bi, kamo li ne bi nestašna i lakoumna mladića, sina našega prijatelja!... Medjutim u prvom je redu vaša krivnja...

Premda je Vera onako jetko ukorila knjigovodju, očutila je u srcu neku tjeskobu i grižnju savjesti.

Kad je Zlatković u večer došao u stan, Vera ga u nekom strahu dočeka. Zlatković ju milo pozdravi, no ipak se ne mogaše uzdržati, nego sjednuv u naslonjač reče:

— Kradja, otimačina, razbojstvo,... sve preote mah u našoj kući! Svi prosti tatovi i zločinci...

— A što se, dragi Čedomile, dogodilo? — upita ga Vera, kano da joj još ništa ni poznato nije.

— Okradoše nas. Za kojih pet, šest hiljada pade moja trgovina.

— Što govoriš!

— Kojim ću se licem svijetu pokazati? ... Ona hulja Koruga uzdržavao je pune četiri godine svoju milosnicu u predgradju i radnju joj otvorio. Svi lopovi! I onaj najmladji, cijela banda! Svi imadjahu tamo sastanište, svaki svoju milosnicu... sve na moj račun!... I onaj razglašeni zgoditak... varka, laž, na moj račun!

— Za to je naš knjigovodja vrijedan doživotne tamnice.

— A Koruga vješala! Sjutra će biti u rukama... Žao mi je njegovoga oca, ali sada već ne odlučujem ja, već sud... A dobro je, što ja ne sudim, jer bi okrvario ruke... Oh, lopovi! Kojim ću se obrazom sjutra pokazati svijetu!...

— Dragi Čedomile! Priguši jad, nijesmo mi jedini na svijetu okradeni!... Mladež je danas iskvarena, a to čini zlo društvo. Glavna krivnja pada na knjigovodju, a zatim na onu djevojku... Zacijelo nije Koruga prva njezina žrtva... A gdje je policija, da ne uhodi takovih sastanaka?... A najposlije nije ni trebalo onog poduzeća u Gromilju, gdje si morao veći dio vremena probaviti...

— Ono je poduzeće izdašno. No da sam znao, da ću ovdje tako proći, nikada ne bih slušao Feliksa...

— A kakovo je i poslije pokazao prijateljstvo tvojoj kući? Osramotio je mene i tebe, bestidno se igrajući mojim poštenjem te malo da nije uništio našu bračnu sreću... Uvijek mi bijaše sumnjiv...

Vera nastojaše upozoriti Zlatkovića na sve moguće okolnosti, kako bi umanjila krivnju momčadi i njega samoga prisilila na priznanje, da je on sam kriv.

Za Veru je ta noć bila burna i teška. Istom što trenu očima, već vidi, kako oružnici uvrebaše u Gromilju Korugu, a on baca oči na prozore, kano da traži nju i njenu milost. Ona se zaklanja, da je ne vidi, da joj što ne dovikne, čuje njegov prikor: Ti si kriva, ti, prokletnice!... Vera se trznu i zajeca, a Zlatković budan i uzrujan misli, da ona plače, pak ju zove:

— Vero, draga Vero, smiri se ! I to ćemo pregorjeti . . .

Ona se prepade misleći, da je muž gledao i vidio isto, što i ona.

Sjutradan podrani Zlatković. Vera osta cijeli dan u krevetu. Liječnik je došao dvaputa. Mučila ju strašna glavobolja, vrućica, a srce joj burno kucalo. Liječnik joj reče, da se je negdje pogibeljno nahladila, a ona ga prezirno pogleda i pomisli : — Ludove ! Zar misliš i zbilja, da sam noćas u Gromilju bila ?

Vijest, da je Koruga umakao, bijaše jedini lijek teškoj glavobolji Verinoj, no u duši stade Korugu mrziti i prezirati. Istom sada je dokučila, da je ona bila samo „krava muzara". No ipak je željela, da Koruga nadje negdje utočište, da mu ne dodju na stopu, pa da u svom očaju ne otkrije tajna njihovih.

* * *

Prošlo je već njekoliko mjeseci, a Aneti ni Korugi ni traga. Opće je mišljenje bilo, da su se negdje sastali i pobjegli zajedno u inozemstvo. Tom se mišlju tješila i Vera.

No jednoga dana puče glas, da nadjoše neku djevojku zaklanu na kupskom mostu u Sisku. To je bila Aneta. Pala je od nasilne ruke.

Sumnja pade na Korugu, od kojega Zlatković za njekoliko nedjelja primi pismo iz Amerike. Pismo je bilo kratko : „Gospodine Zlatkoviću ! Vi se slobodno nadajte suncu i mjesecu, ali Korugi nikada ! Ja ne želim, da me čuvate ni u dobroj ni u zloj uspomeni, već zaboravite na nesretnoga Korugu, kano da ga nikada na svijetu nije bilo ! . . . Znadem, da Aneta i njeni roditelji, a možda i moji drugovi u tamnici pate kano sukrivci. Ali ipak ja sam ponajviše kriv . . . Svi smo krivi — i vi ste krivi !"

To je pismo pročitala i Vera, pak uzdahnu : „Hvala Bogu, što ne spomenu moga imena !"

Zlatkovića je to pismo utješilo toliko, što će moći njim uvjeriti dragoga prijatelja Paju, da nije ipak njegov sin Koruga okrvario svojih ruku na kupskom mostu u Sisku.

Tim pismom htjede Zlatković uvjeriti i gospodu na drugom mjestu o nevinosti Koruginoj ; no tamo su drugačije sudili. Koruga je mogao tamo stići već poslije ubojstva. A kako je Aneta imala i novaca i dragocjenosti, to joj je bez svake sumnje Koruga oteo, zaklao ju i tada pobjegao.

XXII.

Zlatković mišljaše poslije burnih dana prevrata, da se vraćaju oni slatki časovi nekadašnjega mira u njegovom domu. U duši svojoj proklinjaše hinjeno prijateljstvo prijatelja Feliksa, koji je njegovu poštenju zadao smrtonosni udarac. To je bila strašna misao, s kojom se nikako ne mogaše izmiriti.

Vera je mnogo popustila od uobičajenih svojih napadaja. Samo kadikad mu spočitne Moniku — namjerno, da ne ćuti baš u punoj mjeri slasti mira i zadovoljstva, što je on u pojedinim časovima ipak teško pregarao. Tješio se, da nije daleko Nova godina.

Vere se silno dojmiše nedavni dogadjaji. Njene noći bijahu veoma dugačke, a nesan ju nemilice mučio. Često puta, kako leže, tako i osvanu budna, a da nije oka zatvorila, te bi istom o osvitu dana usnula koji sat. I to vrijeme ona preturi mukom, jer joj razne zamršene misli pritiskivahu mozak poput teške more.

Monika dobro poznavaše borbu njene savjesti, pa kada se Vera stade žaliti na svoje mukopatne noći, a ona okrenu i iskreno reče :

— Takove sam i ja muke mučila poslije smrti svoga dragog oca. On bijaše državni šumar... Učinio je ljudima

mnogo dobra, ali neki su nepokorni ljudi osjetili i strogost njegovu, pa si je time pribavio neprijateljâ, kojima se povjerovalo, te ga umirovilo. Onda stade gospodariti na svom posjedu, što mu pripade nekada iz zadruge. Ali ga ni tada ne pustiše u miru neprijatelji, a ponajljući bijahu rodjaci. Uvijek mi bijaše pred očima njegov lik, neprestano mi zujahu u ušima njegove riječi, kojima je za dnevnih neprilika znao miriti majku i nas malenu djecu. Najposlije nadjoh lijeka u pobožnom razmišljanju i u molitvi. Čim bi se sjetila oca, a to je bilo gotovo u svako doba i na svakom mjestu, već se digoh mislima visoko nad oblake, gdje se naš dobri otac smirio. Činilo mi se je, kano da nijesmo posve osamljeni, kada imademo gore svoga oca kano zagovornika, koji nam biaše i na zemlji jedini utješitelj.

— Daklem vi mislite, da molitve pomažu ? — upita Vera i uzdahnu.

— Uvijek, milostiva !

Monika je umjela zaviriti u njenu dušu i razabrati tešku borbu. Znade ona, da Veri ne razbija sna lik dragoga oca, već lik onoga nesretnoga mladića — — Ona sada možda proklinje svaki onaj cjelov i svaki zagrljaj, kojim je prelomila vjeru svomu mužu.

Vera se je tako promijenila, kano da se netom pridigla iz kreveta i kao da je više mjeseci bolovala i patila. Tko ju vidje blijedih lica, upalih zagasitih očiju pod crnim prijevjesom, u crnoj haljini, izmučena držanja i hoda, svaki će reći, da će i ona naskoro otići za svojim ocem.

Moničini savjeti ne ostaše bez uspjeha. Vera se stade moliti. Molila je triputa na dan. U molitvama stade joj iščezavati pomisao na onoga nesretnoga mladića. Svaki dan je išla u crkvu, Dakako, trebalo je dugo, dok se je odvažila u crkvu. „Što će reći ljudi, kada me vide, da idem u crkvu?“ govoraše Vera sama sa sobom.

Majka ju svjetovala, da se što više šeće, da ne bude sama, da šeće onuda, gdje ima više svijeta. A prigodilo se u to doba, da je upravo ona pukovnija, kojoj bijaše pokojni Rožić nekada čeonikom, bila premještena u isto mjesto, pa je pridošlo mnogo davnih znanaca i prijatelja njihove kuće, a udova pukovnikovica primaše dan u dan posjete i saučešća nižih i viših časnika, a zeta svjetovaše:

— Dragi Čedomile! Eto vidiš, na što mi dijete spade, kano da je iz groba ustala. Nju muče misli na dragoga oca. A trebalo bi, da se okani tih misli, pak da oživi malo. Ti znadeš, kako je ona uzgojena u roditeljskoj kući, u iskrenom prijateljstvu i iskrenosti, što ćeš je naći i danas tek u vojničkim krugovima. Ona gospoda svi su naši znanci i prijatelji pokojnoga pukovnika, pak zašto ne bi i tvoja kuća pridržala to prijateljstvo?... Oni će se zacijelo tvomu pozivu rado odazvati... To je čast za tvoju kuću...

Puničine riječi ne ostaše bezuspješne. Malo po malo stadoše pridolaziti stanoviti kavaliri u Zlatkovićevu kuću i sklopiše s njim vrlo intimno prijateljstvo, u kojem je Zlatković nadasve uživao. Pred njegovim dućanom našao se uvijek po koji časnik i više njih na okupu, kano da straži. A Zlatković ih nije žalio dočekivati u svojoj kući, a kojiput odveo ih sa sobom u Gromilje, pak tamo sve moguće udesio, samo da im zasladi boravak u krasnoj prirodi. A Vera se stade u pravom svom elementu oporavljati, opet joj sinulo lice mladenačkim sjajem. Sasvim zaboravi na one pustolovne časove, — kano da joj je to tko samo pripovijedao.

U onoj kiti kućnih prijatelja bio je osobito rado priman mladi kapetan Engelberto Voska, koji je služio za vrijeme pokojnoga pukovnika kano poručnik, a bijaše ljubimac njegov. Nekada je mnogo zalazio u njihovu kuću i udvarao starijoj Verinoj sestri, pokojnoj Gizi.

Engelberto još i danas živo pripovijeda Verine djetinje naivnosti i štokakove nevine, a zanimive anekdote, što Zlatkovića veoma veseli i često pobudi smiješak na ozbiljnom licu. Osobito zanimiva pričica bijaše o konju „Labudu".

— Sjećate se, milostiva, onih časova? — upita kapetan.

— Da, uvijek se sjećam... I vi ste, gospodine kapetane, upleteni u vijenac ovih uspomena...

Zlatković je nalazio u najnovijem prijateljstvu s Engelbertom veliku naknadu za pretrpljene gorke časove, a Moniku je veselilo, što se Vera u uspomenama iz djetinjstva sprema na ozbiljno razmišljanje sudbine. — „Hvala dragomu Bogu! Sve je prošlo, ona će se popraviti... Teško mi se sa ovom kućom dijeliti, pak zašto da se i dijete dijeli od majke?...

Monika je u kapetanu gledala angjela mironosnika, koji je prvim korakom u kuću pomirio srce Zlatkovićevo s Verinim i grdne uspomene na nedavne dogadjaje potisnuo u zaborav. Kapetan je u Vlatku mnogo uživao; nikada ne dodje i ne ode, a da ne bi maloga digao na koljena i čim god ga obradovao. — „Samo, gospodjice Monika, pazite na Vlatka"... a kod toga je znao opomenuti Moniku pogledav ju pronicavim crnim očima, kano da htjede jednim trenom okupiti svu njezinu tajinstvenu prošlost. A čula je Monika toliko puta, kako reče pred Verom i Zlatkovićem: „Ovo je čudno čeljade, ali pravi angjeo čuvar malomu Vlatku!"

Pohvale Verine ne primaše Monika nikada kano iskrene, jer je bila uvjerena, da ju ona samo za to hvali, što je našla u njoj bolju zamjenu — kano kukavica, koja snese jaje u tudje gnijezdo... No priznanje kapetanovo osobito joj godilo.

Minulo je njekoliko dana, a Monika se vrati sama sa šetnje, jerbo je Vlatko ostao kod pukovnikovice. Kako

*

je imala proći kroz kuhinju u svoju sobu, saleti ju Sofija u kuhinji:

— Gospodična Monika! Milostiva je zabranila, da nitko ne smije ulaziti u blagovaonicu, van gospodin, ako dodje.

„Gospodin je u Gromilju" pomisli Monika.

— To je prvi put, što me vi opominjete, i neka vam bude i posljednji put! Ja nikada bez razloga ne ulazim, — reče Monika, prekosi prikorno očima Sofiju i unidje u svoju sobu sve misleći, odakle toj djevojci vlast, da joj zabranjuje udovoljiti dužnosti, kad imade da javi, gdje je ostao Vlatko, — — a želja joj, da vidi kapetana.

Monika odloži gornje odijelo i u jedan mah kucne na vrata i otvori. Ali kano da ju munja ošinula. Vera vrisne sjedeći na koljenu kapetanovu, obujmivši mu rukama vrat.

Monika hitro pritvori vrata.

A Sofija je čula, što se je dogodilo, pak otvori od kuhinje vrata i reče ujedljivo:

— Budala, guska samostanska! Zar vam ne rekoh, da ne ulazite?

— Stid vas bilo, bezobraznice!

Monika nije još za života svoga takove riječi izgovorila.

Sofija udari za sobom vrata, da se je sve kuća potresla.

— „Putifarka... Zmijo kleta! Daklem svaki mora da bude plijenom tvoga pustolovnoga srca!... Bog te kaznio!" — govoraše u sebi Monika, a onda zagnjuri glavu u kolijevku, pak stane jecati. Srce joj silno kucalo. Poželjela je, da vidi sada pustolovku, gdje umire pred njenim nogama, udarena nožem njene ruke.

Za malo ode kapetan.

Vera nadje Moniku zaplakanu i upita ju preplašeno:

— Ah, što je vama, draga Monika?

— Milostiva! — odgovori Monika puna boli, koju nastojaše uzalud i svom silom ugušiti: — Ja danas odlazim...

— Gospodično Monika! Šta vam pade na um? Da vas nije Sofija uvrijedila...?

Monika šuti.

— Tko vas je uvrijedio?

— Nitko. Ja sam izgubila i majku i oca, ja polazim kući još danas željeznicom...

— Možete sjutra rano.

— Namah polazim! — odsiječe i stane oblačiti gornje haljine i pribirati neke stvarce u zamot.

— Vi ćete se vratiti, je l' de, gospodično?

— Nikada više!

— Pak molim vas, da račun načinimo...

— Ja ne trebam novaca... ništa ne trebam...

— Ali vi imadete dobiti mnogo novaca, vaša zaslužba je uložena u štedionici...

— Ne trebam ništa! — odgovori. Uze krunicu, molitvenik, neke knjižice i najnužnije od ruha, što je savila u mali svežanj.

— To je znak, da ćete se vratiti.

— Nikada.

— A dakako!... Medjutim, molim vas, draga gospodično, običaj je bio uvijek u mojoj kući, što je tko u mojoj kući čuo ili vidio, da to i ostane u kući. A to očekujem i od moje drage gospodične Monike...

Vera htjede da zagrli Moniku, no ona se trgnu njenomu zagrljaju, kano da ju zmija htjede opasati, prihvati svoje stvari i jurne na vrata, baciv još jedan strašan pogled na Veru.

— Bože, naša je Monika šenula umom — progovori i podje u kuhinju. — Sofija! Da ste vidjeli!... Naša je Monika poludjela...

— Pobješnjela je, recite milostiva!

— Ah, samo mi je žao Vlatka!... On će siromah za njom plakati...

— I druge gospodje imadu djece, pak ju ipak uzgajaju bez Monike...

— A ona ne htjede ni novaca uzeti.

— Valjda je svijesna, da ih nije ni zaslužila.

— No, no, Sofija, nemojte tako! Monika je bila vjerna, dobra, marljiva i povjerljiva...

— A Bog znade, što je bilo izmedju ove lukave samostanke i našega gospodina, — primijeti Sofija.

— Pravo kažete... Možda je ono, što sam gospodinu spočitavala u šali, bila čista istina...

— Gospodin je u Gromilju... Tko zna, ne ide li ona tamo?

— Moglo bi biti, da će otići u Gromilje.

Oh, da bi Bog dao, nikada ne bi požalila!

— Jeste li čuli, milostiva, za gospodina Feliksa?... Već leži treći tjedan u bolnici... Ima sušicu.

— Baš mi ga je od srca žao! I vi možete žaliti... Mislim, da ste bili u nj zaljubljeni.

— Pa što onda? Ja ne tajim.

— I on je po svoj prilici ljubio vas; ali vam je netko na put granu bacio... Možda bi i danas zdrav bio, da je vas uzeo... Možda ozdravi, pa vas još sreća čeka.

— Nemam nade... Već je jednom nogom u grobu... Što mislite, milostiva, da ga pohodim?

— Sjutra možete, ako vas je volja, cijelo poslije podne izostati, a Vlatka odvedite gospodji mami... Ja bih i sama pohodila gospodina Feliksa, pa bi mu i ja predočila lijepu sreću, da vas uzme, ali bi opet zli jezici...

— Ah, to bi bilo lijepo! Ne znam, čim bi vam toliku ljubav naplatila!

— Da vam pravo kažem, ja ne mogu podnijeti onoga vonja u bolnici . . .

— Ići ću ja sama . . . A gospodja će se po svoj prilici zabavljati s gospodinom kapetanom . . .

— On je nerazdruživi prijatelj naše kuće.

— Samo ako koja zlobna duša ne razori toga prijateljstva . . .

— A tko ? Ja barem znadem, da nitko ne zna za naše intimne odnošaje.

— A Monika? Ako je ona što opazila? . . .

— Ona je otišla . . . Za tri dana već se ne će sjećati, gdje je bila ni što je vidjela, baš kano ni ona Klarica . . . Ona će biti prije, nego li prodje mjesec dana, opet u samostanu.

— Sretan joj put !

XXIII.

Monika ode. Niže samostana „Milosrdnih sestara" u petoj kući otraga na dvorištu stanovala je stara činovnička gospoja Kolarićka, ona ista, kojoj se je — Bog znade, po čijoj uputi, — prije njekoliko godina navratila Monika, izišavši iz samostana, i tamo je boravila nekih mjesec dana, dok je nije Sofija našla i odvela k Zlatkoviću. Kolarićka je čestita starica. Uz neznatnu mirovinu bavi se iglicom i uzdržava sinčića, koji polazi već viši razred gimnazije, a pored toga imade u stanu dva djaka.

Monika se za ovo godina, što je u kući Zlatkovićevoj, često svraćala i sa malim Vlatkom k toj starici, a običavala je barem u oči velikih blagdana iznenaditi ju kakovim darom.

Monika zateče staricu gdje šije.

— Hvaljen Isus, draga mamice ! — pozdravi ju Monika.

— Uvijek hvaljen! — odgovori stara i začudjeno pogleda Moniku na one velike okrugle naočare. — A gdje vam je Vlatko?

— Kod gospodje pukovnikovice — reče i položi na stolac zamot, a na nj molitvenik. — Pripovijedat ću vam, draga mamice, po istini... Ja sam posve otišla od Zlatkovićevih...

— Već na očima opažam vam neku promjenu... Za ime Božje!... Tamo vam je dobro bilo... Sigurno kakovo nesporazumljenje...

— Ja vam nijesam nikada ništa pripovijedala.

— Poznajem vašu šutljivu ćud, ali se već i odviše o onoj čudnoj ženi pripovijeda... A gdje su vam druge stvari?

— Ovo, što ponesoh, bit će mi dosta. Evo vam pisamce. Sjutra, molim vas, otidjite onamo, pak će vam predati gospodja ono od moga ruha i odijela, što je ostalo još. Ono će biti vaše.

— A vi?

— Ja se za dan, dva vraćam u omiljeli svoj samostan...

— Ah, Bože, čudnovate pripovijesti! Daklem u istinu, Monika?

— To je moja odluka. Meni je poznato, da će se gospodja pukovnikovica o Novoj godini preseliti u Beč i sa sobom povesti Vlatka. Moj boravak je dakle bio odmjeren samo do Nove godine. No medjutim sam se predomislila, što ću se potucati od praga do praga. Godine prolaze, doći će i starost, a ja nijesam nikamo pristala. A gdje sam nekada bila, to znadem, i kamo se vraćam, opet znadem. Obaći ću još prije svoje rodno mjesto, da vidim, ima li još koga od moga roda i da se pomolim na grobu svojih pokojnih roditelja. A onda polazim, da služim Bogu i redu, komu sam se zavjetovala.

— Draga Monika ! Vi ste dosta pametni, te možete prosuditi, kako je najbolje . . .

— Ja ću sada izaći u grad, a poslije ću po svoj prilici k večernji. Ovaj svežanj ostat će kod vas . . .

— Mi večeramo u sedam. Vi ćete dotle obaviti poslove. Ovdje možete noćivati i ostati i mjesec dana.

Monika uze molitevenik i oprosti se sa staricom.

Monika je znala ulicu i kuće broj, gdje stanuje kapetan Engelberto. Raspitala je brzo za ulicu ; a onda potraži kuću. Kuća bijaše na dva sprata. Pred njom do kapije stoji besposlen vojnik.

— Molim vas, stanuje li u ovoj kući gospodin kapetan Voska? — upita uljudno vojnika.

— U prvom katu, lijevo, druga vrata.

— Ja želim sa gospodinom kapetanom govoriti, i to na samu.

— Ja ću kazati gospodinu kapetanu . . .

— Kažite, da je jedna zemljakinja . . .

— Zemljakinja . . . Dobro je.

Monici bijaše u prilog ta malena zapreka, da je mogla za njekoliko časaka sabrati svoje misli. Osjećala je silnu borbu ; ali odvažnost, što ju je prije dva sata krenula naprijed, ne ostavljaše je ni za trenutak. Kud puklo da puklo ! — pomisli.

Dok je prošla do kraja ulice i vratila se, vojnik već stajaše ondje.

— Sada je gospodin kapetan sam i čeka — reče vojnik.

Monika podje uza stube. Bez uzmicanja pokuca i unidje.

— Oho, gospodična Monika ! A momak reče, da moja zemljakinja . . . Molim vas, draga gospodično, a što vas nosi ovamo? — upita začudjeno kapetan.

— Dolazim u vrlo važnom poslu, a vi ćete me, gospodine kapetane, izviniti . . . Izvanredan slučaj . . .

— Molim vas, izvolite sjesti!

— Izvinite! Ponajprije želim da vas na nješto sjetim..

— Molim! — odgovori kapetan, pripravan dočekati prikor za današnje ponašanje, komu bijaše donekle Monika svjedokinjom. Oči sustavi na njenim očima, u kojima se krila neka tajna.

— Vi, gospodine kapetane, zacijelo poznavaste umirovljenog šumara Petra Stankovića...

— Poznavao sam njega i cijelu njegovu dragu obitelj. Kuća moga oca i njegova vrlo su se pazile — odgovori veselo kapetan.

— Vi ste poznavali, gospodine kapetane, i njegovu kćer Jelenu?

— Ah, kako ne bi poznavao? Hiljadu slatkih uspomena sahranih u srcu na ono drago biće!... Pripovijedahu mi, da je negdje u tudjini nesretno zaglavila... Moje prijateljstvo s Jelenom pada u naše prvo, nevino, što kažemo, doba... No ja podjoh u vojničku školu... Imam od nje samo jedno pisamce, nadahnuto njezinim životom... Vjerno ga i danas čuvam...

— Pisamce od Jelene!

— Što vas to tako zanima?

— Poznavala sam ju...

— Onda ste, gospodično, po svoj prilici poznavali i moje roditelje?

— Ja sam upravo odanle rodom.

— A molim vas, iz čije kuće?

Monici u taj tren zape riječ. No hitro se ohrabri, a očiju, koje joj se orose suzama, ne maknu s njegova lica.

— Ja sam Jelena... Angjelko!

— Ah, Bože! — usklikne kapetan. — Ah, Jelena... Glas tvoj,... ti si Jelena!... Ti živiš — reče i proplače, pa ju privine na grudi.

Njekoliko časaka ne ču se ni glasak iz njenoga grla, samo uzdasi i jecanje; a on sveudilj ponavljaše: — Jelena! — Ah, Jelena moja! — Onda je povede na divan, cjelivajući joj lica, ruke, čelo, usta, oči, suze... — Ah, tvoje su oči! Tvoj glas! Ti si cijelim životom svojim... moja Jelena!... Ah, zašto mi se ne kaza prije?... Jeleno, čuj me!

— Čujem... Angjelko! — progovori nakon duge šutnje, pa ga ogrli jednom rukom, a desnom mu otare suze s očiju.

— A kamo si se ti izgubila?

— Izgubila sam drage roditelje, izgubila sam tebe, pak odoh u samostan onda, kada ti pisah ono pisamce. Ali ne mogoh da te pregorim, za to sam izašla iz samostana, pitajući svuda za tebe... A kako bih saznala, kad si uzeo drugo ime... Engelberto... Odlučih opet u samostan, kada te nadjoh, ah!... Nadjoh te kasno... na krilu drugoj — — — — — — — — — — — —

— —

— Prokuni me! Ubij me... Evo ti samokres... Slatka će mi biti smrt od tvoje ruke...

— Tražih te, nadjoh te,... a sada se spokojno vraćam u svoje samotno skrovište!

— Ne vraćaš se! Od tebe me ne otkinu više ni bojna trublja!

— Zaklinjem te ljubavi našom, ali ja moram ići... Za mene više na tom svijetu sreće nema!

— Oprosti, Jeleno, što vidješe tvoje oči! I umrijet ću, ali onoga praga prekoračit više ne ću!... Jeleno, a ti se smiri mjesec, dva, dok me umirove... Zaklinjem te, kaži, da mi opraštaš... Il mi reci, ili ću se vjenčati... s crnom zemljom! — odlučno progovori kapetan.

— Ah, ne! Ne, Angjelko... ti živi! — vikne skoro, pa mu se grčevito uhvati oko struka. — Živjet ćemo!... Žive i drugi siromasi... ljubav im je bogatstvo...

— Opraštaš li mi, Jeleno?

— Već ti oprostih.

— Hvala ti! Sjutra ću ja biti sudijom svoje sudbine, koja je meni i tebi sudila prije toliko godina.

— Ti uredi poslove, a ja ću sjutra na put, da obadjem naše rodno mjesto, naš mili zavičaj i grobove naših roditelja... A onda dalje iz toga grada!...

— Hoćeš li u Beč?

— Tudjinka sam tamo.

— Bit ćeš u mojih vrijednih znanaca, gdje sam ja tri godine, a do nedavna, stanovao. Čestita obitelj... To je moja želja... A do sjutra možeš ostati ovdje...

— Ne mogu. Nastanih se kod poznate gospodje. Tamo ću noćivati. A sada ću u crkvu, da Bogu blagodarim...

— I ja ću s tobom, Jeleno.

Već se stade mrak hvatati.

Hotimice krenuše polumračnom ulicom, da im ne smeta žamor svjetine, množina prolaznika.

— Kaži mi, Jeleno, da li si na meni štogodj poznata opažala, kada si me prvi put ugledala?

— Jedino tvoj pronicavi pogled... Činilo mi se, da sam ga već negdje vidjela. A bila sam i ljuta na taj tvoj pogled, kano da hoćeš da mi zaroniš u dušu... Da ti pravo kažem, držala sam dvije, tri posljednje godine, da te medju živima nema. Da si postao časnik, to sam znala. Pitala sam jednom pokojnoga pukovnika, ima li koji časnik u austrijskoj vojsci po imenu Angjelko Ljubić — —

— Ah, Ljubić... prezime moje pokojne majke! — uzdahne kapetan. — Da... Otac me pozakonio istom kad sam stupio u vojničku školu...

— Zato pukovnik mogaše reći, da toga imena nema... Često bi se koji mladji časnik, u koga vidjah nješto tvoga

lica i očiju, te ga pozorno pogledah, sustavio i motriti, kano da i on u meni raspoznaje koju prošlosti... Bog znade, nijesam li te kada sre- sam te prvi put čula kod Zlatkovića, u onom glasu razabiraše moje uho neke vrlo poznate zvukove.

— Ja nijesam opažao na tebi ni najmanje sličnosti na nezaboravnu svoju Jelenu. Dakako, niti tražio nijesam sličnosti... Jest, oči su tvoje... no pogled je drugi... sumoran, tajinstven, a glas isti, samo tiši! Valjda ga samostanska tišina utišala. Ali bila si mi izvanredna pojava, čim sam čuo, da si proturila dvadeset godina medju samostanskim zidinama. Ništa nijesam mogao saznati iz Monikine prošlosti, a vrebao sam zgodu, kako bi se mogao s njom gdje na samu razgovarati.

— I ja sam željela čuti barem tvoj glas, da što čujem o tvojoj prošlosti. Danas sam bila posve uvjerena, da ćeš biti na ranoj užini kod moje gospodarice. Za to sam pohitila sa šetnje, da opet štogodj čujem... I tako ono jurnem na vrata...

U dugom razgovoru približiše se samostanskoj crkvi istom onda, kada je već svjetina izlazila.

Kapetan je slijedio njene stope preko stuba do škropionice i poklekne uz nju. Crkva bijaše već gotovo prazna poslije „svibanjske pobožnosti". Monika podje pred veliki žrtvenik, a koprenu povuče na oči, poklekne i stane se vruće moliti, a kapetan uz nju. Grobna tišina vladaše u polumračnoj crkvi. Za njekoliko časaka u toj tišini zatomi Monika sve jade, proživljene izvan samostana.

Da njih ne bude u crkvi, već bi utrnula i posljednja svjetiljka. No radi njih pričeka jedna opatica njekoliko časaka klečeći kraj vrata sakristije, dok Monika ne prignu glavu do tala i ne poljubi posvećeno mjesto, a to isto učini kapetan. Tada istom krenuše iz crkve.

Monika pozorno pogleda u onom sumračju opaticu i šapne: „Sestra Oktavija!“... Istom po riječi prepozna je opatica i začudjeno se šaptom odazove: „Ah... sestra Monika!“ — „S Bogom, sestra!“ — reče Monika i hitrim korakom iščezne.

Pred ulazom reče Monika kapetanu:

— Ovu sestru ja uzgojih; bila mi je drúga mnogo godina u Bosni i na Balkanu... Bog znade, što ona misli sada o meni! Već imade pet godina, što sam ostavila samostan... Današnja moja pojava ostat će joj uvijek zagonetnom...

XXIV.

Sjutradan oko podne bila je Monika već u Gromilju. Kočijaš iz grada dovezao ju ravno pred baraku, gdje je stanovao Zlatković.

Bilo je tamo mnogo radnika, ali se i ne obazirahu na pridošlicu. Samo jedan seljak pristupi veleći, da je pazikuća i nadglednik.

— A gdje je gospodin Zlatković?

— Daleko nije, ali će se vratiti istom za jedan sat, — odgovori uljudno i pozove Moniku u kolibu.

Monika imadjaše kada da razmišlja tu u kolibi.

— „To je dakle ta zlatna dolina, gdje Zlatković mišljaše i misli sreću steći, dok mu nevjerna drúga izdjelava prosjački štap... Bože moj! Koliko ovdje zveknu čaša, dok je ovdje bio gospodarom nesretni Koruga!... Svaka ova daska, svaki kamečak, list i travka u tom dolu i gori nijemi su svjedoci ogavnih prizora, što ih pustolovka odigra... Hvala Bogu i dragomu Isusu, što nijesam bila i ja svjedokinjom. — Danas sam ovdje prvi i posljednji put i ja svjedokinjom“ — — —

Monika se duboko zamisli. Skupiv čelo prodje nekoliko puta od vrata do prozora. Očito se borila. Ali svi razlozi govore u prilog nakani. Opet sjedne.

— „Zar osveta? ... Ne, to nije osveta! ... Ona je mene nabacivala kano milosnicu — nevinu nevinomu mužu svomu ... Ona je okrivila teškim grijehom onu poštenu dušu Feliksa, jedinog iskrenog prijatelja kuće — i prijatelja moga, koji je štovao u meni nevinu i poštenu djevojku. Tako je javno govorio; a ona ga sramotno osvadila i oborila ga na samrtni ležaj ... O, Vero, nesretna Vero! Ti htjede oteti meni ono srce, koje sam ja razumjela od nejakih nogu, ljubila ... izgubila, za njim čeznula, za koje sam pokorničke haljine obukla i cijeli vijek svoga mladovanja u samostanu provela, u molitvama ga spominjala i uzdasima tražila na zemlji i nebu! ... Pak u čas, kad je Bog uslišao molitve i suze moje, ti, pustolovko, htjede da mi ga pred očima ugrabiš ... Zar da ti se za to, nesretna ženo, osvetim? ... Ne! ... To bi bila kukavština! Vječna istina slavi pobjedu, i ja dobih zadovoljštinu. To nije osveta! ... Moja je dužnost, da izmirim dobroga gospodara svoga sa omraženim i bolnim prijateljem prije groba; da mu u srcu i u ustima zaustavim strašne kletve, što ih meće na onu nesretnu i zabludjelu mladež, koja na sramotu poštena imena svojih roditelja u tamnici sjedi. Moja je dužnost, da na rastanku pokažem gospodaru svomu staze, kojima nevrijedna mati upravlja svoga jedinca do jaza propasti ... O Isuse i Marijo! Budite mi u pomoć, da ne učinim izdajničko i osvetno djelo, već da izvršim ono, što mi čista savjest nalaže!

U to Zlatković pokuca i unidje:

— Za Boga! Monika, što vas je ovamo donijelo?

— Znadem: da me ovaj čas vidi vaša gospodja ovdje, ona bi sve strijele na vas izbacila.

— Bez sumnje! Toga se i bojim!

— Nemajte straha. Mene nitko u tom kraju ne poznaje ... A dolazim, da prije rastanka sa vašom kućom — — —

— Prije rastanka sa mojom kućom!... Tà mi ugovorismo do Nove godine —

— Čovjek snuje, a Bog odredjuje.

— Pa kako se rastadoste? Vi imadete toliko ubilježenih zaslúženih nagrada... Teško da se je gospodja dosjetila...

— Hvala gospodji! Ona se je dosjetila... Gospodine Zlatkoviću! Ja sam u samostanu služila dvadeset godina Bogu i čovječanstvu, te bijah zadovoljna, što ne primih za svoja dobra djela druge nagrade, već što ju čuvah u savjesti svojoj... Ova molitvena knjižica i krunica najdragocjenije su blago, što ga ponijeh u svijet. To i sada nosim iz kuće vaše... uz neke gorke uspomene i jedan slatki spomen, koji zavijam u koprenu tajnosti.

— Gospodično Monika! Ja sam najnesretniji čovjek na svijetu! Sve uzdanice u mom poslu ostaviše do posljednjega žalosnu uspomenu; jedina vi bijaste uvijek pouzdanja vrijedna. Pak i vi hoćete da mi na rastanku ostavite tužnu uspomenu ne htijući primiti nagrade za svoju brigu, a u koprenu tajnosti zavijate uzrok svojega odlaska, da mi sumnja uvijek rije dušu...

— Ako mi se obvežete, da ćete primiti moje riječi kano iskrene i prijateljske, onda ću vam otvoriti srce svoje.

— Budite uvjereni, da sam pripravan najgore i najžalosnije vijesti mirno i postojano dočekati. Na lomnim stazama moga bračnoga života preturio sam mnogo zla i neprilike, te me već ništa ne može iznenaditi.

— Kad je tako, gospodine Zlatkoviću, reći ću vam... Vaša gospodja vas ljubi, ali njoj nikada nitko nije usadio u srce, da je svaki drugi samo poštovanja vrijedan, a vjenčani muž štovanja i ljubavi. Ona nije pomislila ni prije ni onaj čas, kada je stupila s vama pred žrtvenik, da se tamo zaklinje samo vama vjernošću i ljubavlju do groba. Ona osta u slobodi, koju je i prije uživala. A vaša je krivnja, što je namah u početku ne ograničiste na onaj uži krug

obiteljskoga života!... Vi ste imali vrlo iskrena i dobra prijatelja, gospodina Feliksa. Vaša je gospodja toga prijatelja prezrela za to, što ne mogaše još tješnje spojiti s njim prijateljstva. A njemu bijaše žena njegova prijatelja svetinja. Ona je osnovala osvetu. Pustila je glas po svojoj kuharici, da je napasnik, a vi g. Feliksa odbaciste kano nevrijedna prijatelja. Kunem vam se, on je nevin!... Njemu su odbrojeni časovi, pohitite! Izmirite se!

— Ah! — uzdahnu Zlatković i ne rekav ni riječi ode do prozora, gdjè je otro suze.

— Vi ste, — nastavi Monika, — gospodine, imali u vašoj radnji cijelu četu dobrih mladića, koje ste sami uzgojili još u zajedničkoj radnji. Vašoj gospodji svidjao se Koruga. Ona ga premami... On je na njenim koljenima sjedio, s njom se grlio i ljubio. Sofija je sve znala. Zato joj je bilo slobodno nositi stvari i prenositi bivšemu vašemu slugi Andrašu... A što je gospodja nabacivala vama mene i seljačke djevojke, to bijaše samo lukavština.

— Ah, to ubija! Vjerujte mi, gospodično, da sam radi ovoga okrivljenja njekoliko puta prihvatio revolver... No pomislih na svoje dijete... Glavna mi je želja, da uzgojim Vlatka... Vi ste mi obećali, da ćete novom godinom u Beč, da ćete doći u kuću moje punice, koja će i Vlatka sa sobom povesti. Vi ste mnogo obećali, sjetite se! A sada najednom proti mojoj volji ostavljate kuću, što ne htjedoste prije učiniti ni na moje molbe. Nješto vas je na taj korak nagnalo... vi tajite!

— Već vam rekoh, gospodine, da je uzrok moga odlaska zavijen tajnom... Ja sam sada zadaći svoje savjesti udovoljila. Svaku svezu dužnosti prama vašoj kući sam prekinula... S Bogom, milostivi gospodine!... A onu tajnu doskora će vam poznata vama ruka otkriti u pismu. Znadem, da ćete biti iznenadjeni, a najvećma vaša gospodja, za koju ću se uvijek Bogu moliti.

XXV.

Prošla su istom dva mjeseca, a koliko se toga promijenilo!

Zlatković se izmirio sa svojim prijateljem Feliksom. Feliks se stao malo oporavljati i kada se je pridigao, otputio se je u Gleichenberg. Zlatković ga otpratio upravo do mjesta. Ne prodje medjutim ni mjesec dana, razboli se ponovno i podleže svojoj teškoj bolesti. U tudjoj je zemlji našao grob.

Pukovnikovica se je odselila u Beč i povela sa sobom Vlatka. Svoju osnovu je promijenila i uskorila putovanje radi kćeri, u nadi, da će se smiriti kod muža, ne bude li svaki čas mogla k majci pobjeći.

Od onoga dana, kako je Monika otišla, ne vidješe Verine oči kapetana. Vera ne mogaše sebi nikako protumačiti, što se je kapetan tako nenadano odbio. Sumnjala je ipak, nije li možda Monika tomu kriva. A tu sumnju utvrdi Sofija:

— Pravo kažete, milostiva. Ona je bez sumnje pisala gospodinu pismo. Za to se je vratio iz Gromilja razjaren kano ris... Gospodin Zlatković valjda je na svoj način zatvorio vrata gospodinu kapetanu... Ona je morala i na mene nalagati, pak me je gospodin potvorio kradljivkom i da je onaj pijani Andraš moj ljubovnik, kao da je Sofiji do jednoga slugana, gdjeno može medju gospodom birati!...

— Ja ću se još danas uvjeriti, da li je moj Zlatković zabranio ulaz kapetanu.

— Ja bih još nješto rekla milostivoj, ali se gotovo bojim... No prije ili poslije će izaći na vidjelo... Iz našega ormara nestalo je pol duceta srebrenine i srebren svijećnjak. Izvolite se uvjeriti...

Vera podje sa Sofijom u predsoblje. Otvore ormar. Stvarî doista nema. Vera pljesne rukama:

— Pak baš najljepše stvari! Taj je birao!... Ah, tko bi mogo to učiniti? Tko?

— Pa tko drugi, nego li ona mačka Monika...

U to se počuše koraci.

— Gospodin dolazi...

— Samo govorite istinu — oštro izgovori Vera, da je mogao Zlatković čuti prije, nego li je u sobu unišao.

— Što je? — upita Zlatković.

— Nestalo iz ormara pô duceta najljepše srebrenine i onaj skupocjeni sviječnjak.

— Miševi toga lje ne izjedoše...

— Niti naša mačka... već ona gora i lukavija od mačke... Monika!

— Lagano, dušo! Monika nije toga učinila. Na to se mogu zakleti!

— Čedomile! Ipak je prošlo odviše vremena, što si ti proučavao onu dobru i plemenitu dušu, a da bi se mogao zakleti...

Zlatković ne reče ni riječi, već ode u svoj kabinet. Zapali smotku i stane hodati. Najednom se predomisli, pak izadje u predsoblje, gdje je Vera još neprestano Sofiji nješto tumačila.

— Sofija! Gdje je ključ od vaše ladice? — oštro upita Zlatković, kano da joj već zapovijeda, da otvori ladicu.

— Bože moj... ključ?... Nijesam ga valjda izgubila...

— Otvorite svoju ladicu i premetnite do dna, nije li možda i vama čega nestalo?

— Toga se ne bojim, dok nosim svoj ključ u žepu... Istina, mogao bi moj ključ imati brata...

— Otvarajte namah!

— Kojim pravom, Čedomile? Mogla bi i ona zahtijevati, da i ti otvoriš svoju kasu...

*

— Ali, draga Vero ! Ja sam samo zabrinut za njezinu imovinu . . .

— Nijesam ja kradljivka — stane se djevojka braniti i udari u plač.

— Dobro ! Sada ću poslati po stražara !

— Eto vam ključ ! . . .

Sofija baci ključ na stolicu i ode u kuhinju.

Zlatković otvori ladicu. Stane premetati, pa komad po komad meće na stranu. Izvadi svijećnjak, stavi ga na stranu. Nadje srebreninu, metne ju na stranu.

— Sofija ! — zovne djevojku. — A što je to ?

— Isuse Bože ! Nijesam li ja to slutila ! Ona mačka mi je podmetnula . . . Milostiva, eto, gledajte, što učini ona Monika ! . . .

No Zlatković čuje i ne čuje.

— Čujde, Vera, zar si ti gospodja? Ti vodiš razgovore sa takovom rdjom? Sramota !

Vera ni riječi ne progovori, već ode u sobu i rasplače se.

— Sofija ! Namah da se nosiš iz ove kuće !

Sofija se baci na koljena i stane moliti :

— Budite milostivi, milostivi gospodine ! . . . Nijesam ja kriva — —

— Napolje, ili ću sa stražarom doći ! . . .

Zlatković turi ruke u džepove, — po običaju, kada se razljuti, — pak ode u dućan.

Za četvrt sata nošaše trhonoša Sofijinu ladicu. A malo zatim prodje Vera mimo dućan u ružičastoj haljini. Njeka slijepa sreća ju vodila i nadje kuću i stan, koji je tražila. Bez velikoga promišljanja unidje i nadje se na hodniku, kano da je već nebrojeno puta onuda prolazila. Na vratima je karta „Engelberto Voska".

Pokuca i otvori.

— Ljubim ruke, milostiva ! — pozdravi ju kapetan i podje u susret . . . To je za mene odlikovanje.

— Time ja ne vraćam dakako, gospodine kapetane, onaj posjet od jučer ili prekjučer, već što sam odavna dužna...

— Izvinite! Uvijek sam u poslu...

— Neka, neka! — zagrozi mu se lepezom. — Lijep ste vi kavalir...

— Milostiva me kori...

— Bože sačuvaj! Pače to je hvale vrijedno, što je gospodin kapetan postao toli solidan...

— Vjerujte, milostiva, kad čovjek imade pred sobom neku važnu osnovu, koja je iznenada nastala...

— Naš projekt, je l' de? Kako ćemo ići u Baden... No dva mjeseca minuše, pak čemu da još razmišljamo?

— Milostiva bi imala pravo, da nije ovu osnovu istisnuo praktičniji projekt! — reče kapetan i nasmiješi se ironički.

— Znadem ja... dobro mi je poznato.

Kapetan ju zamišljeno pogleda.

— Kano da ja ne znam, da vam je Zlatković pisao.

— Ja vas ne razumijem.

— Ali ono pismo ne će biti ni najmanjom zaprekom. Ako nije gospodinu Zlatkoviću pravo, da gospodin Engelbert dolazi u kuću, to mu ni najmanje ne će smetati, ako se ja, slobodna žena, sastanem s vama u Badenu. On znade biti često vrlo surov, pak nije ni čudo, ako vas je počastio surovim pismom.

— Takovo pismo nije mi poznato...

— Vi se sjećate, da je u onaj tren našega intimnoga razgovora zavirila u sobu moja guvernanta Monika. Ona je to prišapnula Zlatkoviću... Za to sam onu ništariju odstranila. Pravo ljudi kažu: primi tudju sirotu na svoju sramotu. Ona je učinila i drugu spletku u kući... prisvojila neke dragocjenosti, a da si trag zamete, uvalila je onoj nevinoj kuharici Sofiji u ladicu... A zašto ju je Zlatković uzeo u obranu, to je meni vrlo dobro poznato...

— Ja ne razumijem.

— Zlatković je imao s njom ljubavne odnošaje.

— Milostiva ! Ja sam drugog uvjerenja. Monika je opravdala neizmjerno vaše povjerenje i ostavila u vašoj kući lijepu uspomenu, a time i u krugu vaših iskrenih prijatelja.

— Ah ! Doista, gospodine Engelberte, vi vrlo poletno govorite ! Možda ste i vi dolazili u kuću Zlatkovićevu pod izlikom iskrena prijatelja, da možete njihovoj guvernanti udvoravati? . . .

Njetko pokuca na vratima. U sobu stupi vojnik, stane na pozdrav i pruži knjigu.

Kapetan otvori knjigu, izvadi zavijeno pismo, pak uzdahne. Pročita i prinese ustima. Tada podje do ormara, izvadi iz malene kutijice prsten i stavi ga na prst.

— Zaručni prsten ! — klikne Vera.

— Sada već brojim na milijarde dugačke trenutke.

— Gospodine kapetane, u vas je danas osobita volja, da igrate pred poznatom damom neku komičnu ulogu !

— Sačuvaj Bože ! . . . Evo, gledajte, ovo je dekret, kojim sam trajno umirovljen. Moja je karijera dovršena . . .

— Vi, gospodine kapetane, uman oficir, strateg, što vam svi priznaju, vi kavalir, pak proigravate u tim godinama svoju karijeru . . . A smijem li barem znati . . .?

— Imade plemenito, iskreno srce, značaj — dragi kamen, rajske osjećaje, a pored toga vrlo je duhovita : to je plemenština, što ju resi, pred kojom tamne sve sjajne časti . . . Ona je sunce, što svojim sjajem ogrijeva moje grudi . . .

— Ali molim vas, gospodine kapetane ! Ili dokrajčite jednom tu komičnu ulogu, ili mi razjasnite stvar . . .

— Zašto da vam želji ne udovoljim, a možda i ugodim?

Kapetan otvori album i pokaže joj sliku.

— Monika ! . . .

Vera se udari u prsa i stisnu usnice.

— Gospodine umirovljeni kapetane! Čestitam... no, čestitam!... Moj naklon — reče, ogleda se na nj prijezirnim pogledom i ne rekav više ni riječi jurne na hodnik.

Kapetan se samo nakašlje za njom.

XXVI.

Kada Vera izadje na ulicu, ne mogaše da uhvati ni jedne misli. Tako otumara do nakraj ulice, odakle se morade vratiti opet pred istu kuću. Sustavi se, nješto strašna pomisli... Ali kada pogleda onu šarenu smjesu na bučnom šetalištu, strašna joj pomisao umine, a pred očima sijevne nepojmljiva nada.

Došavši kući, nadje na stolu iz gostione donesen objed, jer ga zabrinuta Sofija ne stiže prije odlaska dogotoviti.

— Izvoli, dušice! — ponudi ju Zlatković.

— Hvala, gospodine Zlatkoviću! Ja slučajno ne jedem više s vama — —

— Zar?

— Rekoh.

— Ali moja je želja, da sklopimo prijateljstvo, pače pobratimstvo.

— To je kontesa Monika iscrpla.

— Sretan joj put!

— I našoj ljubavi — —

— Moja draga Vero, udobrovolji se!

— Gospodine Zlatkoviću, ja vam jednom za uvijek rekoh!

— Nijesam razumio.

— Rekoh vam, da ja više ne sjedam s vama za stol; vi ste brutalan muž, u koga nema ni iskrice prijaznosti, ničega... Paur... komu se sreća nasmijala, da je mogao biti pažen pored svoje gospodje u najvišim krugovima

i doći do poštovanja i ugleda, a nije razumio. A tko će mu i zamjeriti, kad nema za to shvaćanja, već ga želja poteže u seljačku kolibu!

— Mi još ni kolibe nemamo, da ju ostavimo djetetu svomu...

— Ostavit ćemo mu odlično ime, ali ne mislim Zlatković.

— Nego?

— Rožić... ime pukovnika Rožića. Moje je dijete. Ja sam ga rodila, a ja sam rodjena Rožić.

— Pak zašto mi ne kaza toga prije vjenčanja, da tu kurioznu stvar uredimo, da se znade, čije će prezime dijete nositi?

— Bože moj! Ja sam mislila, da ću vas, gospodine, moći tako uzgojiti, da će se moj Vlatko ponositi imenom svoga oca; no ja sam primila u ruke odviše krut materija ... Moje će se dijete zvati Rožić...

— A što bi on od toga imao? Koliko imade Rožića u domovini, pa tko ih za to pita? A da su baš pukovnikovići, za to im ipak ne će c. k. četa na grobu činiti salve...

— A što vi, gospodine, mislite time kazati?

— Mislio sam te uvjeriti, da je sudbina našega Vlatka u prvom redu u našim rukama; da mi našim životom moramo da mu pokažemo — ako drugačije nije — barem prividnu slogu. A kad bi nas dvoje svako za sebe jelo i stanovalo, a ponajgore da posve rastavljeno živimo...

— Ja sam oficirska kći, u tom sam duhu uzgojena i taj mi je stalež najmiliji. To su kavaliri. To je moj elemenat, u kojem se jedino mogu ugodno i slobodno kretati — — —

— Ne protivim se — uleti u riječ Zlatković — Neka bude sve po vojnički, a ja ću, ako je milostivoj po volji, i fourirščica držati — dodade Zlatković, samo da ju razveseli i ugodi joj.

— Ponavljam: ako mi nije dopušteno da živim u svojem elementu, a ja idem. Vi, gospodine, potežite dohotke od Gromilja, a ja ću od dućana.

— Kad bi ne dirajući u glavnicu mogao dohodcima od dućana tvojim željama udovoljiti, tu bi nagodu svatko odobrio. Ali ovako se zadovolji po miloj volji — svojim mirazom, a jedna i druga trgovina ostat će u mojoj neograničenoj vlasti, dok sam živ.

— Zar tako, gospodine? A jeste li vi tražili u moga oca miraz?

— Ja ga nisam trebao.

— A da ste tražili, bilo je u pripravi...

— Čuvaj za budućnost.

— A tko je za odsutnosti gospodina Zlatkovića njega zastupao u trgovini? Tko je ono odložio lepezu, rukavice, elegantne haljine? Tko se je odrekao šetnje, izleta, koncerata?

— Ti za volju — Korugi.

— Zar su to razgovori?

— To su sramotne uspomene, koje mislih za uvijek zatomiti, no ti ih, griješna ženo, opet budiš.

— Zar sam ja griješna?

— U tom uvjerenju ne ćeš ni da sjedneš kraj svoga muža.

— Kada je tako, a ja odlazim u Beč!

— Tomo možeš u punoj mjeri uživati slobodu i kamate svoje baštine.

— I tri hiljade godišnje od ove radnje.

— Niti tri feniga.

— Što?

— Ozbiljno ti kažem, makneš li se iz ove kuće, ni tri feniga.

Vera ga gledaše kano divlja mačka, kano da će ga sada uhvatiti noktima za lice. A Zlatković nastavi:

— Znadem, da si se i danas pozabavila u svom elementu. Ja ti ne ograničih te slobode. Dozvoljavam ti, da se zabavljaš, s kime hoćeš, samo ne sa družinom! Zabavljaj se s kime hoćeš ; ali mene ne pozivaj.

— Tako. A toga nijesi znao namah reći ? Zar je trebalo da bukne medju nama rat ?

— Niti je prije bio moj običaj, da zavrgnem sa ženom kavgu, niti sam to mislio danas učiniti.

— Ah, dragi Čedomile ! Znadem, da si dobra srca... Kad vidim, da mi ne braniš zabava, kojima sam obikla u kući svojih roditelja, to te uvjeravam o svojoj iskrenoj ljubavi !...

Vera zagrli Zlatkovića obadvjema rukama, a on sve to prima mirno, znajući, da je to jedini izlazak.

Od toga dana Vera kao da je preporodjena. Obilno se služila dozvoljenom neograničenom slobodom. Pače je i sam Zlatković u koječemu popustio. Tako je s prijateljima Verinim dolazio u društvo i primao ih u goste. Posao mu je napredovao, kako nikada prije, premda se je znatno više trošilo u kući, a mimo to je i znatno podupirao punicu u Beču, kamo je često putovao, da vidi svoga Vlatka, koji je već polazio drugi razred realke i vrlo dobro napredovao.

Intimno i neprestano općenje Verino s častnicima dalo je povoda kojekakovim razgovorima i prigovorima njoj i Zlatkoviću i njegovu karakteru. No ljudi se po malo obikoše, a s vremenom novije pojave gospojinskoga svijeta potisnuše Veru sa dnevnih razgovora.

Zlatković je najviše uživao u Gromilju. Tamo bi sakupio oko sebe seljake, počastio i pustio se s njima u razgovor. Medju njima je istom osjećao, da se nalazi medju čistim narodom. Opažao je i medju njima štokakvih novotarija, pa punu mjeru himbe i lukavštine ; ali se uvjerio, da su te grdne mane istom sredstva, kojima se oni brane proti pogibeljnim pripuzima i izjelicama, dok je u go-

spode nalazio iste mane kano orudje, kojim oni predobivaju seljaka i stiču materijalna sredstva za svoj udoban život. U onom vječnom i sa bezbroj zdravica popraćenom „patriotičkom osjećanju za naš bijedni seljački puk" i u onoj „patriotičkoj požrtvovnosti", što no dan u dan zaprema čitave stupce naših novina, gledao je najgrdju sljepariju i opsjenu.

Zlatković se je uvjerio, koliko drži seljak do iskrenosti i prijateljstva. Zato mu je bila živa želja, da narod, s kojim opći i promeće se, upozna njegove osjećaje ; a znao je, da tomu nijesu dovoljne kićene riječi, već čini. S toga mu bijaše najveće veselje, kada je mogao koga izvući iz materijalne neprilike. U Gromilju već nema gotovo kuće, koja nema voznoga blaga, bud volove, bud konje, a prije imadjaše jedva svaka peta, a sve drugo izjedoše prijatelji naroda : komisari i pisari i patriotički osjećaji za naš puk, kadno stalo cijepati zadruge.

Istom sada stadoše Gromiljčani nazivati Zlatkovića — i tamo, gdje nije on čuo : „To je naš gospodin, naš prijatelj i otac".

Toliko puta je mislio o svom Vlatku, kako će i on — ma što bio u ljudskom društvu, — ipak dolaziti u doticaj sa pukom, pak bi ga za velikih praznika poveo svakom zgodom sa sobom u Gromilje, da vidi, kako čovjek može biti i naobražen, a opet popularan, da mu za to ne pada ugled, već mu niži svijet do zemlje kapu skida i na svomu ognjištu u trošnoj kolibi nudja prvo mjesto i razgaljuje svoje grudi.

Zlatković htjede da uzgoji Vlatka pravim čovjekom, a nije u to ni gubio nade, jer je mali bio duhovit, a jednako plemenita srca, uputan i poslušan. Pred najboljim prijateljima, a bilo je to i pred seljacima, Zlatković je izjavio svoju nadu, da će Vlatko biti njegovim vrijednim nasljednikom, ali se boji, da on toga ne će doživjeti.

Onaj omašiti Zlatković, željezne naravi, stao se je na očigled rušiti. Nijedan liječnik nije razumio njegove bolesti, ali je sam ipak shvaćao, da se pod teškim pritiskom duševne boli lomi snažno i tek u pravoj muževnoj dobi tijelo. U brizi za sina velikom mu je utjehom, što se je Monika nastanila u Beču sa svojim mužem, umirovljenim kapetanom Voskom. U njihovu kuću mogao je Vlatko po volji dolaziti, no morao je gorkom zatajom kriti i pred pukovnikovicom i u pismu pred majkom Moničino milo susretanje. Da mora tajiti, to mu je poznato; a zašto, toga nije znao. Vera mu jednom reče, da pred njom ne smije ni spomenuti imena Moničina. No Monika je pred njim s najvećim poštovanjem spominjala ime majke njegove.

Zlatković je posve osvjedočen, da Vera neizmjerno ljubi Vlatka, pak joj je zato povjerio štedioničku knjigu na deset tisuća forinti, a na Vlatkovo ime. Tomu ima već više godina. Danas imade Vlatku već šesnaest godina, pak mu majka često pripovijeda, da on imade u štedioni deset hiljada očevine. Vera je bila njekoliko puta radi svoje raskošnosti u velikoj neprilici za novac, no voljela je sve svoje dragocjenosti založiti, nego li da dirne u Vlatkovu baštinu. Zlatković je to primijetio, pak bijaše siguran, ako on danas umre, da će Vera sačuvati Vlatku očevinu u cijelosti, makar sav ostali imetak otplivao netragom.

Zlatkovićevo zdravlje bijaše svu zimu potreseno. Drži se tri, četiri dana, a već peti dan legne. Liječnici kažu, da nema nikakove pogibli, samo dok nastupe topli ljetnji dani te podje nekuda, da promijeni zrak.

Jednom legne, pak se nije pridigao četrnaest dana. Liječnik, njegov tijesni prijatelj, tumačio mu bolest baš onako, kako je i sam shvaćao.

— Dragi prijatelju! To su posljedice tvoga duševnoga nemira i nezadovoljstva, što si muževno snosio. Pod utiskom bolnih osjećaja malaksaše živci. Prošle godine bio si često

i prekomjerno uzrujan, a tražio si lijeka u alkoholu. Poslije toga osjetio si slabost i opet tražio oporavka u žestokom piću. Ali danas — kano da je to prevršilo svaku mjeru, klonuo si, eto! No pukovnija ode, prijateljstvo je razoreno. Ja sam jučer gospodju Veru svjetovao, molio i zaklinjao, da se okani onih ludorija. Ona mi reče, da će od sada misliti samo na budućnost svoga Vlatka...

— E, da bi Bog dao! — odgovori Zlatković.

— Odmah ne ćeš opaziti u nje promjene, jer se i to mijenja postepeno.

— Tebi se, čini, da je i to bolest...

— Prava bolest zablude uzgoja... Ona ne mogaše u tebi naći u prvi mah prave zamjene svojim izgubljenim idealima, a ti si u prvi kraj popuštao... Sreća, što medju vama buji mlado stablo života vaše prve sreće, vaš sinčić: pod njegovim zelenim granama i vaša će se srca pomladiti u proljeću njegove mladosti, pak će uskrsnuti samo prividno obamrla ljubav!

Prijateljeve riječi tako umiriše Zlatkovića, da nije ni osjećao potrebe promjene zraka, već samo iskrene naklonosti Verine. Vera ga doista uvjeravala, da je za nju nestalo vesela života izvan obiteljskoga kruga.

Njezine su riječi — znao bi reći — melem njegovim ranama; pak da ih i ne preboli, barem ću, — jednom joj reče — ponijeti u grob slatku utjehu, da sam pravoj svojoj ženi povjerio svu svoju mukom stečenu imovinu i pravoj materi jedinca svojega.

Zlatković nije nimalo vjerovao u svoje zdravlje, kako ga je tješio prijatelj, a u potonje doba i Vera. Ta utjeha i Verina očitovana iskrena ljubav podavaše mu toliko snage, da se je pridigao i mogao izaći barem na kratku šetnju.

No najednom uhvati ga strašna groznica. Noge mu tako klonuše, da ga morade liječnik sa Verom odnijeti na

krevet. A kada ga položiše, reče Veri, da je to posljednje i neka brzojavi Vlatku.

Vera stane lomiti rukama i naricati, kano da je Zlatković već mrtav. Stotinu briga zadavaše joj povjerena imovina i oni razni računi, kojih nije razumjela. A svi ljudi u poslu i knjigovodja bijahu pred njenim očima nepouzdani, premda je Zlatković imao u njih veliko povjerenje. Pametni joj ljudi govore, da joj se treba ogledati za valjanim poslovodjom, ili posao pustiti. Vera im bijaše vrlo zahvalna, a izražavala je to ironičkim pogledom i nehajnim kretanjem glave, jerbo ih je ona već pretekla.

Nekako oko dva sata poslije podne, pošto je dugo izvirivala i pazila na prozoru, ode u mužev kabinet i čekaše.

Vitak, visok, elegantno odjeven mladi gospodin uspravi se pred vratima, zasuče crne, vrlo njegovane brčiće, pokuca na vrata i stane prisluškujući.

— Unutra! — javi se Vera.

Mladić se duboko nakloni i hoće da nješto kaže, no Vera ga preteče:

— Ako se ne varam... gospodin Bela Kolmar...

— Ljubim ruke, milostiva, ja sam Kolmar.

— Jučer sam vas prviput vidjela na fotografiji... Namah sam vas prepoznala! Vaš odgovor, što ga jučer primih, vrlo me je razveselio! Vi ste bez sumnje čitali moj oglas.

— Jest, milostiva... Bit ću tako slobodan, da se i gospodinu Zlatkoviću predstavim...

— Žalibože! — odgovori Vera i otare si rupcem oči. — Dok sam onaj oglas poslala, još se je prilično držao, no jučer mu je jako pozlilo i pade u nesvjesticu, za to sam vam odmah brzojavila... Njegovi su časovi odbrojeni... Ali što ćemo, kad nam je svima sudjeno umrijeti, komu prije, a komu kašnje... A najposlije i nemamo ništa dobra na tom svijetu!... Moj suprug bijaše ner

vozan od svoje rane mladosti... Prije svoje nesvjestice nije žalio, ako ga Bog riješi muka, — utješi se Vera i opet otare oči.

— Ja sam odmah slutio, dobivši brzojav, da je zdravlje bolesnoga gospodina vrlo kritično.

— Bez svake nade...

— Morat ću se dakle odmah prihvatiti posla.

— Naravno. Promet je naš ovdje vrlo velik. A ono poduzeće u Gromilju nekako se je danas ujedinilo i ne zapinje. Čovjek, što ga tamo namjestismo, lijepo drži red. Za to ćete imati mnogo više brige ovdje u trgovini. I ja ću vam biti na pomoći...

— To me veseli!

— Znadem, da onakovog posla ne ćete imati, kano što ste imali u Pešti.

— Ja sam bio u tvornici papira pomoćni poslovodja; to je doduše posao svoje vrsti, no ja sam vrlo dobro upućen u poslove mješovite trgovine i mirodija...

— I vaš gospodin otac imao je te vrsti trgovinu.

— Moj otac nije imao, već djed. Moj otac je bio general.

— Oho!

— Moj stric je poslanik u Petrogradu.

— Daklem vi uživate veliku protekciju?

— Na to nikada i ne mislim. Nadahnut sam duhom industrijalnim i trgovačkim. No pardon, ipak mislim na protekciju...

— Vrlo mi je milo, što ste iskreni... Vi kano da ste već uživali protekciju u bivše vaše principalice?

— Moja gospoda principali bili su neoženjeni.

— E onda nijeste još razmaženi... No sada treba da se nješto ozbiljnije sporazumijemo. Vi ste, gospodine, neoženjeni?

— Dakako, milostiva!

— Za sada ćete se morati pobrinuti za stan, a kad ova katastrofa mine, imat ćete ovdje vrlo udoban stan.

— Ja ću biti u svem sporazuman s milostivom...

Kada Kolmar ode, unidje nova kuharica.

— Milostiva, hvala Bogu, što je došao mladi gospodin! Našemu je gospodinu veoma teško. Navalio mu hropac, čuje se i na dvorište. Samo se čudim, da mladi gospodin nije ništa žalostan!

— A što vi, Agneza, mislite, tko je ovaj mladi gospodin?

— Gospodin Vlatko.

— Ah, Bože! Gdje bi on već došao!... To je gospodin poslovodja, za koga vam pripovijedah.

— Dakle taj mladi će biti mjesto gospodina?

— Da, on će biti poslovodja.

— Ah, da ste, milostiva, i mladomu gospodinu u Beč brzojavili, već bi i on stigao.

— To ne bi bilo uputno, da on gleda svoga oca na umoru.

U to stane Agneza oprezno slušati.

— Nješto mi se pričinilo — reče i podje u srednju sobu. Sustavi se. Ali ne čuje više... Opet se vrati do Vere, koja ravnaše pred ogledalom kosu.

— Tako se je gospodin smirio... Bože, kako je do sada teško hropio! Samo se čuje liječnik.

U to unidje liječnik posve lagano.

— Milostiva...

Vera baci pogled na problijedjelo doktorovo lice. Doktor joj stisne ruku i žalosno saopći:

— Milostiva... Svršeno je...

A Agneza dade se u viku i jauk, bježeći u dućan, na dvorište i u družinsku sobu.

DRUGI DIO.

I.

Posljednjoj želji Zlatkovićevoj na samrtnom času ne bijaše zadovoljeno. Pokojnik ne vidje nikada više svoga sina.

Vera izmijeni njekoliko pisama mjeseca travnja i svibnja s majkom u Beču. Veći dio svakoga pisma zapremio je Vlatko svojim uzdisajima za dragim roditeljima, potankim vijestima iz škole i o svom napretku. A kako ne presta razgovor o bolesti Zlatkovićevoj, to je pukovnikovica zapremila preostali dio pisma nizom svakakih savjeta, kako bi morao Zlatković njegovati svoje zdravlje. Ona je donekle poznavala njegovu bolest, za to mu preporučala stanovite kupelji.

Zlatković i Vera odgovarahu u jednom pismu svaki svojom rukom. Po tom je pukovnikovica sudila, da medju njima vladaju dobri odnošaji.

No u prvom pismu poslije katastrofe bilo je sve ispisano samo Verinom rukom, ali ipak je pisala u svoje i Zlatkovićevo ime. A vješto je ispričala, kako Zlatkovića bole oči, te mu liječnici zabraniše pisati. Pukovnikovica je sumnjala. Slutila je, da je Zlatkoviću pozlilo, da se je njegova nervoznost razvila do onoga stupnja, te mu ruka već nije jaka vladati lakim perom. Zato stane kćer koriti, što prikriva njegovu živčanu bolest i slabost, jer kako će ga ona uspješno svjetovati, ako ju krivo obavješćuje! Vlatka ožalostilo to pismo tako, da je napisao pismo ocu samo pod njegovim naslovom.

Medju ostalim piše: „Dragi tato! Ja sam pročitao tvoje posljednje pismo i uvjerio sam se, da su riječi tvoje, ali rukopis nije. A to me je vrlo uznemirilo. Ja bih mogao svezanih očiju napisati pismo. I ti bi mogao! Što tvoja ruka piše, za mene je, kano da je angjeoska zlatom ispisala; ja ću razumjeti svaku riječ i svako slovo poljubiti. Za to ti evo napose pišem u nadi, da ćeš me i ti obradovati pismom svoje ruke. Teško iščekujem tvoj odgovor, da vidim bar malo nade, hoće li ova školska godina prije nastupa na sveučilištu biti posljednja u tudjini. Ovdje — u tudjem jeziku! — o svomu narodu i njegovoj prošlosti nikada ništa ne čujem u školi. S dragom Monikom i gospodinom kapetanom sretnem se barem jedanput u mjesec dana, pak mi se čini, kano da se sretoh sa rodjenom sestrom. Tako mi je uvijek mila".

Zlatković je već ležao mjesec dana pod crnom zemljom, kada stiže to pismo. Vera primi pismo i otvori, pak se gorko rasplaka. U svakom spomenu na Moniku razabire oštar prikor, pak se kaje radi lakoumne prošlosti, što ne može ničim da ispravi.

Premda je Vlatkovo pismo namah spalila, ipak joj ostade duboko usječeno u pameti.

Prodjoše dva mjeseca, a Vlatko ne dobi od svoga oca odgovora. Verina pisma postepeno otkrivahu sve težu i pogibeljniju bolest. U to doba sretne Monika Vlatka i vrlo se začudila, kad ne opazi znaka žalosti na njegovu šeširu.

— Draga Monika, tata je jako bolestan.

Monika se odmah dosjeti, da je Vera zatajila smrt Zlatkovićevu, te ne htjede da mu namah kaže strašnu istinu, već mu reče milo:

— Hajde, Vlatko, hajde, dušo, sa mnom! Moj Angjelko želi već, da te vidi. Bit ćeš danas kod nas na objedu.

— Ah, to ne mogu. Nena bi se ljutila. Još nikada ne izostah bez njezine dozvole.

— Pak dobro, još ćeš stići na objed.

Vlatko podje s Monikom, razgovarajući se onako, kano da je još ono dijete, što ga nekada na šetnju vodila, a sada je već nju nadvisio gotovo za lakat.

Kada dodjoše u Moničin stan, Monika pošalje gospodji pukovnikovici pismo, kojim joj javlja, da će Vlatko danas biti kod nje na objedu, jer mu imade da saopći na oprezan način smrt njegova oca, što mu zatajiše. Pošalje joj i hrvatske novine, koje prije tri mjeseca javiše smrt Zlatkovićevu. Monika se vrati u sobu i sjedne do Vlatka.

— Da li ti je tata što pisao?

— Pisao je, ali su samo njegove riječi bile, a pisala je mama, jer on ne smije pisati radi očne bolesti. Ja sam mu pisao pod njegovim naslovom, no opet sam dobio odgovor, pisan maminom rukom. Po tom sudim, da je tata teže bolestan, nego li to mama piše.

— Tvoja je mama vrlo zabrinuta za tebe, pak ne će, da te ražalosti... Ah, znaš, kako sam ti govorila, što je taj naš život na svijetu... Muka i patnja!... Sretan onaj, koga Bog pozove i oslobodi mukâ! A tvoj je tata mnogo patio... Zato blagodari dobromu Bogu, a i ja blagodarim u molitvama, što je već prije tri mjeseca riješio i njega...

Vlatko ju stade plašljivo gledati.

— Monika, što vi govorite?...

— Ja sam ti već kazala... Tvoj tata je na nebesima —

Pomolimo se za njegovu dušu — — — — — — — — —

Dok je Monika molila, Vlatko se je naslonio na njena prsa jecajući i u suzama ju grleći, kano ono malo dijete.

*

Već onda, kada je Vera primila ono pismo Vlatkovo, namijenjeno pokojnomu Zlatkoviću, stade joj se pojavljati Monika u angjeoskoj slici, kako je gledaše nekada kraj kolijevke svoga djeteta, i onda stade prezirati mržnju svoga srca.

A listajući pokojnikova pisma naidje na pismo kapetana Engelberta iz Beča, kojim se srdačno oprašta sa svojim prijateljem, ne spominjući ni jednom riječi kakav nesporazumak, već mu veselo pripovijeda svoju i Moničinu ljubav. To pismo ponizi Veru do skrušenoga pokajanja.

U to, dok je Vera neprestano snovala, kako će strašnu vijest ipak saopćiti majci i Vlatku, stiže iz Beča pošiljka sa tri vijenca: „Nezaboravnomu roditelju — ožalošćeni Vlatko", „Milomu zetu", „Iskrenomu dobrotvoru i milomu prijatelju — Monika i kapetan Engelbert".

Vera proplače. Odveze se na groblje i sama metnu sva tri vijenca pokojniku na grob.

II.

Čim se svršila školska godina, vrati se Vlatko kući, da nastavi nauke u Hrvatskoj.

Kad se je Vlatko vratio, već je poslovodja Kolmar upravljao obadvjema radnjama neograničenom vlasti. Kolmar je smatrao Vlatka kano brata svoga, premda su ljudi vidjeli, da mu već ruši ispod nogu onaj čvrsti temelj, što ga je sagradio pokojni Zlatković.

Bilo je to na proljeće poslije smrti Zlatkovićeve. Pouzdani Kolmar predloži svojoj obožavanoj principalici novu osnovu, u trgovačkom svijetu već uobičajenu.

— Draga Vero! Ja sam proučio naš trgovački posao, te moram konstatovati žalosnu činjenicu, da se ova tvrtka ne može uzdržati.

— Moj Bela, tako mi i drugi ljudi kažu. A ti si proputovao zimus polovinu Evrope, pak ćeš znati prosuditi,

kako bi se posao morao preudesiti, jer se vidi, da ga je pokojni Zlatković ostavio na traljavim nogama.

— To je zato, što pokojni Zlatković nije imao trgovačkoga duha. On je uz to bio pripravan svačiju mjenicu potpisati. To se je krpilo jedno vrijeme, ali danas se više krpiti ne da.

— Što misliš, Bela, kolika su pasiva?

— Kojih trideset tisuća...

— A aktiva?

— Jedva dvadeset tisuća.

Vera ga začudjeno pogleda.

— Ono, što je u Gromilju, ni ono ne može da pokrije.

— I ne smije.

— Pak što misliš?

— Onaj posao u Gromilju gotovo je iscrpljen; još godinu, dvije, pak se već ne će isplaćivati, jerbo kamen siže sve više u dubinu. No ja imadem dobra nudioca, koji je pripravan da sve preuzme za pet tisuća forinta.

— Onda bi još trebalo pet tisuća...

— Manjkat će deset tisuća do sudnjega dana, jer ovih pet tisuća mislim uložiti u drugi posao...

— Ja sam na sve pripravna. U tebi vidim svoga spasitelja...

— U Bosni imadem na ponudu pilanu i dobrahnu zalihu šume. To bijaše vlasništvo nekog Slovenca Lapuha. Njegova udovica mora da pusti taj posao. U prvi mah izrazila je želju, da bi dala to poduzeće u zakup, i to neoženjenu zakupniku...

— Je li još mlada?

— Ne znam, ima li joj više od dvadeset i pet godina... Lijepa je i pristala gospodja.

Veri se namršti čelo.

— Ja ne bih nikada bila za to, da poduzeće bude od koga odvisno.

— Ona bi i prodala posao, no cijena je visoka.

— Valjda bi naše Gromilje podnijelo?

— Da su tri Gromilja, još ne bi bilo dosta.

— Pak i ti imadeš nješto kapitala.

— Ni tim nije pomoženo. Ako drukčije nije moguće, a ja ću stupiti sa udovicom u ortaštvo.

— Ako već drukčije nije...

Vera se zamisli.

— A Vlatkovih deset tisuća... — nastavi Vera. — To je kapital, za koji nitko ne zna, nego ja, mama i Vlatko, a sada i Bela. Istina, taj se kapital ne smije krnjiti...

— I ne bi se krnjio. Ako ga uložimo u razumni posao izbacit će 50 i više postotaka...

— Dragi Bela! To je Vlatkova očevina...

— Vlatko će doći za koje vrijeme u više škole. One kamate, što ih štedionica daje, ne će biti dosta za njegovo uzdržavanje, pa će se krnjiti glavnica. A ovako ne!... Medjutim milostiva je vrlo obvezana i neizmjerno ljubi Vlatka, pa sam se i tom mišlju posve raskrstio i našao drugi izlazak.

— U sjajnoj partiji, je l' de?

— Već sam odlučio... samo da spasem milostivu... Nema žrtve, koje ne bih učinio!

— Takovu žrtvu ja svečano odbijam, dok kano mati raspolažem slobodno očevinom svoga sina. Ja pristajem na to, a pristat će i moja gospodja majka u Beču, jer se u nje nalazi uložna knjiga. Dakako, ona je vrlo točna, ona će zahtijevati neku garanciju.

— Za to će imati milostive gospodje zadužnicu moju u ruci i očitovanje: da se deset tisuća forinta nalazi uloženo u pilanu.

— A gdje je ta pilana?

— Nedaleko Banjaluke... Mi ćemo stanovati u Banjaluci.

— Sa gospodinom Belom meni je jednako, stanovala u gradu, ili u šumi . . .

Kolmar se je neobično razveselio, što je svoju nakanu vješto raspleo, pak prinese Verinu ruku do svojih usta i mnogobrojnim cjelovima htjede da iskaže svoju blagodarnost.

III.

Za pet mjeseci već je bilo Gromilje u drugim rukama, a sa dućana skinuše za uvijek onu zlatnu firmu „Čedomil Zlatković". Računi su bili grozni.

Kreško Zrinić, rodjak Verin, preuzeo je kao advokat razračun. On je nastojao nekako zakrpiti traljave račune, da ne dodje Vera na optuženičku klupu. Njekim firmama u Pešti ostade na dugu 11.000 forinta. Kreško se je sjećao, kako se još za njegova doba, dok je on bio kod Zlatkovića, lakoumno radilo, a Vera mu crnim bojama opisala lakoumnost pokojnoga Zlatkovića, samo da se prikaže nevinom. Za to se je Kreško zauzeo i uspio, da je došlo do nagode. Udova pukovnikova dala je dragovoljno svoje očitovanje, da je Vera jedina baštinica njena poslije smrti, ali nije dala nikakova očitovanja o veličini svoje imovine, o kojoj ipak nitko nije sumnjao, pače ju precjenjivahu. Vjerovnici pristadoše, da Vera dug podmiri ovom baštinom po smrti pukovničinoj.

U to vrijeme bio je Kolmar već posjednik pilane u Banjaluci. Uzeo je u najam lijepu kuću, gdje se s Verom nastanio.

Vera se je vrlo porušila i ostarjela. Kolmarov je posao vrlo dobro napredovao ; no bila mu je muka, što je morao slati velike kamate pukovnikovici za uzdržavanje Vlatka, koji je dobro učio na politehnici.

Izmedju Vere i Kolmara došlo je do grdnih zadjevica. Kolmar ju htjede sklonuti, da Vlatko posve napusti školu

pače da ni ne polaže mature, već da stupi u koji ured u praksu, pak će kano činovnik-manipulant doći prije do stalna hljeba, a ovako će po školama još izjesti silne novce i možda svoju baštinu.

Jednom predloži Veri, da će se ipak morati ogledati za vrijednom ženom iz gradjanskih krugova, koja će ga moći zastupati na pilani, gdje imade ujedno kantinu, što mnogo nosi. A Veri obeća, da će ona kano prva glava i nadalje upravljati kućanstvom u gradu.

— Dovedem li — govoraše joj — nevjestu iz boljega roda, ona se u takav priprosti posao ne će razumjeti, a samoća bila bi joj sužanjstvo.

— Danas ćeš takovo čeljade jedva naći i u najprostijem gradjanskom domu. Čim je postala vjenčanom ženom, ona će se visoko ponijeti; njoj nije dosta, da je žena, ona će htjeti da bude gospodja. A zar je vrijedan onaj dohodak, što ga izmeću pilana i kantina, da se inteligentan mladić okuje do groba?

— Pak što ću? Zar ja mogu da i pomislim na to, da bi možda milostiva htjela tamo boraviti dane i noći i baviti se onako prostim poslom?

— To ne bi bilo za nevolju, već drage volje!

— To bi bila za tebe robija...

— Tebi za volju, za ljubav našu, moj mili Bela, nema na svijetu, što ja ne bih učinila!... Sve bi mi bilo slatko u i najvećoj pustinji! — —

A Kolmar je jedva to dočekao, pa i on nju stane uvjeravati o iskrenoj ljubavi svojoj.

* * *

Za mjesec dana već je bila Vera u šumi. Sve je gradske udobnosti najednom zaboravila. Onaj nekada raskošni Zlatkovićev dućan nadomješta joj uzana konoba u baraci, u kojoj su naslagane vreće s brašnom, grahom i pirinčem,

gromade soli, slanina i svakake sitnarije, a tamo opet predio, gdje je mastika, rum, vino i špira. U baraci su ipak dvije udobno namještene sobe. Tamo stanuje Vera, a tamo je i Kolmar stanovao po više dana prije Verina dolaska.

U cijeloj onoj pustoj okolini nema ni kuće, a kamo li sela, samo u prodolju „košara" nekoga kmeta, koji uživa više zemlje i šume, nego li čitavo selo. U njega imade žena, četvero sitne djece i djevojka za udaju, pak ono desetak koza ; to je sve. Kći mu Mare poslužuje Veru. Mare i noćiva kod Vere, pak joj sladi boravak svakojakim pričama o vukodlacima i morama, o kugi, pašama i Švabi.

Vera i ne misli više na raskošne toalete ni na dragocjenosti, priprosto je odjevena i u petak i svetak. U toj samoći stade prezirati sav šareni svijet, a muka joj, ako dodje tko od varoških ljudi sa gospodarom Kolmarom ; u svakom gleda svoga dušmana. Samo u Beli gleda svoga spasitelja. Kada on dodje, on joj obasjava svu onu tamnu pustoš.

Tko je poznavao Veru još prije godinu dana, danas je ne bi prepoznao. Lica blijeda, nabrana, nekim tamnilom potkožena, oči upale, kano da već u njima svjetlo dogara, one nekada gojne ruke — danas dvije voštene svijeće, po kojima se prepliću plave žilice.

Kolmarova pilana stoji kano u dolu kraj jaka potoka, a ipak je sve na visočini. Odanle kojih 150 metara daleko imade baraka kano na oazi izmedju njekoliko dubova, a naokolo na široko strše panjevi, zarašteni voščikom i kukorijekom. A imade na tom lazu bezbroj bukovih i hrastovih debala unakrst povaljenih. Ovamo dovoze šumu i opet odvažaju na pilanu. A što izrade, na drugoj obali slažu i voze po vijencu do željezničke stanice. Pred barakom imade okrugao stô i oko njega stolice.

Bilo je mjeseca lipnja oko tri sata poslije podne. Sunce je obasjalo svu onu čistinu, kamo ne dopirahu njegove sjajne zrake od zore do onog doba, jerbo ju zatvarahu šumovite visoke gore.

Vera je sjedjela kraj stola i nješto krpila. Na glavi joj crna povezača, što joj prikri čelo, a otraga je svezana i kraci joj strše kao krila. Oči je zastrla tananim očarima. U to doba, pa sve dok sunce ne zamakne, sjedi ovdje i uživa na suncu. Nedaleko odanle stoji dugačak stô i sa svake strane klupa. Oko toga stola zasjela četiri radnika, a već se ljudski nakitiše rakije. Grdno govore protiv gospodara svoga Kolmara, jer se nješto kod obračuna porječkaše, pak danas i ne rade, već se propiše, ali i to donosi gospodaru korist.

U to se izvi na onom putu od skele čovjek siromašak, vrlo ospičav, izrovana čela, a na brčištu mu osta samo njekoliko bijelih dlaka. Ćelavu glavu pokriva mu mastan fes bez kićenke, preko crveno-prugaste košulje prebacio je neki tanani zaprljani haljetak. Navukao sive hlače, spasao se crnim pasom, a na nogama mu istrošene jemenije. Prošav mimo Veru reče: „Pomoz Bog!"

Vera podiže oči, pak odgovori: „Dobar dan!" i opet se zadubi u svoj rub.

Došljak sjedne na drugi kraj klupe tako, da je mogao uhvatiti očima svu onu čistinu i kolibu. Sjedio je mirno i buljio, ne maknuvši očiju s Vere. Radnici pripovijedahu o raznim svojim gospodarima, gdje su kada radili, a sa svakim omjeriše Kolmara, koji da nije vrijedan, da stane na stopu onih gospodara. Vera mogaše svaku riječ čuti i razumjeti, ali ne mari za to; samo neka oni troše, pa neka kažu, da gospodar imade i rogove, ona ipak vidi, da imade dva zlatna krila.

Došljak je razumio svaku njihovu besjedu. Za sve vrijeme samo ga jedan upita, gdje je radio?

— Na Savi... Ladje sam vukao, — odgovori, razgali prsi, pak im pokaže preko rebara i širokih grudi ožiljak, što mu ga je utisnula kleta jarmenica. Jedan mu ponudi čašu rakije, a on srkne do dna kano kaplju, nakloni se i vrati mu čašu, pa zazva oku vina i upita služavku, ima li što za jesti.

— Slanine, sira i hljeba — odgovori djevojče.

— Donesi mi slanine, sira i hljeba.

Djevojče mu donese, a on, dok je to potrošio, i oku je vina ispio.

Sunce je prije zalaska divno obasjalo taj šumoviti kraj, ali samo još malo, pak će zamaći. Došljak ustade i podje do stola, gdje je Vera sjedjela, sjedne naproti njoj i upilji oči u nju.

— Što je, dragi? Hoćete li možda da platite? — upita ga Vera.

— Što je, dragi!... Dragi... To je ona zlatna riječ, što je slušah hiljadu puta — reče hrapavim glasom, pak svojom žuljevitom rukom prihvati njenu na pô usahlu ručicu i htjede da je poljubi.

— No! Jeste li pobudalili?... Platite, pak odlazite.

— A ako nemam čim da platim...

— Zašto ste zvali?

— Bio sam gladan i žedan.

— Dala bih vam hljeba, a vode ima. I ja moram račun položiti svomu gospodaru.

— Vaš je gospodar zao čovjek.

— To vaša briga nije! — odsiječe Vera i pogleda ga mrko.

— Eh, oni ljudi tamo kažu, da nema pod ovim suncem gorega gospodara.

— Da, kada zaradu zapiju, onda je gospodar kriv...

— Ej! ne bi Koruga takav bio...

Vera snimi naočare i pogleda ga. Došljak potisnuo fes nad čelo, pa je gleda onim crnim očima. A njoj se stane kosa ježiti na glavi.

— Oh, Bože! — zavapi Vera i sklopi ruke. — Koruga!...

— Ja sam, milostiva — — — — — — — — — —

— Pa zar je Koruga dotle dospio, Bože milostivi!

— Eh! tako!... Jednake smo sudbine...

— Ah, sudbina! — — — — — — — — — —

Vera ga pozva u kuću.

Unidjoše. Koruga sjede na divan, uhvati se rukama za čelo i gorko proplače. I Vera je plakala.

— Ah, Koruga, Koruga!

— I tvoja je sudbina okrutna!...

— Što ovdje živim?... Nipošto!... To je samo moja dobra volja. Ja bježim one gradske zidanice, one zmije i lije u čovječjoj slici, onu himbu, zavist, zlobu i prijevaru. U toj planini bolje su ćudi gorske zvijeri! Ovaj narod, što ovdje teško zaradjuje svoj hljebac, barem je bezazlen u svojoj prostoti...

— Samo im nije gospodar pošten.

— Kolmar je čestit čovjek. Da njega nije bilo, ja bih već davno u grob legla... A ja imadem sina... Toga čovjeka posla mi sam Bog... Pustimo to... A što bi s tobom, ubogi Koruga?

— Kada sam primio od Anete onu brzojavku — —

— Ah! — uzdahne Vera bolno, kano da joj nož rinu u srce.

— Pobjegao sam u Ameriku i nikada se više sa onom nesretnom djevojkom nisam sastao... Vratio sam se za dvije godine. No otac već preminuo, a rod razgrabio imovinu. U Osijeku me uhitiše i baciše u tamnicu, da čekam sud... Optužilo me, da sam počinio grabežno umorstvo! Bog mi bijaše u pomoći!... Uhvatih zgodu i pobjegoh

preko Save na ovu stranu. Još je Turčin gospodario ovdje. Što imade ove Bosne od Save do Ivan-planine, od Drine do suhe medje, svu sam prohodio, samo me u tom kršu nikada još do ovog časa nije bilo. Teško sam u Travniku obolio i jedva prebolio, pa gledaj, što učiniše nesretne ospice od moga obraza i glave evo! Kano da sam vatrom izgorio... Desetak godina vukao sam ladje na Savi. Pitao sam svakuda za Zlatkovića i njegove. Sve onamo propalo... A nedavno mi u Sisku kazivala ona Sofija, gdje se nalazi milostiva. No načuo sam, da me traže u onoj okolini, a ja u Srbiju. Ali htjedoh, da još jednom vidim moju dobru i dragu Veru...

Vera je slušala i neprestano plakala. A kad je dovršio, umoli ju, da mu nješta topla pripravi i donese vina, da se okrepi za daleki put.

Dok se je Vera bavila u kuhinji, zagleda se Koruga u konobu, u ono skladište, gdje je visjela slanina, pak pomisli na dupkom nakrcan dućan, podrume i magazine nekada Zlatkovićeve, a ova luda žena kaže, da joj je dobro... One dvije sobe bijahu zapremljene lijepim dvjema garniturama. Izgubile su sjaj, davno je, što su zapremale Zlatkovićev salon i kabinet... Još imade nekih stvari iz onoga kabineta: onaj basin od stakla za ribice (a sada ga Vera napunila šarenim grahom), onaj krasni kavez, Zlatkovićev pisaći stô sa zelenim poblijedjelim suknom, na kojem je pokojnik slagao po izbor hrvatske novine, a danas imade na njemu njekoliko brojeva njemačkih i madžarskih žurnala... Ah, one slike o stijeni! Prepoznaje gospodina Feliksa, a onamo u jajastom okviru mali Vlatko... I oni istrošeni, izlizani sagovi, ostatci nekadašnjega sjaja, — sve je to Korugi u pameti.

Kada je Vera donijela užinu, stade se izvinjavati:

— Žao mi je, dragi Koruga, što nemam u pripravi mesa... Ja se ponajviše hranim kavom...

Vera pripovijeda, a Koruga lakomo guta pripravljeno jelo, pak natače vina čašu za čašom.

— Milostiva gospo! U mene ni prebite pare nema...

— Ah, što ću ti ja, ubogi Koruga? U mene se nadje malo kada gotovine — reče Vera i ode, da pretraži sve žepove. Jedva nadje šest groša i to mu pruži.

— Draga Vero! Bit će u tebe kakva sitna dragocjenost, što bih mogao gdjegodj u varoši prodati Jevrejinu...

— Sve je prošlo... A danas i ne marim za nakit. Danas su moje dragocjenosti moj Vlatko... Kada sam imala, Koruga, što ti je srce poželjelo, sve ti dadoh...

„Ah, da nijesi tako darežljiva bila!" — pomisli Koruga.

Vera u to stane pred ogledalo, pa otpuči mindžušice, jedino još, što joj je ostalo, i dade mu ih.

— Sunce sjeda, a moji konaci daleko... S Bogom, gospo, moje gorko i slatko spominjanje!... Suncu se nadaj i mjesecu iza gore, ali Korugi nikada više!...

Reče i podje.

Vera sjede na svoje prijašnje mjesto i gledaše za njim dugo — — — — — — — — — — — — — —

Vera rano leže. Ne može da usne. „Migrena!" govori. Služavka joj donese hladne vode i nakvasi rubac, da obloži vruće čelo.

— Ti se, gospo, prepade onog čovjeka, za to tebe glava boli... Prepao bi ga se i vuk u gori! A ti mu, gospo, dade Mujine šalvare, ječermu, fes i pripašaj... Neka mu! Bolje i tako, nego da silom otme... Eškija, pravi eškija...

Tako Mare govorila, a Veru i srce zaboli.

IV.

Za velikih praznika došao Vlatko k svojoj majci. Kolmar je tako malo davao za uzdržavanje, da ne mogahu sebi nabaviti najnužnijih potrebica. Kolmar ne dolazi sam, već šalje svoga skribana, a Veri piše i kori ju,

što je zvala Vlatka. Neprestano piše, da mu posao stoji na traljavim nogama. „Ja sam uvidio, piše, da ovaj prosti posao u kantini tebi ne pristaje; za to se pobrinuh i za druge ljude, a ti ćeš biti nadzirateljica. Ponovno te svjetujem, da Vlatka otpraviš k punici. Ona može iznenada umrijeti; tudji ljudi ugrabiti će ostavštinu..."

Vera je višeputa pročitala to pismo, pa kano da se iz svakoga retka pomalja čista istina.

Za njekoliko dana doveze Turčin kirijaš na arabi nove kantinere sa njihovom prtljagom. No koliko se Vera začudi, kad opazi, da su to njena nekadašnja družina: Sofija i kućni sluga Andraš.

— Ljubim ruke, milostiva! Evo nas! — pozdravi Sofija i nastavi:

— Vidite, milostiva, kako sam se ja složila s mojim Andrašem... Stara je to bila, a i poštena ljubav, premda je bilo djavolskih jezika... Sjećate li se još one kloštarske kornjače, Monike, kako je ono podmetnula u moju ladicu?...

Čuvši Vlatko te riječi baci ubojiti pogled na Sofiju, digne se i ode napolje. A Sofija nastavi:

— Mi smo sebi, hvala Bogu, lijepo priskrbjeli. Imapemo kapitala hiljadu forinta, i to sada uložismo u taj posao u kantini. A pogodili smo se s gospodinom tako, da ćemo mi plaćati za kantinu, a što uživamo stan, za to primismo milostivu u opskrbu. Gospodin Kolmar vrlo je dobra srca čovjek, on ne može takovu staru gospodju pustiti, da ide u svijet...

Vera drhtnu i stisne usnice, a Sofija nastavi:

— Mi ćemo u toj velikoj sobi stanovati, a ona malena biti će za vas. Onaj zeleni kanape neka i ostane... Moj Andraš imade običaj, da se poslije objeda protegne, a to može i u maloj sobi...

Vlatko je sve to pred vratima slušao i grozno se ljutio. A kada je čuo one posljednje riječi, otvori vrata i reče:

— Mama, za što ne izadješ? ... Što ju slušaš? Dosta si već čula bezobraznosti ...

Vera doista izadje i sjedne s Vlatkom za onaj dugački stô, a Sofija, koja se za ono godina izvanredno ugojila, zasukala rukave malo ne do ramena, pak podbočivši se izadje pred kolibu i stane strići očima. A prigodila se ondje Mare.

— Hej, djevojko, što ti gospodja plaća?

— Znade ona.

— Treba da i ja znadem.

— A ti pitaj, eno!

— Sada ću ja tebi plaćati.

— Meni jok!

— Ak' ti ne ćeš, a ja ću drugu uzeti.

— Ako hoćeš sjutra.

— Pak da, da hoću. Meni treba cura lijepa, mila i ponosita. Ja trebam i dvije.

— Dovedi Švabice.

— I hoću ... A sada prostri tamo — reče i pokaže joj onaj dugački stô.

Za Veru i Vlatka prostre Mare onaj kraj dugačkoga stola, gdje su sjeli, a za nove gospodare onaj okrugli stô pred kolibom. A Veri bijaše drago. Voli ona jesti sa radnicima, nego li sa Sofijom i Andrašem.

Kada radnici dodjoše, pak opaze kod svoga stola Veru i Vlatka, nješto jedan drugomu šapnu i ne htjedoše onamo, već sjednu za okrugli stô.

Andraš se osjećao upravo po svoju. Plavu prtenu kecelju zavrne i zadjene za remen o pasu, široke rukave podvine tik pod ramenom, pa onako sjedne u prsluku, na kojem se nižu svijetla zrnata dugmeta. Lica mu obrijana i bez brkova, gojna i crvena, samo što ne popucaju

od jedrine. Svoje crne zrnate oči sustavi sad na jednom, sad na drugom gostu sučelice. Hitro mu teče nerazumljiva besjeda, pomiješana raznim dijalektima. Silom hoće da pokaže, kako je sretan i zadovoljan ; a što on hoće da pokaže, to već Sofija živim riječima opisuje.

Za malo već znadoše radnici, kako je Vera nekada bila bogata, a oni bijahu istom družina u njenoj kući, kako se raskućila, a oni počeli raditi na svoju ruku. Znadu već radnici, da oni imadu kapitala hiljadu forinta, i pod kojim su uvjetima preuzeli kantinu, a dakako i ubogu gospodju u opskrbu.

Vera i Vlatko sveudilj čekahu, da će Mare donijeti hranu. No sada istom donese ono, što je preostalo na okruglom stolu gospodarima.

— Ostanci ! — primijeti Vlatko. — Kako se prostota ponijela... po uputi Kolmarovoj !...

— Nije, Vlatko, već to su prosti ljudi.

— To je za naših deset hiljada, što je uloženo ovdje.

— Nemoj tako, Vlatko ! Tvoj kapital je sigurno uložen, dakako, glede kamata moramo da učinimo neki red...

*

Radni je dan. Čim se radnici naobjedovaše, dignu se i odu na svoj posao.

Andraš se nije dao u bljzinu svoje nekadašnje gospodje. U njemu kano da se još nije ono dužno poštovanje izgubilo. On je sretan, što je u dobru, pak se ni za koga ne brine. On ode za svojim poslom, a Sofija sjedne za stô, gdje je Vera sjedjela.

— Pusto je ovdje, — reče Sofija. — Ali bit će za dan dva, ako Bog dade, življe. Prekosjutra je nedjelja. Nema sat puta do barakâ, gdje su četiri satnije vojnika. Vino je dobro, imade sira, slanine, salame... Vidjet ćete, milo-

stiva, doći će cure, bit će veselo... Bilo je nekad i u vašoj kući veselo...

Vlatko ju samo smrknuto pogleda, diže se i ode laganim korakom do šume.

— Sofija! Sofija! Nijeste vi već tako mladi...

— Dvanaest godina mladja od milostive... I gospodin Kolmar reče, da nema milostivoj mnogo preko pedeset godina...

— Što njega briga za moje godine?... Zar vi, Sofija, mislite, da sam ja pod skrbništvom gospodina Kolmara? Zar vi ne znate, da je u to poduzeće uloženo Vlatkovih deset hiljada?

— Toga nijesam čula, a čula sam, kako taj mladić stoji više, nego li imade pramova na glavi.

— Ne znam, kojim pravom vi to govorite?

— Oho, milostiva!... Nijesam ja danas kuharica u Zlatkovićevoj kući, već vidite, — zvekne ključevima, što ih je zadjela za kecelju.

Za njihova razgovora obišao je Vlatko šumicu i vratio se s gornje strane pred kolibu, pak htjede da se u sobi pozabavi knjigom. Istom što je zavirio u sobu, okrene se i hitrim korakom namjeri do stola.

— Ali mama! Ovo je ipak već previše...

— Što je, Vlatko? — upita Vera, a Sofija ga lukavo pogleda, pripravna, da ga ismije.

U drugoj sobi Andraš se pretegao na divan.

— O, službenica pokorna, mladi gospodine! — poče Sofija. — Ja sam doduše milostivoj odredila drugu sobu za stanovanje, ali joj nisam dala prava, da se služi svim posobljem.

— Za Boga, Sofija, to je moje posoblje! — reče Vera.

— Ne, ne, milostiva! Vi se možete služiti u opće posobljem u drugoj sobi, samo Andraš imade pravo, da može tamo poslije objeda spavati... A što se tiče vlastništva,

to vam mogu reći, da sam ja preuzela od gospodina Kolmara inventarno sve posoblje i sve u opće, što se nalazi pod ovim krovom.

— Čuješ li, mama, što kaže! — plane Vlatko.

Za malo izadje Mare, pak će ravno do stola.

— Zdravo ostajte, gospo i mladi gospodine!... Vjere mi, odlazim! Ne ćeš ni ti dugo...

V.

Sjutradan rano ujutro doveze isti onaj Turčin, što je nove gospodare dovezao, dvije djevojke, a Vera se odmah s njime pogodi, da nju i Vlatka odveze u Banjaluku.

Kolmar je stanovao u hotelu. Još čitav sat prije podne dovezli su se pred hotel. Vlatko isplati kočijaša, pak odoše Kolmaru u sfan.

— O, milostiva, ljubim ruke! — dočeka ju Kolmar, a na Vlatka baci pogled, pun nezadovoljstva. — A što vas nosi tako rano iz one divne prirode?

— Da, iz one divne prirode, gdje divljač živi... Ona divljač, koju je poslao gospodin Kolmar i opunovlastio, da se onako drzovito ponaša prama nama...

— To je već sramotno! — primijeti Vlatko.

— Molim, mladi gospodine! Ja sam mislio, da ste vi u Beču. Ja imadem razgovor sa milostivom.

Kolmar se već dosjetio Verinom jadu, pak reče:

— Ja sam zakupnici naložio, da se imade brinuti za uzdržavanje milostive, a mladoga gospodina nijesam ni spomenuo, jer on imade svoje boravište u Beču kod gospodje pukovnikovice.

— To bi bilo lijepo! Ti ćeš meni odredjivati boravište! — reče Vlatko.

— Gospodine Vlatko! Vi ste mnogo mladji od mene, zato hoću da me poštujete... To napose vama dolikuje prama čovjeku, koji uzdržava vas i vašu rodjenu majku.

*

— Oho, gospodine Kolmare ! A tko je uložio kapital? — upita začudjeno Vera.

— Još se usudjujete pitati za kapital ! A tko vas uzdržava već toliko vremena? Zar mislite, ako se od glavnice svaki dan, svaki sat i svaku minutu neprestano otkida, da je ona uvijek cijela? A kad vam račun pokažem, vidjeti ćete, da vi još meni dugujete — —

— A moja očevina? — upita Vlatko.

— To je baš ta davno iscrpljena glavnica. A što vam još danas dajem, to je milostinja . . .

— Ali u moje majke u Beču je vaša zadužnica na deset hiljada, gospodine ! Tamo se kaže, da je onih deset hiljada uloženo u pilanu i gradju. A moje posoblje u kantini?

— Za to nemate nikakovih pismenih dokaza.

— Gospodine Kolmare ! Vi isplatite meni deset hiljada, i mi odlazimo ; a vama neka ostane ono posoblje, za koje nemamo pismenih dokaza.

— Vi ćete i jeftinije otputovati zajedno sa svojim sinom, koji je već prama svomu dobrotvoru toliko drzak . . .

— Ti lopove, varalico, nitkove ! — odsiječe mu Vlatko.

— Gospodine mladi, čuvajte se ! Ne ćete li se pristojno ponašati . . . Milostiva, evo !

Kolmar izvadi novčanik, pak joj pruži 50 forinti.

— To vam je dosta za put. Za jedan sat polazi željeznica . . . i sretan vam put !

— Tako?

— Nije moguće, da je milostiva što drugo iščekivala? . . Možda, da ću se s Vama oženiti?

— Pfuj, derane ! — pljune Vlatko preda nj i skoči.

— Vlatko, smiri se ! Sve će to i onako proći bez svadje . . . To će sud urediti, — stane ga Vera miriti.

— Slobodno, sud neka odluči ! — reče Kolmar.

Vera očajno zaplače i zastre rupcem oči.

Kolmar se zlobno smijaše.

— Pfuj, derane! — opet pljune Vlatko preda nj, okrenu se i jurne na vrata, a Vera za njim.

Kolmar osta zadovoljan, što Vlatko, tako velik i jak, ipak nije toliko odvažan.

VI.

Kada Vera i Vlatko stigoše u Beč, nadjoše pukovnikovicu na samrtnom krevetu.

Vera pošalje onu zadužnicu na deset hiljada forinta svomu rodjaku, advokatu Krešku, da podigne tužbu proti Kolmaru. U to pukovnikovica preminu. Vera bijaše u velikoj neprilici. Pukovnikovica ne ostavi nikakovog imetka osim posoblja i nješto dragocjenosti, što je Vera odmah poslije smrti založila. Ipak se još pouzdavaše u Kolmara, pa mu objavi smrt majke u pismu punu očaja, e da bi ga ganula i sačuvala od sudbenoga progona.

Kolmara razveseli izvanredno vijest o smrti pukovničinoj i on odmah obavijesti o tom vjerovnike, koji imadjahu pravo na njenu ostavštinu u ime jedine zakonite nasljednice Vere.

No pokazalo se, da pukovnikovica nije ostavila nikakovog imetka, pače isto posoblje zaplijeniše bliži vjerovnici.

Vera je već živjela u najvećoj bijedi. Preselila se sa Vlatkom u jednu tijesnu sobicu u četvrtom katu. A ni tu sirotinju nijesu imali čim da zapreme. Utržak od dragocjenosti mogaše ih još uzdržati mjesec dana, dok pukne sud.

Za malo dana pisao joj Kreško, kako je primio zadužnicu i punomoć, i neka slobodno mirno spava, jer je tražbina već osigurana na pilani. Za to vrijeme neprestano ju napastovahu novi vjerovnici pokojne pukovnikovice.

Jedina utjeha bio joj je dobri Vlatko. On joj nikada ne spočitnu njene lakoumnosti i ne prikori je, već uzdajući se u svoje umne sposobnosti tješio ju, kako će svršiti

škole, doći do službe i onda ju uzdržavati. Vera gledaše istom u posljednje doba u svom Vlatku cijelo biće pokojnoga Zlatkovića; ali spomen na dragoga pokojnika oživljavaše samo uspomenu na njena grdna i pustolovna djela. Kolmara stade mrziti iz dna duše, smatrajući ga pravim krvolokom. Neustrpljiva je i nemirna. Jedva iščekuje onaj osudni dan, kada će morati Kolmar da položi pred sudom Vlatkovu glavnicu. Sada istom stade promišljeno snovati, kako će kamatima uzdržavati sebe i Vlatka, dok svrši škole, da se ni najmanje ne okrnji glavnica.

Došao je i dan rasprave. Vera iščekivaše cijeli dan i sjutradan depešu, no uzalud.

Istom treći dan stiže pismo od Kreška, a stiže ju samu kod kuće. Pismo je bilo kratko, ali ubojito:

Draga Vera!

Ne žalosti se! Da je bio kojom srećom označen Vlatko u zadužnici vjerovnikom, a ne Ti, to bi on dobio cijelu cjelcatu glavnicu i Kolmar bi morao sve troškove podmiriti. Ali ovako je onaj zlotvor zasnovao pakosno djelo i sva je glavnica propala. On je donio od vjerovnikâ u Pešti dokaze, da je za tebe podmirio 11 hiljada dugovine, a po tom računu on tebi više ništa ne duguje, već si mu još ti dužna tisuću forinta, dok si živa. Mi odvjetnici ostadosmo poraženi. Ustrpi se, dati će dobri Bog bolje!

Sa pozdravom Tvoj iskreni

Kreško.

Vera pročitavši to kobno pismo, uhvati se obadvjema rukama za glavu:

— „Uh, lopove!... Bože! Ja drugo ni zavrijedila nijesam... Ali ono moje dobro dijete...

Vera otvori kovčeg. Pretraži do dna, pak iz nekih krpa izvadi staklenku.

Oči joj sijevahu očajno, bijesno...

Ni slike ne bijaše nikakove o stijeni u onoj uzanoj ubogoj sobi, da je dirne, već ju sva ona bijeda, ono uboštvo još utvrdjivaše u strašnoj odluci.

— Lopove! Ovako htjedoh, da se riješim života, kada me htjede ostaviti na rasulu Zlatkovićeva imetka... Toliko sam te ljubila, te otkupom sinovlje svetinje oteh se smrti, da nastavim s tobom sretan život... A ti, izdajice... Evo na!

Prinese staklenku k ustima, ispije i reče:

— Tim se nesretna žena rješava životnih muka... S Bogom, Vlatko!...

Uhvati se rukom za krevet, no koljena joj klecnu, pa se sruši onesviještena na pod. Glavom udari o gvozdenu nožicu kreveta, a krv joj poteče mlazom iz glave.

Kad se je Vlatko vratio, nadje na stolu ono kobno pismo, pročita i suze ga obliše. Stane slutiti nesreću, kad opazi lokvicu krvi kraj kreveta na podu. U to unidje dvorkinja, koja je već prije našla onesviještenu Veru na tlu.

— Gospodine mladi! Gospodji je pozlilo, pala je i ubila se... Jako se je udarila o glavu... Već ju odvezoše u bolnicu — reče dvorkinja sva drhćući. — Podjite u bolnicu...

Znala je dvorkinja, što joj reče liječnik, da ne će preboljeti.

Vlatko turi ono pismo u žep, pa kano da je obnevidio, posrćući krenu niza stube.

Kada je došao na ulicu, nije znao, kamo da skrene. „Ah, majko moja! Draga mamo!“ — ponavljaše i ogledaše se plaho. Htjede da podje ravno k Dunavu...

Najednom ga trgne poznat glas. Ogleda se i opazi Moniku, gdje ide ispod ruke sa svojim suprugom.

Stade kano nijem. Izvadi ono pismo i pruži Monici. Ona pročita i primi ga ispod ruke.

— Evo me, ja sam, tvoja Monika s tobom, ne boj se, mili moj Vlatko, ne boj! Hajdemo, potražit ćemo mamu!... U bolnici, gdje li? Hajdemo, naći ćemo ju...

Monika držaše grčevito Vlatka ispod ruke, a s druge strane koracaše kapetan.

Dodjoše do bolnice. Kapetan upita, da li dovezoše neku gospodju.

— Odjel I. broj 3. — odgovori vratar.

Kad udjoše u sobu, reče im poslužnik, da je ona gospodja, koju su malo prije ovamo donesli, ovdje ležala i umrla. Ona se je otrovala...

— Otrovala se, majka moja! — zajeca Vlatko i baci se na onaj krevet, gdje je ležala. — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

— Vlatko! Moj dobri Vlatko... Monika je tvoja uza te...

— Ah, dobra Monika!... Sve je propalo, — reče Vlatko podižući se.

— Nije propalo, moj dragi Vlatko! Monika će biti tvoja majka! Engelbert će biti tvoj otac, ti ćeš ići s nama, bit ćeš nam nerodjeno kano rodjeno dijete!

A Vlatko joj stane ljubiti ruke, koje je hiljadu puta u kolijevci milovao i cjelivao, — ruke svoga angjela čuvara.

Monika uzdahne:

— Vero, Bog ti dao pokoj duši! A Tebi, Bože, hvala, što me odabra milost Tvoja, da budem pomajkom djetetu, za kojim sam uvijek uzdisala!... Hvala Ti, Bože, što se mogu odužiti obećanju rano preminulog poštena gospodara Zlatkovića!
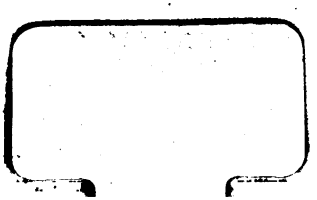
542
531